పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

ఇది

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారిచే
రచింపఁబడినది.

★

ప్రకటనకర్త:

కురుకూరి సుబ్బారావు సన్,

(స్వరాజ్య వేంకటసత్యనారాయణరావు)

ప్రొప్రయిటరు:

సరస్వతీ బుక్ డిపో, విజయవాడ.

[illegible] కూర్పు 1000 ప్రతులు

బా[illegible] ప్రెస్, బాపీనగర్, గుణదల.

1955

వెల 1—12—0

ఇందలి పాత్రములు

పురుషులు

- దశరధుడు — కోసలదేశాధిపతి
- రాముఁడు, భరతుఁడు, లక్ష్మణుఁడు, శత్రుఘ్నుఁడు — దశరధపుత్రులు
- వసిష్ఠుఁడు, జాబాలి — మునులు
- సుమంత్రుఁడు — రాజమంత్రి
- భద్రుఁడు, కమఁడు — ద్వారరక్షకులు
- విజయశర్మ, సోమనాథుఁడు, సుచిరుఁడు, భ్రమరకుఁడు, శివదు — బ్రాహ్మణులు

స్త్రీలు

- కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి — రాజభార్యలు
- సీత — రాముని సతి
- మంథర — కైకేయి పరిచారిక

&C. &C.

★

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః

నాంది

చ. సురలకు నైన యోగులకు సూరుల కైనను సత్తపోవ్రతా
చరణుల కైన ధ్యానమును సల్పుట కందగరాని మంగళా
కర రఘురామపూత పదకంజము లాదల నెప్పుడూని యా
భరతుని దుఃఖ మార్చిన శుభప్రదపాదుక లోము మమ్ములన్.

[నాంద్యంతమందు సూత్రధారుఁడు]

ఏమి నాపుణ్యము! యీరాత్రి నీ సభాసదులచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి కథను నాటకరూపమునఁ గనఁబఱుప నాజ్ఞాపింపబడితిని.

తే. గీ. బొమ్మలను గింజలను దాల్చి ముదముగొల్పి
పిల్లలకుజ్ఞాన మొసఁగెడు విద్యఁబోలి
సరసనాటకీకృతపూతచరిత మిద్ది
భక్తిముక్తిదమౌ జనమ్ములకు నిలను.

కాని దీనిమహత్త్వమే మత్కార్యభారము నినుమడించుచున్నది. తోడు లేక యేకార్యముఁ జక్కఁబడదు గదా! అందులో నాటక ప్రదర్శనమున కది యత్యావశ్యకము.

తే. గీ. మనసున కితరవిషయసంభార మెట్లు
వలయు నైహిక కార్యనిర్వహణమునకు
నట్లె నాకును నాటకమందుఁ బారి
పార్శ్వకాదులు సాహాయ్యపడఁగవలయు.

(అప్పుడు పారిపార్శ్వకుఁడు ప్రవేశించును)

పా — నన్నుఁ బేర్కొనుచున్నారు. ఏదో క్రొత్తనాటక మొకటి యాడవలసివచ్చినట్లున్నది.

సూ — ఔను పారిపార్శ్వకా! బాగుగ నూహించితివి.

పా — కవినిబట్టి గ్రంథప్రాశస్త్యముఁ గనుఁగొనవచ్చుఁ గాన యీ నాటకమును రచించినవారెవరో చెప్పెదరా!

సూ — పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావు.

పా—ఓహో! నర్మదాపురుకుత్సీయ, సారంగధర, ప్రచండ చాణక్య, రాధాకృష్ణ నాటకంబులింతకుఁ బూర్వము శృంగార, కరుణా, రౌద్ర భక్తిరసప్రధానంబుగ మృదుమధురసరణి నొనరించిన యతఁడేనా? మనకుఁ గృతపరిచయుండె కాన నిఁక నాయనప్రశంస యక్కఱ లేదు గాని యీనాటక మెయ్యదియో తెల్పుఁడు

సూ—శ్రీమన్నారాయణ పరిపూర్ణాంశసంభూతుండును, నిసర్గ సుధామధురనామప్రథితుండును, జగత్పావనుండును నగు శ్రీరామ చంద్రు చారిత్రము, నాటకనామము పట్టభంగరాఘవమను పాదుకా పట్టాభిషేకము. పారిపార్శ్వకా! ఈకవి గన్యూఁడు సూనరా!

తే. గీ. పసిఁడికిని గమ్మనెత్తావి పట్టినట్లు
లందగానికి సుగుణంబు లబ్బినట్లు
నాయకుం డయ్యె నీతని నాటకమున
కార్తరక్షకుఁడు దశరథాత్మజుండు.

పారి—మనుష్యమాత్రుఁడైన యొక రాచపట్టిఁ జట్టిగొని బట్టువలె నిట్లు పొగడెద వేమి?

సూ—సరిసరి! పారిపార్శ్వకా!

సీ. సత్యపాలనమును శాంతస్వభావంబు
స్వసుఖపరాఙ్ముఖత్వంబు భ్రాతృ
వత్సలతయుఁ బితృభక్తి నిస్తులత?
కోపవిహీనమనస్కత? యురుయశంబు
వృద్ధసన్మానంబు నేకపత్నీవ్రత
త్వంబు బాగ్యవాగ్దానతత్పరతయుఁ
బరగుణశ్లాఘనయు శరణాగతత్రాణ
మనస్కత్వ పాలనాధ్యాత్మయును

తే. గీ. దుష్టనిగ్రహలనంబును శిష్టపోష
ణంబు మొన్నగాఁ గల సుగుణంబు లన్ని
వచ్చి మూర్తీభవించి యీవసుధఁ బుట్టె
నల్ల కౌసల్యగర్భమం దతఁడు నరుఁడె?

పా—అట్లయిన నుపనిషదుదితపరతత్త్వ మీరాముఁడేనా?

సూ—ఔను! ఆయుపనిషద్వేద్యుఁడే రాముఁడు. ఇది ముమ్మాటికి నిజము.

తే. గీ. సచ్చిదానందతత్త్వంబు సొచ్చి మేను
వసుధఁ జెడకుండ మెలఁగంగవచ్చు నంచు
జనులకును జేటుఁ జూపఁగ జన్మ మొందె
నదియె శ్రీరామచంద్రుఁ డియ్యవనియందు.

నా మతిని నేను వ్రాసెద నవీనరాగ ప్రలాపతతి సంతరించి. అదియు వినవలెనే సూత్రధారా!

తే. గీ. మేను మనుజాకృతిఁ గొనిన నమేయుఁ బూర్ణ
మగను వర్ణింపఁగా నెట్లు తగును మనుజుఁ
డందుచే రాఘవుని యెడ నవిరళోక్తు
లెన్నియున్నను గూడ హీనోక్తులౌను సఖుఁడ.

కావున నేను వ్రాసినమాట యెంతనిజమో శ్రీరామచంద్రుఁడు మానవుండనుటయును నంతియె నిజము.

పా—ప్రస్తుతాంశమును మిమ్ము దూరమునకుఁ దీసికొనిపోయి తిరిగి మెట్టించుటకు నన్ను మన్నింపుఁడు.

సూ—అందుచేతనే నీవు సత్యమునకు సమీపమునుగా రాఁగలి గితి వని సంతోషించుచున్నాను.

పా—ఈ నాటకము రాధాకృష్ణనాటకము వలె భక్తిరస ప్రధానమేనా?

సూ—రామగుణమహిమానుకథనపావనమైన నాటకమంతయు భక్తిరసప్రధానమే యని వేఱ చెప్పనక్కఱ లేదు. కాని భక్తితో గలసి కరుణారసము గూడ నున్నది. ఆకరుణమునకు మంథరాసహిత యగు కైకయే మూలకారణము.

పా—రామజననీసపత్ని యగు కేకయరాజపుత్త్రియు నామె సేవకురాలునా?

సూ—ఔను! సీ. మృదులసురభిళ మల్లికామిళితమాల
నమ్మె యింపలి పాత్రవర్గమ్ము గాని

దానిలో నల్లిపూవులు దవిలె రెండు
వక్రచారిత్ర మందరావనిత, కైక.

ఆయినను వారిం దూఱనేల?

తే. గీ. మేనిచెమ్మటచేతఁ దెమ్మెరలహాయి
గులకఱాలచే వజ్రాలకుఁ గలవిలువ
చూడఁబడునట్లె రఘురాము సుగుణవితతి
ప్రకటితం బయ్యె వీరి వక్రత్వమునను

పా—రాధాకృష్ణనాటకమున భక్తిశృంగారములు గలిసిన ట్లీ నాటకమున భక్తికరుణములు గూడినవికదా! వానికిఁగూడఁ బరస్పర సంబంధ మున్నదా యేమి?

సూ—

తే. గీ. దైవమునుగూర్చి తచ్చరితంబుఁగూర్చి
విమలచిత్తత భక్తుఁ డేవేళఁ దలఁచు
నాతఁడిని మేను గంపింప నతని కన్ను
దోయి బాష్పపూరంబులఁ దొఁగుచుండు.

కావున భక్తికరుణములకుఁ జేరిక యున్నదో లేదో నీవే యోజింపుము.

పా—ఆహా! యేమి యీరసస్వభావము! ఇప్పుడు నే జేయు వలయు సాహాయ్య మెద్దియో శీఘ్రముంబె సెలవిండు

సూ—మఱేమున్నది? నీవు పోయి యేతన్నాటక ప్రదర్శనా వశ్యకపాత్రపరికరాదుల సిద్ధంబు చేయవలయును.

గీ. దశరథుఁడు వసిష్ఠర్షి మంతనముఁ గొనుచు
నతనిసుతు రామచంద్రపట్టాభిషేక
కార్యమును జేయఁ బూనిన కరణిఁగాఁగ
వేగఁ గావింపు పనుల నిర్విఘ్నముగను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రస్తావన.

—(:o:)—

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

ప్రథమాంకము

ప్రదేశము—అయోధ్య—దశరథుని సభాశాల

(ప్రవేశము...దశరథుడు వసిష్ఠుడు సుమంత్రుడు.)

దశ—మంత్రీ! తలచుకొనినపని శీఘ్రముగా సాగకుండ నిది యెంత యంతరాయము గలిగించినది?

వసి—మీరు సందేహింపవలదు. అది యనావశ్యకమే కాదని నాయభిప్రాయము.

దశ—ఎందుచేతనో యానతివ్వవలెను?

వసి—అది యిదివరకే జరిగింపబడుటచేత—

దశ—భగవానుఁడా! అదియెట్టులు?

వసి—గీ. వంచ నెంచి రాజులు తల వంచుకొనిరి
యెత్త నెంచి యంజలి తల కెత్తుకొనిరి
యట్టి హరువిల్లు చెఱకును హస్తినలెను
విఱిచె నతఁ డది దిగ్జయువిధము కాదె?

అఖిల రాజన్య మూర్ధన్య రాజసాంద్ర మగు తత్సభలో శ్రీరామచంద్రునిచే జరిగింపఁబడిన యీమహాకార్యముకంటె దిగ్విజయ మేమున్నది? ఆవశ్యకమనియెవ్వరో మీతోఁ జెప్పిన దిగ్విజయమర్యాద యీ రూపకముగఁ దీఱినది. కావున నీవు సంకల్పించుకొనిన శ్రీరామచంద్ర పట్టాభిషేక మవశ్యము జరిగింపవచ్చును.

సుమం—పునర్దిగ్విజయమున కవకాశ మేమున్నది? అందఱును సామంత రాజులే యయినపుడు దిగ్విజయ మెట్టులు?

దశ—వసిష్ఠభగవానుఁడా! సుమంత్రుఁడా! మీ యిద్దఱి యభిప్రాయమును దిగ్విజయ మిపు డనవసరమనియే కాదా?

వసి } ఆ—
సుమం }

దశ—అటులైన దాశరథి పట్టాభిషేకమును వెంటనే చేయుట కభ్యంతర మేమున్నది?

వసి—ముహూర్తనిర్ణయము.

దశ — మునిచంద్రా! ప్రశస్తమైన ముహూర్త మెప్పుడు లభించునో, అంతవఱకు వేచియుండవలెనా? మాఁడవ్యమతానుసారిణి మనసుంచనమా?

వసి — రాజేంద్రా! అంతతొందర యేల?

సుమం — మహాప్రభూ! సామంతరాజన్యు లందఱును రావలదా? మీ వియ్యంకుఁడైన జనకమహారాజుగారు రావలదా? అంతగాక ప్రాక్పశ్చిమదక్షిణసముద్రోదకముల నభిషేకము మొనర్పవలయును గదా! వానిఁ దెప్పించి పోసికొనిరావలదా? ఊరంతయు సింగారింపవలదా?

వసి — సుమంత్రా! సముద్రోదకమును సంపాదించుభారము నాపై నుంచుము.

దశ — మంత్రీ! తపశ్శక్తిప్రభావమున గురువులవారు సాగరోదక సంపాదన మొనర్చెదరు. నీవు బుద్ధివైభవమున సమస్తసంభారసన్నాహము మొనర్పవలయును. అతిశీఘ్రముగఁ జేయవలయును. భగవానుఁడా! జనకుఁడు రాఁదగినవాఁడే కాని, వారు వచ్చువఱకు నీ శుభము నాపియుంచుట శాస్త్రము లేదు. అంత తొందరయేల యని మీరడిగితిరి కావున మనవి చేసికొందును.

గీ. తారలు భయసంభ్రమంబులఁ ద్రస్తముతోడ
సభమందుండి పడు ననంఖ్యాకములుగను
మింట మంటలు కాన్పించు నింటిపైని
నేఁడి రాత్రి దుస్స్వప్నములెన్నొ కంటిఁ దాను.

పై శకునములకన్న నిక్కము తెలిసెను.

గీ. మూఁడవగ్రహంబు మారకస్థానముఁ దగిన
దండములో మరి ద్వయి ఛాయాగ్రహంబు
సంతరించుచున్నది; దీని సాహచర్యమునను
నిశ్చయముగ మారకస్థానమగును గాదె.

వసి — (తనలో) వ్యయస్థానమందున్న కుజుని మహాదశలో కేత్వంతరము వచ్చినది. దుష్టదినములే వచ్చినవి.

దశ — అదిగాక —

గీ. పూర్ణచంద్రుఁడు రోహిణి పొలుపుఁదక్కి
యొక్కసారి ధరాపాతి మొంగినటుల
తైలపూరాభిషిక్తగాత్రంబు నేను
గలిగినట్లుగ నొక కల గంటి నేఁడు

వసి — రాజేంద్రా! ఈదుస్స్వప్నదోషనివారణమునకో ఆకుశాంతులు చేయించెదను.

దశ — (నవ్వుచు) ఆసన్నమరణమే సర్వోపశాంతులను జేయనున్నది

వసి }
సుమం } —హరి! హరి!

సీ. బహుయాగవితతిచే నహితానైరిముఖదేవ
    తానీకసంతుష్టి నాచరించి
అమరారిజంతుబాధాహరణంబుచే
    నఖిలతాపసతుష్టి నాచరించి
సంతతిచేఁ గన్నసంతతిచేఁ బిత్రు
    దేవతాళిని పరితృప్తిఁ జేసి
గోసువర్ణాంబరక్షోణికన్యాదానంబు
    చేతను విప్రులఁ బ్రీతిఁ జేసి
గీ॥ ఇష్టభోగాళిచేత సంతుష్టి నొంది
యెన్ని యేడులనుండియో యిలను నేలు
చుంటి నింక నెన్నిష్టంబు లుర్విఁబుట్టు
మెడనుగట్టుకొని తిరుగవలయు నయ్య!

గీ. అంచెచివర సమీపించు నశ్వము తన
బరువు వేరొకగుఱ్ఱంబు పైనఁ బెట్టి
సద యొనరని ముదము గనునటులు భువిని
సుతుపైఁ బెట్టి మోదసంగతిని గాంతు

గీ. జగదుపద్రవరీతి మజ్జన్మపత్రి
వైఖరియు స్పష్టవిధమునుబట్టి యేను
దివసములవాఁడ నని తోఁచు దేవ! యిపుడె
పట్టి కీరాజ్యపట్టంబుఁ గట్టరాదె!

వసి—రాజేంద్రా! ఈ దినము బొత్తిగ బాగుగ నున్నది కాదు.

దశ—ఏల?

వసి—ఈదినమునఁ బునర్వసు నక్షత్రమగుటచే, రామభద్రునకు జన్మతార—

దశ—"ప్రథమే ప్రథమం త్యాజ్యమ్" అనినాఁడనియా?

సుమం—(తనలో) ప్రథమకళత్రమందలి ప్రథమపుత్రుని రాజ్యమందుంచ దలంచుచుండఁ "ప్రథమే ప్రథమం త్యాజ్యమ్" అను నమంగళవాక్యములు వచ్చెనేమి? హరి హరీ!

దశ—శ్రేపు పుష్యమీనక్షత్ర మగుటచేత రామునికి సంపత్తారయగును గాదా ?

వసి—శ్రేపు తారాబలమే కాదు. ఉదయలగ్నము రామకార్యమునకు సర్వబలాన్వితమై యున్నది.

గీ. తామరసవైరి పుష్యమీతారఁ జేరి
యుండు పరమపవిత్రముహూర్తమందు
బ్రిథితసౌభాగ్య సామ్రాజ్యభవ్యరమను
రామచంద్రునితోడఁ జేర్పంగవలయు

సుమం—గీ. భవపవిత్రపునర్వసుప్రాంతమైన
పుష్యమీతార యభిషేకమునను నిల్చి
పూతతను జెందు పూజ్యతాపూజ్యత లిల
సదసదంతికస్థితిఁ బట్టి యుదయమగును.

దశ—(తనలో) నిజమే ! రామసాన్నిధ్యమున సౌమిత్రి పవిత్రుఁడగుచున్నాడు. మంథరాసేవచేఁ గైకేయి దుస్స్వభావ యగుచున్నది. (ప్రకాశముగా) సుమంత్రా రామచంద్రు నిటులరథముపై నెక్కించి తీసికొనివచ్చెదవా ?

సుమం—దేవర యాజ్ఞానుసారమే.

(నిష్క్రమించును.)

దశ—మునికులతిలకా !

గీ. పుత్రశోకంబుచే మృతిఁబొంద శాప
మున్న దెపుడేమి కానున్నదో యెఱుంగ
దలఁబరువుఁ జేర్చి రాముని, దండకాఖ్య
వననివాసము నిశ్చయపఱచుకొంటి.

వసి—(తనలో) హరి హరీ ! "రాముని దండకాఖ్యవననివాసము నిశ్చయపఱచుకొంటి"నని యీ రాజేంద్రుడు చెప్పుచున్నాడు.

గీ. ముందువచ్చు మహోత్పాతమునకుఁ దగిన
పలుకిపుడె ప్రాయికంబుగా బయలు వెడలు
వహ్ని పర్వతోత్క్షేపోపద్రవమున
కుఁ దఱచుగ ముందు భూకంప మొదవునటులు

(ప్రకాశముగ)

గీ. అదుగో ! మాతలితోడ బలారిరథమున
వక్షిరా డగ్రజునితోడి భానువలె సు

మంత్రితో రథ మెక్కి రామప్రభుండు
చిన్మయానందమూర్తి వేంచేయుచుండె.

దశ — శెబాస్! గురూత్తమా! రామప్రభుఁడే! నిశ్చయముగా రామప్రభుఁడే! రామునకుఁ బ్రభుత్వ మిచ్చుటకు మీరు సంకల్పించుకొనినతరువాత నాఁగునా?

(నేపథ్యమున) ఆఁగు. ఆఁగు. సుమంత్రా! ఆఁగు ఇచ్చటనే రథముడిగ్గి పాద చారినై తండ్రిగారిని దర్శింతును.

దశ — గీ. రామమందర గంభీరరమ్యారవము
రుద్రవీణారవముఁబోలె రుచ్యమగును
సుతుల పలుకులు వృద్ధులౌ పితలచెవుల
కమృతబిందు నిష్యందంబు లగునుగాదె?

వసి — (నవ్వుచు) రాజేంద్రా! ఏమంటివి? వృద్ధులౌ పితలకేనా? వార్ధకమున సంతానమహోత్సవము గలుగుటచే నిట్లు లున్నది కాని—

దశ — మునిచంద్రమా అందఱి కాత్మజు లనుపమానులేకాని యస్తమయ మదిగో యిదిగో యని యనుకొనుచున్న నా కంతకంటె నెక్కువకాదా? వస్తువు విలువ నావశ్యకతయే యభివృద్ధి జేయును గదా!

గీ రోగయుతునికే యారోగ్యరుచి యధికము
వడదగులువానికే శీతవారి యనువు
బద్ధునకె స్వైరతావాంఛ ప్రబలము మఱి
యొడలు వంగినవానికే యూఁతకోల

రా! నాతండ్రి! రా!

(రామ సుమంత్రులు ప్రవేశింతురు)

రామ—గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి—వత్సా! కల్యాణమస్తు

రామ—తండ్రీ! నమస్కారము

దశ—(కౌగిలించుకొని) నాయనా! చిరాయురస్తు ఈ పీఠమందుఁ గూరు చుండుము. సుమంత్రా! నీవు వివస్వాన స్థలములకుఁబోయి, మన మింతకుముందు తలఁచిన యంశమును వెల్లడించి యందునుగూర్చి జనులయభిప్రాయ మెటులున్నదో ఎఱిఁగిరమ్ము.

సు—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

వసి—గీ. వనధిపలనను ఘనసునాఘునముఁ బోలె
కర్మమువలన జ్ఞానంబు కరణి లోక

తతిని పథ్యముఁ జేయు నీతండు జనన
మొందె నీవలన; జనమాన్యుండ వీవు.

రామ—(నవ్వుచు) గురూత్తమా! శిష్యునియెడల నమితవాత్సల్యము కదా ?

దశ—వత్సా! నిన్నుఁ బిలిచినయంశ మేదియో యెఱుఁగుదువా ?

రామ—ఆజ్ఞాపింపఁ గోరెదను.

దశ—గీ. ముద్దుబొట్టి మొగమునను మొగమువాచి
వినఁదగినపుణ్యకథ లెల్ల వినుచు మఱియు
నది యనక గుంట యనక మున్గంగఁదగిన
నీటిపట్టుల నెల్ల మునింగి మునిఁగి

గీ. ఎక్కఁగారాని గుట్టల నెక్కి యెక్కి
కనబడినయాళ్ళకును మ్రొక్కి, కడను యజ్ఞ
దైవదత్తనరప్రసాదమున, లేక
లేక, నిన్గాంచితిని బుండరీకనేత్ర !

ఇదిగాక —

గీ. సుతచతుష్టయమున భాగ్యయుతుఁడ నైన
నేను భుజచతుష్టయవిశిష్టుఁడైన
యామహావిష్ణు బోలితి నంచు నీమ
హానుభావుండు కృపతోడ నానతిచ్చె.

గీ. కొడుకు లెందఱున్నను పెద్దకొడుకు తన ము
ఖాగ్రమున నున్నపుడె తండ్రి యలరు మిగుల;
ముందులను పెద్దముల్లు పండ్రెండు చేరి
నపుడె గంటఁ గొట్టెడుగడియార నాటులు

రామ — ఎప్పుడును జెప్పని యీవింతమాటలు నేఁ డేల ?
నావలన నేమైన నేరము కలిగెనా ?

దశ — (నవ్వుచు) నేరము కాదు. కాని, ఉపేక్ష.

రామ — అది యేదియో యానతిచ్చినయెడల దిద్దుకొందును.

దశ — (నవ్వుచు) చెప్పుచుంటిని గాదా వినుము.

గీ. లెక్క లేనన్ని యేండ్లు నే నొక్కరీతి
శ్రమ మనక చేతనైనట్లు రాజ్యభార

మును వహించితి, నీ దేహ మినుము ? వజ్ర
మా ? యింకెన్నాళ్ళు మోయంగ నగును తండ్రి ?
చూచితివా ?

గీ. ఒడలి జవసత్త్వము లుడిగె; ముదుత లివిగో;
కన్నకొడుకవు, ముందుగాఁ గన్నవాఁడ
విట్టి నాక్లేశమును జూచి యిప్పుడైన
భుజము మార్చుకొనఁగ రాదె ముద్దుతండ్రి !

రామ — నాన్నగారూ ! ఇదేనా నా యుపేక్ష ?
దశ — కాదా ?

గీ. వేదవేదాంగములు చదివితివి, సత్య
రతుఁడ, వతిరథుఁడవు మంత్రయుతుఁడ వంత
రరిదమనుఁడవు, వృద్ధవాక్యప్రసిద్ధ
గౌరవుఁడవు, మంగళగుణాకరుఁడ వంచు.

గీ. నీ గురుఁడె పల్కు నాతండ్రి ! నీవు రాజ్య
కలితుఁడై యుండఁ గన్నారఁ గాంచు భాగ్య
మొందఁ గోరితిఁ దనభార ముంచఁదగిన
యాత్మజునికన్నను ప్రియపదార్థ మేది ?

నాయనా ! నీ వెంతమాత్రమును నా కోరికకిప్పుడు మఱుచెప్పగూడదు.

రామ — (చేతులు జోడించుకొని) తండ్రీ ! దేవరయానతిని శిరమున ధరింతును.

దశ — రామచంద్రా ! అటు చూడు — నీకును, నాకును, దేవరయగు నా మహానుభావుని యానతియే యిది.

వసి — ఒక్క నా యభిప్రాయమే కాదు. శ్రీరామచంద్రా ! నీ పట్టాభిషేక మహోత్సవదర్శనమునకై దేవతలుకూడ వేగిరపడుచున్నారు. రేపు ప్రాతఃకాలమునఁ బుష్యమీ నక్షత్రమున నైక్ష్వాక సింహాసనమును నీ వధిష్ఠింతువు గాక !

దశ — తథాస్తు !

రామ — నేను మాఱుపలికితినని మీరు కోపపడక నాయజ్ఞతను మన్నింపవేఁడెదను. అంత నిరవకాశముగ ముహూర్తమును నిర్ణయించితిరేమి ?

దశ — అయిన నేమి ?

రామ — మేనమామయింటికిఁ బోయిన చిరంజీవి భరతుఁడు చిరంజీవి శత్రుఘ్నునితో రావలదా ?

దశ — (నవ్వుచు) నాయనా ! భరతుని కొఱకుఁ బట్టాభిషేక మాఁగవలసినదా?

(నేపథ్యమున) హా! ఆహా!

దశ – వా రెవరు ?

వసి – సుమంత్రుఁడు – (తనలో ఇంకొక మరుపకుత్రి.)

సుమం – సుమంత్రుఁడు ఆహా! ఆహా! శ్రీరామచంద్రమూర్తి మహా మహిమము ? ఆహా! అఖిలజనులాయన పట్టాభిషేకమున కతిసంపముతో నైకకంఠ్యముగ నంగీకరించిరి.

దశ – సెబాస్ – మంత్రీ! రాఘువా! జనవాక్యము రాజుపుల కవశ్యకర్తవ్యము కాదా!

రాజు – తమ యిష్టానుసారమే.

దశ – మంత్రీ! మహోత్సవార్హములగు వస్తుపరియత్నము లతిశీఘ్రముగఁ జేయింపవలయును సుమా!

సుమం – (వసిష్ఠునివంకఁజూచి) మహాపత్రిభూ! చిత్తము.

వసి – సుమంత్రా!

సీ. పూజార్హసంభారములు సున్నము నవ
ధాన్యముల్ సితపుష్పదామములును
నవవస్త్రసంఘంబు నవరత్నములు సార
ఘము ఘృతంబును హేమకలశశతము
తరవారి జాలు శ్వేతచ్ఛత్రమును సమ
లంకృతరథము పేలాలు పసపు
కుంకుమ సర్వశుభాంకయుత గజంబు
పూర్ణమహా పులితోలు స్వర్ణశృంగ

గీ. మహితవృషభంబు మొదలుగా విహితములగు
వస్తువుల నగ్నిశాలలోపలను రాత్రి
యుందె భద్రపఱుపవలె నయ్యె నేను
సమిధలను దర్భల నచట సంగ్రహింతు.

దశ – సుమంత్రుఁడా! వింటివా? ప్రమాదము లేకుండ సర్వసంభారములను జాగ్రత్తపఱుపవలెను సుమా? మునితిల్లకా! రామచంద్రునింక లోనికిబంపుదునా? (నవ్వుచు) ఈ వార్తను దనతల్లికిఁ, దమ్మునికి, వీరికంటె ముందుగఁ దనభార్యకును జెప్పుట యవశ్యమముగ నున్నదికాదా! నాయనా! (కౌఁగిలించుకొని) ఈపాటితో నైన నేను కృతార్థుఁడ నగుదునుగదా!

వసి - రామభద్రా! నీ కొక్క యంశమును జెప్పవలసియున్నది.

రామ - సెలవీయ వేడెదను.

వసి - (నవ్వుచు) నీవు - నీ సతితో - నీరాత్రి -

రామ - (తలవంచుకొనును)

దశ - (నవ్వుచు) మునిచంద్రా? అటుల సెలవిచ్చుచున్నారేమి?

వసి - రామభద్రా! నేను ముసలివాడను గావున, నీ వీసరికి ధర్మోద్ధారకుడవు కావునం, గొంచెము పరిహాసించితిని. ఱేపటినుండి నీవు మాకు ప్రభుడవే యగుదువు. అప్పుడు నీతో నిర్భయముగ మాటలాడనే రాదు.

రామ - మహానుభావా! ప్రభువునైనా ధర్మోద్ధారకుడనైన దేవరకు దాసుడనే.

వసి - నీవు నీ సతితో నీరాత్రి యుపవసింపవలెను. జాగరము చేయవలెను. నీకు జెప్పవలసిన దిప్పటి కింతే.

రామ - చిత్తము.

దశ - సుమంత్రుడా! నీవు రామభద్రుని రథముపై నెక్కించుకొని యంతఃపురములోనికిం దీసికొనిపొమ్ము. నాయనా! నీవును జానకియును నీరాత్రి మీ యమ్మ యంతఃపురముననే యుండుడు. మీకు నిద్రరాకుండ మీ యమ్మ మంచికథలను జెప్పును. సుమంత్రా! కౌసల్యాంతఃపుర మీరాత్రి మిక్కిలి పదిలముగ రక్షించుటకు సేనాధిపతితోం జెప్పుము.

రామ - తండ్రీ! నమస్కారము.

దశ - పుత్రా! కళ్యాణమస్తు

రామ - గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి - కళ్యాణమస్తు.

(రాముడు, సుమంత్రుడు నిష్క్రమింతురు.)

దశ - గురువర్యా! తమ కటాక్షమువలన నాకు విజయము కలుగనైయున్నది. ఱేపటిదినము మనకు మిక్కిలి తొందరగలదినము. కావున సమస్తవస్తువు లీ సాయంకాలముననే సిద్ధపఱుపవలెను.

వసి - అలాగే.

దశ - ఈరాత్రి యెటులగడచునోయని భయముగ నున్నది.

వసి - ఎందుచేత?

దశ - ఏమియులేదు, మంచికార్యమున కంతరాయములు మెండుకదా!

గీ. మనసునకుఁ బ్రీతి యెవనిపై ఘనతరమొ, య
తని కెపుడు కీడు శంకించు మనసె; మగని
యెడల నెంతో ప్రేమం బుండి యెప్పు డతనిఁ
దిట్టు గయ్యాళి యూ భార్యతీరుఁ గాఁగ.

మహానుభావా! ఆలోచించుచున్నా రేమి? పట్టాభిషేక కార్యము జెలువేలునుగద?

వసి – పురుషప్రయత్నముచేత.

దశ – పురుషప్రయత్నముగాక యిందుః స్త్రీప్రయత్న మేమున్నది ? (లేచి) మహానుభావా! నమస్కారము ఇప్పటినుండియు నేనుగూడ నెంతయో శ్రమ మొందినఁగాని యీపటినుహోత్సవము జరుగనేరదు.

వసి – ఈదినమున వారిను దెలుపిలేని పనియున్నది. నేనును బోవలెను.

దశ – గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి – కళ్యాణమస్తు.

(ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు)

ప్రథమాంకము సమాప్తము.

★

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

ద్వితీయాంకము

ప్రదేశము—అయోధ్యలోని వీధి.

(విజయశర్మ యను బ్రాహ్మణుడు ప్రవేశించును)

విజ - ఆహా! ఆహా! అయోధ్య భూలోకవైకుంఠమువలె నున్నది. భగవానుడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి పట్టాభిషేకము జూచు మహాభాగ్యము జనులకు రేపు లభింపనైయున్నది. ఆహా! ఏమి యీ యలంకారసంభ్రమము.

సీ. అంబుయంత్రముల రథ్యాళినిఁ దడపెడు
వారు గోడల వెల్లఁ బ్రాముఁవారు
ముంగిళ్ళ మురిపెంపుముగ్గు లుంచెడివారు
కదళికాస్తంభము ల్గట్టువారు
పెద్దనిచ్చెన లెక్కి వీధితోరణములఁ
గంబాల జెండాలఁ గట్టువారు
నివ్వాళిపళ్లెము ల్నెఱయఁ దోమెడువారు
కేళికూళులఁ బరీక్షించువారు

గీ. నందఱును దమగృహములయందె పెండ్లి
యగునటులు చాల నుత్సాహ మందువారు
భళిర! రామునివంటి శుంభద్గుణుఁడు
కలుగఁ డింతకుముం దింకఁ గలుగబోఁడు.

సీ. బేగిరావులు, నరబ్బీగుఱ్ఱములబండ్లు
వేనవేలుగఁ గోటలోని కేగు
ఘణఘణోద్ధతఘంటికాబద్ధకరిఘటల్
బరువులతోడ లోపలికి నేగు
కాలుబలంబు గుఱ్ఱాలబలంబులు
నెదుట నీటుగ టలాయించుచుండు

దేవళంబుల నుండు దివ్యమూర్తులు దివ్య
వాహనారూఢులై వచ్చుచుండ్రు
గీ. పుట్టనుండెడి చీమలంబోలె జనులు
పెక్కురీతిని నేగుచుం బ్రక్క కొందఱు
నఱచుచుం దమవారిం బిల్చుటను జేత
సన్నఁ జేయుచుం జప్పటల్ జఱచుచుండ్రు.

(చప్పట్లు జఱచుచు) మిత్రమా! మిత్రమా! ఇటురా! (బిగ్గఱగ) సోమనాధుఁడా! ఇటు. (సోమనాధుఁడు ప్రవేశించును)

సోమ — ఆహా! ఇప్పుడే యింతసందడిగ నున్నది. రేపెటు లుండునో?

విజ — నీ వెచ్చటనుండి వచ్చుచున్నావు?

సోమ — విజయశర్మా! సానివీధినుండి.

విజ — నేను శ్రోత్రియుఁడను గాన నచ్చటి విశేషములఁ జూడలేదు. చెప్పెదవా?

సోమ — ఏమని చెప్పను? కాంతలు బురుషులు చెంబులలోని గచ్చకాయల వలె గలగల తిరుగుచున్నారు. రేపటి యుత్సవమున కిప్పటినుండియే సంభారములను సంపాదించు కొనుటయందు సంభ్రమపడుచున్నారు.

సీ. లంగాలలో బొందులం గీలుకొల్పి జా
డించి దండెముల జోడించువారు
చిలుకకొయ్యలఁ దగిల్చిన యుపాంగము లెండఁ
బెట్టి సుక్కలను జీకొట్టువారు
కఱకఱ మనఁ బందికొట్టుచేఁ గుంకుళ్ళ
పులుసున సొమ్ములఁ దోఁచువారు
తిరుగటిగుబుజు మద్దెలమోపి హస్తంబు
చేఁ గొట్టి స్వరములు హెచ్చించువారు
గీ. నెరవునగల కింటింటికి దిరుగువారు
తంబురాల జీవాళిఁ గంబళాంత
రోమనిచయంబు పేనువారు నయి పురుషు
లతివ లతిమోదమునఁ ద్రొక్కులాడుచుండ్రి.

సోమ—సీ. మోమునఁ బసపును బూసి వెడలుపుగాఁ
బట్టెనామముఁ దీర్చి ప్రసవమాలి
కలు దుంపకొమ్ముల గదియించి ఘంటలు
పెద్దమువ్వలు గలపేరు లొడల
జందెంపు నెట్టుగా సమలంకరించి స
సితవృషభంబుల చెంతఁ గొండె
సిగలును వెండిమురుగులు తప్పెటలును
తబుకు తాళంబులఁ దనరి భళిర

గీ. "రాఘవుఁడె రాజు కావలెరా యటంచు"
పాడ నగునంచు మోదించు వసుస నెద్దు
లు, తంబురాల, గొల్లను నవ్వి కుసుమల మదరఁ
దాండవింతురు గొల్లలాదారులందు.

విజ – ఆహా! రామచంద్రునిపై జనుల కెంత ప్రేమ! ఎంతభక్తి

సోమ – అందులకు రెండు కారణము లున్నవి.

విజ – ఏవవి ?

సోమ – రామచంద్రుఁడు సర్వసద్గుణసంపన్నుఁడు ఇది ప్రథమ కారణము.

విజ – రెండవది ?

సోమ – (చెవివద్దకు వచ్చి) దశరథుఁడు దుర్మార్గుడు. ఇతనిరాజ్యము గోస్తనీనదీప్రవాహమువలె నెంత దీర్ఘమో యంత వక్రమైనది. ఇతని పాలనమన్న జనులకు విసుగుగా నున్నది. మొదలే వెలితిపాట. అందుపైఁ తెల్లవారినదాఁక నొక్కఁడే పాటయగుచో వినువారి కెట్టులుండునో జనుల కాతీరున నున్నది. జనులు పట్టాభిషేకమునకు మొగము వాచియున్నారు. మనతండ్రులు చూడలేదు. మన పితామహులు చూడలేదు. మన ప్రపితామహులు చూడలేదు. మన వంశములోని యాదిపురుషులు చూచిరేమో యీ దశరథుని పట్టాభిషేకము. మన పూర్వులకంటె నదృష్టవంతుల మగు మనము శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమును జూచెదము.

విజ – ముహూర్త మవ్యవధిగా నుంచబడినది. కాని యింతకంటె నుత్సవ మెన్నోమడుఁగు లధికముగ నుండును జుమా

సోమ – కృపణుఁడు ధనమునకుఁ బ్రాణమునకు లంకె దేశ దేశములనుండి బ్రాహ్మణులు రాజన్యులు వచ్చినయెడల వారివిషయమై విశేషవ్యయమగునని యెవ్వరు రాకుండునట్టు లింత నిరవకాశముగ నేర్పాటు చేసినాఁడు. అదిగాక ముహూర్తముమాత్ర మేమంత బాగుగనున్నది? లగ్నమును శని చూచుచున్నాఁడు.

విజ – అట్టి బలహీనమైన ముహూర్తమును వసిష్ఠుడేల నిర్ణయించెను ?

సోమ - అటుఁ జేమిచేయఁగలఁడు? భూపతుల ముహూర్తములు దుష్టపతుల కోరికలవలెఁ దలచుకొనినప్పుడే సమకూడవలసినవి కావా?

విజ - సామాన్యకార్యముల ముహూర్తములు తొందరగ నిర్ణయించిన బాధ యుండదు కాని యిట్టి మహాకార్యముల ముహూర్తము లపర్యాలోచనముగ స్థిరపర చిన నాపత్తుకాదా? (లెంపలు వైచుకొని) అపచారము వచ్చినది.

గీ. లగ్నమునకు రాఘవుని బలంబు గాని
రామునికి లగ్నబలముతో నేమి యగును?
సుమవితతికి వసంతునిశోభ గాని
సుమనిధానమునకు సుమశోభ యేల?

(నేపథ్యమున) దిగు దిగు ఉండలబద్దయేది లే! లే!

సోమ - అదేమి? అదేమి? అల్లరి యగుచున్నదేమి?

విజ - (అటులిటులు చూచి) అదిగో కైకేయి మేడపై కొండ్రముచ్చు. జనులు దానిని బెదరఁగొట్టుచున్నారు.

సోమ - (నవ్వుచు) కాదు కైకేయిదాసి-నల్లని కురూపయగుటచేతను గూని దగుటచేత నల్లరిమూకలైన జను లట్లు పరిహసించుచున్నారు. మిత్రమా సంధ్యా సమయమైనది చూడు.

గీ. నను గమించు తేజశ్శాలి తనకులంబు
వన్నెకెక్క రాజౌనని సన్నుహితుఁడు
దేహ ముప్పొంగ రాగసందీప్తుఁ డగుచు
మోదమున మున్గునట్లు లంబుధిని గ్రుంకె.

మన మికఁ మనయిండ్లకుఁ బోదము రమ్ము.

విజ - మన రామచంద్రుఁడును, జానకియు నీరాత్రి యుపవసింతురట! అట్టిచో మన మేల భుజింపవలయును? మనముకూడ భోజనములు మాని జాగరము సేయుదము.

సోమ - అభ్యంతర మేమి?

విజ - బాగుగఁ బరిశీలింపుము. కొండముచ్చే గాని కైకేయీ పరిచారిక కాదు సుమా?

సోమ - మంచివాఁడవు, ఇక్కడనుండి చూడుము సందేహ మేమి? కొండ ముచ్చింత వికృతరూపముగలదిగ నుండునా?

గీ. ఆదికూర్మముపై మందరాద్రి నిలిచె
మున్ను; కాలము వ్యత్యయంబుగఁ జెలంగ,

నిపుడు మందరోపరి గూర్మపృష్ఠ మెక్క
ననఁగ, నదె వక్రబుద్ధిలాంఛనము గాను.

కావున నిశ్చయముగ మంథరయే.

విజ - మిత్రమా దాని పేరు మందర కాదు మంథర.

సోమ - ఏదియో యొకటి; కాలవ్యత్యయ మైనపుడు వర్ణవ్యత్యయ మాశ్చర్య మేమి? చూడు దాని మొగ మెట్లు మాడియున్నట్లున్నదో? ఈయుత్సవములు దానకు రుచించినవి కావి కాఁబోలు

(నవ్వుచు) రామపట్టాభిషేకమే దీని కభిమతము కాదు కాఁబోలు? ఏదో కైకేయితోఁ దలపోసికొనుటకు వచ్చినట్లున్నది. మనము మఱియొకవీధికిఁ బోయి వేడుకఁ జూచెదము రమ్ము. (ఇద్దరు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

ప్రదేశము:—కైకేయి యంతఃపురము మేడ

(ప్రవేశము:—మంథర)

మంథ — ఏమి! ఈ యుఱుకు లేమి? ఈపరుగులేమి? ఈగుఱ్ఱపుబండ్ల కిరకిర లేమి? ఆ యేనుఁగుల ఘణఘణ లేమి? ఆజెండాల తడతడ లేమి? ఈ బూడిదబుస్స న్నల పనసలేమి? ఆగొల్లకాల గోలయేమి? ఈ పంగ నామాలపందల తందనాలేమి ఈ తోరణము లేమి? ఈ వీరణము లేమి? ఆ!ఆ! ఈ తప్పెటలేమి? ఈ గంతులేమి? ఈ చిందులేమి? (మఱియొకవైపునకు దిరిగి) ఆ! ఆ! ఏమి యీవింత; ఏమి యీ మహోపద్రవము. జాయి ద్రవించుచున్నది. ఆయుఃపిండమునుండి యమృత మొలుకు చున్నది. ఆ! గొంతుఁ గోసికొందునన్నను క్రొత్త కాసాకనిచేతఁ బెట్టని క్రోతి పిడికిటి కౌసల్యకుఁ గొండంతయీడి యొక్కమాటే కలిగినది! ఇది లోకోత్పాతమే! అబ్బ! ఏమి దక్షిణలు! ఏమి గానములు! ఈజంగమములపంద లీ మహాభాగ్యములకై యెట్లు మూఁగుచున్నారో! దానశీల యని సిగ్గులేక దిక్కుమాలిన కవు లెట్లు స్తోత్రములఁ జేయుచున్నారో! (చప్పటులు జఱచుచు) ఓసి కావేరీ! కావేరీ! ఈ గందరగోళములో నెవరికి వినఁబడును? ఓసి మీగొంతుకలు కోయ్య! నోరు మూసి కొనుఁడు. ఓసీ కావేరీ! కావేరీ!

(నేపథ్యమున) ఎందులకు?

మం—మీయమ్మ నేఁడు బ్రాహ్మణసంతర్పణము జేయుచున్నదేల?

(నేపథ్యమున) ఎందులకో యెఱుఁగవా?

మం—ఎఱిఁగియుండిన నడుగుదునా? జ్యేష్ఠదేవిగారి పరిచారికలగు మీకే సంగతియైన మొదట తెలియుఁ గాని యూరు పేరులేని యధోదేవులను గనిపెట్టు కొనియున్న మాకుఁ దెలియునా?

(నేపథ్యమున) (నవ్వుచు) అధోదేవు లని క్రొత్తమాట చెప్పుచున్నావేమి?

మం—నా క్రొత్తమాటకేమి కాని, మా దేవిగారి క్రొత్తచేష్ట కేమి కారణమో చెప్పు?

(నేపథ్యమున) సుగుణరితుఁడు.

మం—ఊఁ.

(నేపథ్యమున) శాంతవచోయుతుఁడు

మం—అబ్బ! త్వరగా నేడువరాదా? ఇక మీ కింతే.

(నేపథ్యమున) అగు రామచంద్రుని.

మం—అబ్బ! చెప్పరాదా?

(నేపథ్యమున) పట్టాభిషేకము.

మం—ఆ! నిజముగానె? ఎప్పుడు?

(నేపథ్యమున) ఎప్పుడోనా? తెల్లవారుసరికి.

మం—ఇప్పుడీతని పట్టాభిషేకమున కింత తొందరయేమి? మహారాజు బాగుగ నున్నాడా?

(నేపథ్యమున) అటు లడిగెద వేల?

మం—ఏమియులేదు. అతఁడు మా దేవిగారి యింటికి యుదయమునుండి యిప్పటివరకు రాలేదులే.

(నేపథ్యమున) లేక ముందుకూడా నటులే జరుగు నేమోలే.

మం—తెగసాగకపో.

(నేపథ్యమున) సాఁగవేసినసరే - చంపినసరే గూనుమాత్రము వదలదు.

మం—(తనలో) సుగుణరహితుఁడు శాంతవచోయుతుఁడు నగు రామభద్రుని పట్టాభిషేక మనుటకింటె, సుగుణరితుడు శాంతవచోయుతుఁడునగు భరతునిపట్టాభిషేక మనుట శ్రవణానందకరముగ నుండును గాదా! రామభద్రుఁడు రేపు పట్టభద్రుడగునా? అది మొదలు తుద యెఱుఁగని దశరథుని యాజ్ఞయా? అందులకు మూలఁ గూరుచుండి ముక్కుమూసికొని మహాత్ముఁడైన ముసలిముని యామోదమా? అందుపైఁ గలలోనైన జిల్లిగవ్వ విడుచుటెఱుఁగని కౌశల్యాదేవి భూసురసమారాధనమా? అదిగాక యీ మూఢజనులు చెడద్రాగి యొడలు తెలియక తెయితక్కలా? ఏమి వింతగ నున్నది! చూచెదనుగాక! కైకేయీ! కైకేయీ! మేడపైలేదు. వేడుకఁజూడ దిగినదికాఁబోలును! ఆ! ఏమిది! ఏమిది! కొంపలుగాలినట్లు వెలుతురేమి? రామపట్టాభిషేకమునకై స్త్రీలు దీపములు ముట్టించుచున్నారా! ఆమహోత్సవమునకే నేనుఁగూడ నొకవింత యగ్ని నిక్కడ ముట్టించెదను. వీరు ముట్టించిన యగ్ని తెల్లవాఱుసరికి నాఱునుగాని నే నంటించుచిచ్చు రేయింబగళ్లు విచ్ఛిన్నముగ సంవత్సరములకొలఁది నుండును. వీరి

వహ్ని వత్తులను, జముడు నే కాల్చునుగాని నా వహ్ని పురమును, పురజనులను, భూపాలుని—సర్వాంగకముగ దహింపఁజేయును. కైకేయీ! కైకేయీ! పట్టి మొద్దు. క్రిందికిఁ బోయి యున్నదాను.

(కైకను లేపుటకు సమీపించుచున్నది)

కైకేయీ! కైకేయీ! ఇదిగో! ఇక్కడ హాయిగా నిద్రించుచున్నది. సఖీ- సఖీ (లేపుచున్నది).

కైక—(లేచి కనులు నులిమికొని) మంథరా!

మం—కైకేయీ! ఊరంతయు ఉత్సాహోత్సవముల మునుఁగుచుండ నీవు స్తిమితముగ నిద్రించు చుంటివా! ఊరందఱు పవసించి నాఁటి యుత్సవము నెదురు చూచుచుండ నీ వప్పుడే భోజనముచేసి ప్రక్కఁ జేరితివా? గ్రామమునందలి జనులందఱి నేత్రములయందు సంతోషపు వెలుఁగు ప్రకాశించుచుండ, నీ నేత్రముల కంధకారమా? నీ కన్ను లింట్టి మహోత్సవము నేల చూడఁదలఁచుకొనలేదు? నీ చెవులెట్టి మంగళధ్వనుల నేల వినదలఁచుకొనలేదు?

కైక—ఏమహోత్సవము! నేను వినలేదు. చూడలేదు. సుమా!

మం—అలాగా! నీవు చూడలేక కనులు మూసికొంటి వనుకొంటిని. నీవు విన లేక యీయూరిల నాగిత వనుకొంటిని. నీవు మనసున నాలోచింపలేక మైమఱచి నిద్రించితి వనుకొంటిని.

కైక—అలాగుకాదు నే నేమియుఁ గనలేదు. వినలేదు.

మంథ—కన్నులు అన్నందుల కిప్పుడైన వానిని కృతార్థములఁ జేసికొనరాదా? శ్రవణము లున్నందుల కిప్పుడైన వానిని పావనములుగఁ జేసికొనరాదా? ఇటురా! దేహ మశాశ్వతము. ఇంతవఱకు నీవు చూడ మాతువో! లేదో ఇటురా! ఈ మాపు తలుపుయొద్ద నిలిచి చూడుము. (అట్లు చేయుచున్నారు.)

కైక—ఆహా! యింత వేడుక జరుగుచున్న యీసర్వజనానందమునకుఁ గారణ మేమైయుండునో?

మంథ—కైకేయీ! నీకుఁ బరిహాస మేల? ఎఱుఁగనట్లే నటించు చుంటివి? ఎంతగడుసుదానవు!

కైక—నిజముగా నే నెఱుఁగను. నన్ను విశ్వసింపఁదగును.

మంథ—చాలు! ఈమాటలకేమి! మహారాజుగారి మూఁడవభార్యవు; ముద్దుల యిల్లాలవు; మురిపెములు గనిరి. నీకే తెలియకపోవు టెట్లు? అటు చూడు భరతుని సుగుణపుంజమువలె నా దీపగణ మెట్టుల ప్రకాశించుచున్నదో? భరతుని ప్రతాప రేఖలు దివి నాక్రమించు వైఖరిఁ జేరజువ్వ లెట్లుప్పరమున కెగురుచున్నవో? భరతుని యశశ్చంద్రికవలె—

కైక—భరతుని పే రెత్తుచున్నావు; మేనమామయింటినుండి వాఁడు వచ్చు చున్నాఁడా యేమి? అందులకు జను లీ వేడుకను చేయుచున్నారా?

మంథ — భరతుని మొగమునకు నా మొగమునకు ప్రజలింత పండుగఁ జేయుదురా? భరతుని జన్మదినమున నిట్టిపండుగ జరిగియున్నదా? భరతుని వివాహమున నిట్టివైభవము తటస్థించెనా? భరతుఁడు మేనమామగృహమున కేగుట యను తెలియంగనైన నెఱుఁగుదురా? ఇట్టిచో భరతుఁ డిప్పుడు తిరిగవచ్చుచుండుటచేత జరుగు మహాపర్వమును జరుపుచుండి రనుచుంటివా! భరతునిగొడవ ప్రజలకు గావలయు ననుకొంటివా? భరతునిగొప్ప నీకును నాకును గాని యూరివారి కేమి?

కైక — ఇటు లనెద వేల? భరతుఁడు జనసమ్మతుఁడు కాని యిప్పుడీ సంతోష విజృంభణమునకుఁ గారణ మేమి?

మంథ — చెప్పనా? చెప్పిన నీకు మనోవ్యథగ నుండు నేమో?

కైక — చెప్పు. ఉండిన నేమి చేయఁగలను?

మంథ — ఏమి చేయుటకైనను నీవు శక్తిగలదానవే.

కైక — కానిమ్ము చెప్పు.

మంథ — రేపు రాముని పట్టాభిషేకము.

కైక — ఆ: ఆ! నిజముగా నే?

మంథ — నిస్సందేహముగా.

కైక — (మంథరను కౌగలించుకొని) చిరకాలమునుండి విననెంచిన యమృత తుల్యవాక్యములను జెప్పితివి!

మంథ — అటులైన రామపట్టాభిషేకము నీకు సంతోషకరమేనా?

కైక — అవశ్యము — నీకుమాత్రమో?

మంథ — (స్వగతము) ఈమెకు రామునిపై నసూయ గలిగించుట దుష్కరమగునని తోఁచెను. కావున మరియొకరీతి ప్రయోగించెదను. (ప్రకాశముగ) సవతికొడుకు సామ్రాజ్యపట్టాభిషేకమునకు నీవే యింతగ సంతసించుచుండ స్త్రీరత్నమైన నాకేమి? కాని యీ పట్టాభిషేకమునుగూర్చి యింతవరకు నీకుఁ దెలియకపోవుట నిజమేనా?

కైక — నిజమే, తెలియదు.

మంథ — ఎందుచేత?

కైక — కారణ మూహింపలేకున్నాను.

మంథ — అనినఁ గోపము — గాని — నీ మగఁడు —

కైక — (తొందరతో) అతఁ డేమి? అతఁ డేమి?

మంథ — ఏమియు లేదు — మంచివాఁడు కాఁడు.

కైక — అనఁగా —

మంథ — ధారాళమైన యంతఃకరణము కలవాఁడు కాడు ముద్దులిటు — మూటలటు — మాటలిటు చేష్టలటు — పైపై వెలుగువలపు లిటు — లోలోని మమకారము లటు — పనికిమాలినయెడ లిటు — ప్రాణమటు.

కైక — (కోపముతో) అదెటు?

మంథ — ఏటో చెప్పవలెనా? నీవెఱుఁగవా? నీకనుభవములేదా? ఇప్పటి వఱకు ముప్పాతిప్పలఁ బెట్టుచున్నదే! ఎవరని నన్నడిగెద వేల?

కైక — కౌసల్యయేనా?

మంథ — కాదా? ఆమెతోఁ జేరి మూఁడుమాసములనుండి యొక్కఁడే గుసగుసలఁటే! ఇంతకాలమునుండి పట్టాభిషేక ప్రయత్నం జరుగుచుండ నిప్పుడా నీకు దానినిగూర్చి తెలియవలసినది? అదియైన నేను చెప్పఁగఁ దెలియవలసినదా? నాకైన నూరంతయు గగ్గోలైనపిమ్మటఁ దెలియవలసినదా? ఇదియేనా నీమగని యనురాగము? ఈమాత్ర సౌభాగ్యమునకే పెనిమిటిని వశముచేసికొంటినని యుబికియుబికి యుబ్బొంగుచుంటివా?

కైక — ఆ. ఆ. మూఁడుమాసములనుండి పట్టాభిషేకమును గురించిన రహస్యములు జరుగుచున్నవా?

మంథ — జరుగుచుండుటలేదా? స్వాధీనుఁడైన మగఁడు అనురాగవతియైన భార్యయైనపుడు వారి ప్రయత్నములు రహస్యములై యుండవా? నీతో నెవరు చెప్పెదరు? నీతో డెవరికిఁ గావలయును? అదిగాక నీ ప్రసక్తియేమున్నది? నీవేమి పట్టపుదేవివా? పతి ప్రేమాస్పదవా? భాగ్యవతివా? పక్కలోని బానిసతనమునకై పసపుత్రాళ్లు గట్టఁబడినవారిలో నందరికంటే నీ యాధిక్య మేమి?

కైక — అబ్బ! నీ మాటలు నేను సహింపలేకుంటిని — ఊరకుండుము.

మంథ — అభిమానముచే నటమ్మ నా మాటలు నీవు సహింపఁగలవా? ఇంతగా జేసిన మగనినడత సహింపఁగలవు — కాని —

కైక — అబ్బ! నామగనినడత నేను సహింపలేదు. అతనిని గాని, నిన్నే గాటఁ బెట్టి యెట్టు లడిగెదనో! ఈసంగతి నాకింతకుముందు తెలిసియుండిన యెడల నేనూరకుందు ననుకొంటివా? నేనంత యభిమానము లేనిదాననా? నాకంటెఁ దనకిప్పుడు కౌసల్య యధికమయ్యెనా? "నీవే నా బహిఃప్రాణమవు — నీవే నా సర్వస్వమవు" అని పలికిన చిలుకపలుకు లెక్కడకఁ బోయెనో నిలువబెట్టి యడుగనా? అంత చేతకాని దాన ననుకొంటివా? అంత నోరుమాలినదాన ననుకొంటివా? రానీ! అతనిని రానీ!

మంథ — ఇఁక నేలవచ్చును! ఇఁక రాఁడు ఈ యుదయమున వచ్చినాఁడా? ఈ మధ్యాహ్నమున వచ్చినాఁడా? సాయాహ్నమున నీతో సంధ్యావందనమున విహరించుటకు యథాప్రకారముగ వచ్చినాఁడా? ఇప్పటికి వచ్చినాఁడా? ఇఁక ముందు వచ్చునని యేల నమ్మవలయును?

కైక — రాకపోవుటకూడనా? ఆఁ! రాకపోవుటకూడనా? నేను బ్రదికి యుండఁగ — నే నిక్కడ నుండఁగా నంత గుండె నిబ్బరమా?

మంథ — వెఱ్ఱిదానా! ఏమి జరుగనున్నదో యాలసంతతమైన కాలువు[illegible]ని నిక్కడ నుండనిచ్చునా?

కైక - ఉండనీయక?

మంథ - నిన్నుఁ గౌసల్యాదేవి ప్రోత్సాహముచేఁ బుట్టినింటికిఁ బంప నిశ్చయించుకొనినాఁడు.

కైక - ఛీ! నన్నేల పంపును?

మంథ - భరతుని నేల పంపినాఁడు?

కైక - భరతునిఁ గౌసల్య ప్రోద్బలముచేఁ బంపలేదే!

మంథ - నీకున్న వెఱ్ఱితనమే యిది. ఆతఁ డిచ్చట నుండిన రామపట్టాభిషేకము జరుగదని మేనమామయింటికి మెడఁబట్టి గెంటినాఁడు.

కైక - ఆఁ ఆఁ నిజముగా నామగఁడే గెంటినాఁడా? నామగఁడే?

మంథ - మగఁడో! మొద్దులో! మగఁడే కాఁడు - మగనితో నీసవతిగూడ గెంటినది

కైక - ఆఆఁ - ఆఁ. దానిసకూడ తోడైనదా! (ఉస్సురనుచు) దాని ననవలసినదేమున్నది? నానాథుఁడు దోషి - నానాథుఁడే ద్రోహి... నానాథుఁడే విషస్వభావుఁడు. ఏమీ! నాతో జెప్పకపోవుటయేల! నాతో నాలోచింపకపోవుట యేల? పోనీ? స్థిరపఱచుకొనిన తరువాతనైనను నాతోఁ జెప్పగూడదా? రాముని పట్టాభిషేకమునకు నే నభ్యంతరపెట్టుదునా? నాకు రాముఁ డొకటియు, భరతుఁ డొకటియునా? సవతికొడుకులను భేద ముండవలసిన యాఁడుదాన నైన నాకే భేదము లేనపుడు తండ్రియైన తనకేల యుండవలయును? ఈ దొంగతనమేల? ఈ భయమేల? ఈ సందేహమేల? నాకొడుకును గెంటనేల? ఈ దౌర్జన్యమేల? మంథరా! ఇఁక నాపతి నాయంతఃపురమునకు రాఁ డంటివా? రాకపోవును సుమీ!

మంథ - వచ్చునని యే నిశ్చయపఱచుము. అప్పు వచ్చిన లాభ మేమున్నది?

కైక - ఏమి?

మంథ - తెల్లవాఱునప్పటికి రామపట్టాభిషేక మగునెడల నీ పతికిఁ బ్రభుత్వము నశించును గాదా! ఒక డింతిపెట్టుగఁ దానే తినవలసియుండిన సేవకావృత్తి కాతఁడు దిగినపుడు నీ కేమిచేయగలఁడు? నేను నీయింటికివచ్చి నీకెంత మేలు సేయఁగలనో యెపటినుండి యాతఁడు వచ్చిగూడ నంతకంటె నేమున్నది?

కైక - అయిన నిక నేనేమి చేయవలసియున్నది.

మంథ - రామపట్టాభిషేకము నీ కంగీకృతకార్యము కావున మన మిద్దఱ మొక్కటే పని చేయవలసియున్నది.

కైక - ఏ దది?

మంథ - సేవావృత్తి.

కైక - (కోపముతో) ఏమి? ఏమి?

మంథ - నీ వొకసురటియు నేనొక చామరము బుచ్చుకొని కౌసల్యాదేవికి రాజమాతకింత విసరవలసియున్నది.

కైక - ఛీ! కాఱులు ప్రేలక నోరు గట్టికొనుము.

మంథ - నాపైఁగోపమేల? రాముడు ప్రభుడైనపుడు కౌసల్యామహాదేవికే సమస్తగౌరవములు జరుగవలసియున్నది ఇఁక నీవును నాకు నామహారాజ్ఞిపాదసేవ తప్పదు తప్పదు. ముమ్మాటికిఁ దప్పదు. ఆజన్మమహాభాగ్యకలితవై, యింతవఱకు బత్యనురాగ నిధానమవై, మహావైభవమనుభవించిన నీకా పరిచర్య యలవాటు లేకపోవుటచేత నందులోఁగూడ నీకు దిట్లు మొట్లుదప్పవు కాబోలునని నేనేడ్చుచున్నాను.

కైక - ఛీ! ఛీ! పలుమాటలాడెదవా? పతి నరచేతిలో నిమ్మపండువలె నాడించిన నేను భ్రూభంగము చేతనే దానవసంహారి యగు దశరథుని గడగడలాడించిన నేను కాంతుని సంపూర్ణవశంవదునిగఁ జేసికొని సవతుల నంపతిని గివెట్టించిన నేను పరమాభిమానధనయైన నేను నేఁడిప్పుడు కన్నులుతెఱువని బుడుతని సింహాసనముపై సింగారించినతత్పాత్రియున, నాదౌర్భాగ్యమును వదలి, యభిమానమును బరిత్యజించి, యహంకృతిని జంపుకొని, స్వాతంత్ర్యమును మన్నుజేసికొని యా - పనికి మాలిన దానిని గొలుతునా? దానితో మాటలాడుదునా? దానివంక జూడనైన జూతునా?

మంద - ఇవియన్నియు వెనుకటి ప్రగల్భతలు.

కైక - వెనుకటి ప్రగల్భతలో, యిప్పటి సమర్థతలో. కాని చూచెదము.

మంథ - కనుల నీరుబెట్టుకొని రాముని రామ పట్టాభిషేకమును-

కైక - కన్నీరు నేనువిడుతును నా సవతిచేత విడిపింతును.

మంథ - పట్టాభిషేక మాగినప్పుడు కదా!

మంద - ఆగని వేళయైనదా? రాముడు కానీ! గీముడు కాని! నామర్యాద పోవునపుడు నేను నోరుమూసుకొందునా? ఈ బొందిలోనిజీవము లెగిరిపోవుటయైన సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరింతును గాని నా సవతి యుచ్ఛ్రితను నేను సహింతునా? అందులో నాకనుసన్న మెలఁగిన సవతి - నన్నుజూచి దొంగమొగము వైచికొని చల్లచల్లగ జాఱిన సవతి తనపై నాధునితో నే నెప్పుడేమి చెప్పెదనోయని తల్లడిల్లుచుండు సవతి యిప్పుడు నాపుత్రుని మాతామహగృహమున కంపి తనకొడుకును సింహాసనాధిష్ఠితను జేయదలచి నా పెనిమిటిని మూలఁ గూర్చుండబెట్టి, నన్ను బుట్టినింటికి తోసిపెట్టనెంచి కౌసల్యమసి, యేకచ్ఛత్రముగ బుత్రుని సౌపము బెట్టుకొని క్షోణీతలము నేలదలచిన సిగ్గుమాలినదాని నా కాలిక్రింద రాయుదును గాని ఆఁ! ఆ! కైకేయిని ప్రవ్వదుఱింపినట్లు త్రుంపవలెనని యెంచుచున్నది. కాబోలు! నాకుత్తుకనైన గోసికొందును గాని-

మంథ - పట్టాభిషేకమును మొండికత్తిచే ని నాథుఁడు కోయనే కోసినాడు.

కైక - ఏమీ! పట్టాభిషేకమాఁగదా? అవ్యవధిగ నుండుటచే నభ్యంతర పెట్టబడదని సంకోచించుచుంటివా? కాని కౌసల్య చేసిన యీరాజ్యాభిషేక తంత్రము నాకింత నిరవకాశముగ నేల చెప్పితివి?

మంథ – నాకుఁ దెలియకుండ నే నెటులుఁ జెప్పగలను ?

కైక – నీకిప్పుడేనా తెలిసినది ? ఎవరు చెప్పిరి ?

మంథ – కావేరి.

కైక – సవతి దాసియేనా ?

మంథ – ఆఁ !

కైక – ఏమని చెప్పెను ?

మంథ – ఏమున్నది ! చూచితివా నా ప్రజ్ఞ ! దశరథుని చెంగున ముడివైచు కొంటిని భరతుని కష్టకంటకుఁడాఁడు బద్ధవలె నిసరివైచితిని. కైకేయికి ముక్కుతాడు బోసి యాడ్పింతును. ఏమున్నది? రామచంద్రుని శిరముపై గిరీటము; కైకేయి నెత్తిపై నిళ్ళకుండ" అని కౌశల్య తనతో జెప్పినట్లు కావేరి నాతో జెప్పినది.

కైక – (కోపముతో) ఆ ! నీచురాల ! ఛీ ! పరమతుచ్ఛురాలా, నన్ను నడివీధిని బెట్టి యేడుచుంటివా ? ఛీ ! పలుగాకీ నిన్ను కోటముందు గొల్లున గోల బెట్టించనియెడల నేను కేకయాత్మజను గాను జాగ్రత్త !

మంథ – నీవు పూర్ణముగ దలచుకొనినయెడల నది కష్టసాధ్యమగు కార్యము కాదు కాని, నీ చలచిత్తత నిన్నెక్కడ పాడుచేయునో యని నే నాందోళన పడు చుంటిని;

కైక – ఒక్కటియేమాట రాముని పట్టాభిషేకము భిన్నమైనదుమ్ము.

మంథ – సంతోషమే – కాని, అంతమాత్రముచేత నే నీ కార్యసిద్ధి యెటులు కలుగ గలదు ?

కైక – అందులకేమి చేయమంటివి ?

మంథ – కౌశల్య చేసిన పాపతంత్రములు రెండు – మొదటిది భరతుని రాష్ట్ర పరిత్యాగం జేయుట–రెండవది రాముని రాజుచేయుట–ఇట్టి కుతంత్రము విఫలితమగుటకు నెటులుండవలయునన్న–రాముని ద్వక్తరాష్ట్రుని జేయుట–భరతుని రాజు గా జేయుట

కైక – (ఆలోచించి) జ్యేష్ఠత్వముచే రాజ్యార్హుడగు రాముఁడుండఁ జిన్నవాడైన భరతుని రాజుగాఁ జేయుటకు రాజంగీకరించునా? అంతేకాక రామునికి న్యాయమైన రాజ్యమును భరతుఁడు స్వీకరించినా స్వీకరించడు.

మంథ – జ్యేష్ఠతవలన నే సురహాతయు యోగ్యతయు గలుగునా? క్షీరసముద్రమున నమృతముకంటె విషము ముందుద్భవింపలేదా ?

కైక – (పెదవి విఱిచి) కాని, యగ్రజుఁడగు రాముఁడుండ భరతునికి బట్ట ముగట్టు యనూచానవిరోధమని వసిష్ఠాదు లంగీకరింపరని తోఁచుచున్నది.

మంథ – "అగ్రజుడగు రాముండ," నను సందేహమేల ? అందుకొరకే ప్రథమమందు రాముని ద్వక్తరాష్ట్రునిచేయవలయునని చెప్పితిని. రాముఁడెటులుఁ వాసమేగినచో నున్న వారిలో భరతుఁడు జ్యేష్ఠుఁడు కాఁడా ? వంశాచారవిరుద్ధతకు

మున్నది? ఇక రాజార్హమగు రాజ్యమని భరతున కాక్షేపణ మేమియుండును? భరతాభిషేకమునకు వసిష్ఠాదు లంగీకరింపరని తోఁచుచున్నదంటివి. ఇచ్చువాఁడు సర్వస్వతంత్రుఁడైన తండ్రి; పుచ్చుకొనువాఁడు సర్వమంగళగుణాలంకృతుఁడైన జ్యేష్ఠసుతుఁడు, ఇమ్మని చెప్పువారు పరమప్రియులగు భాగ్యరాశిచో మధ్యమునఁ బౌరోహిత్యపుఁ గాసునకై వచ్చిన వసిష్ఠుని యధికార మేమున్నది? నీచిత్తవృత్తికున్న లోపమే యిది. అనవసరములగు సందేహములఁ దెచ్చిపెట్టుకొందువు వసిష్ఠుఁ డంగీకరింపఁడని చెప్పుటవలన నాకొక యాపద గలుగుచున్నది.

కైక — ఏమది?

మంథ — నీభర్త యంగీకరించునట్లు నీవు స్థిరపరుచుకొంటివని.

కైక — అట్టినిశ్చయ మెక్కడిదిలే. రామపట్టాభిషేకమునకుమాత్ర మంతరాయము కలిగింపవచ్చును.

మంథ — అంతమాత్రమువలన నేమిలాభ మున్నది? అదిగాక దానివలన మిక్కిలి ముప్పున్నది.

కైక — ఏ దది?

మంథ — కౌసల్యాపుత్రునికే పట్టాభిషేకము చేయ రాజసంకల్పమగుటచే నీ సపత్నులకుఁ బ్రజలకు బానిసలకుఁగూడ నీయందు గౌరవము సంపూర్ణముగ నశించినది. అట్టిచో నొక్క రామపట్టాభిషేకవిఘాతకమే చేసి నీవూరకున్నచో నిప్పటిగౌరవహైన్యమునకుఁ గావలసినంతనింద తోడుపడును ప్రజలకు నీపై శత్రుత్వము ప్రబలును. రామలక్ష్మణులు నిన్ను యమపురమంపనెంతురు. అదిగాక, బలాత్కృష్టాంగీకారము గావున నీపతిగూడా వారిలో జేరి యీ పిశాచము వదలిన మంచిదేయనియే యూహించును అట్టిచో భరతుడు రాజుగ జేయబడివుండిన. పరిజనులు నోరెత్తుదురా? రాజమాత వగుటచేత నీయందరి కెంతగౌరవముండును? నిన్నిప్పుడు కాదని నిరాకరించిన కౌశల్య నీ పాదాక్రాంతయగుట నిశ్చయము కాదా! నీకింత మహాకస్మికోపద్రవమును దెచ్చిపెట్టిన యామెను రాచి అంపమున బెట్టుట నీకు ప్రతివిధి కాదా? సపత్నిపై పగదీర్చుకొనలేని సతిబ్రతు కేల?

కైక — (కోపముతో) ఆఁ! ఆఁ తీర్చుకొనక యూరకుందునా? ఎప్పటికైనను సరే యీ బొందిలో ప్రాణములు నిలిచియుండగ దానిని దలచుకొనినంతపని చేయకుందునా?

మంథ — ముఖ్యకాలము దాటిపోయినపిమ్మట నెప్పటికో నీవు చేయగలది రోదనమే.

కైక — ఛీ! ఛీ! నీ తల్లిపాలచే నేనును నీవును పెరిగిన చనువుచేత నీవను కఠినవాక్యముల కింతసేపటినుండి సహింపలేక శాంతించుచుంటిని. ఇక జాగ్రత్త.

మంథ — ఆయభిమానముచేతనే యింతగా నేడ్చుచున్నాను. ఇందుకొరకు నాపై బగ సాధింపదలచితివా? ఏమి సౌలభ్యముగ నున్నది? ఇంతకాలమునిన్ను నెత్తిపై బెట్టుకొని యూరేగి తుదకు నేలను భల్లున విసరికొట్టిన నీ నాథునిపై బగ

లేదా? నీనాథునకు మందుపెట్టి, నీకంటిలో మట్టిఁగొట్టి, నీకొడుకు నింటినుండి వెడలఁగొట్టి నిన్ను ముప్పతిప్పలఁబెట్టుచున్న నీసవతిపై నీకుఁ బగలేదా? ఎంత విరుద్ధము! ఎంతవిరుద్ధము! ఒక్క పాలబతికి యొక్కప్రక్క బండి యొక్కతలపు గలిగి యొక్కరీతిగ నిన్ను గనిపెట్టుకొనియుండి సర్వదా నీక్షేమముగోరి "ఈబాం దినాఁడ" యని యింతగా ప్రాకులాడు పరిచారికనైన నాపైనే నీకుఁబగయా ?

కైక — ఆహా! ఇక చాలు! ఇక చాలు! ప్రస్తుత భరతపట్టాభిషేకమునకు సాధన మేదో ముందు చెప్పుము.

మంథ — ఆలాగ అడుగరాదా? తొల్లి దేవాసురయుద్ధమున నీవు నిపతియును-

కైక - అదేమి? కృతయుగ కార్యమైన దేవాసురయుద్ధమునకు నేమ పట్టినదే!

మంథ - అదిగో! ఇట్టి గడుసుదనపుమాటలుమాత్ర మున్నవి. గవ్వ విలువ చేయని పలుకులు నివి; రాజ్యములు విలువచేయు కార్యములు గోపల్యవి. అందుచేతనే యీపెద్దమ్మ పెద్దమ్మరూపముగ నినెత్తిపైఁ దాండవించుచున్నది.

కైక - అబ్బ! వదరక చెప్పవలసినదేదో చెప్పు.

మంథ - కుశంకల జేయక వినదగిన దేదో విను. తిమిధ్వజునికి దేవేంద్రునికి జరిగినయుద్ధములో రణశూరవకునిను ని నాథుడు తీసికొని దేవేంద్ర సహాయ్యమునకై పోలేదా ?

కైక - అవునుసుమా ! ఎంతటి పూర్వవృత్తాంతమును జ్ఞప్తికి దెచ్చితివి.

మంథ - పూర్వవృత్తాంతమే కాదు. ప్రస్తుతావశ్యకమైనది కూడాను.

కైక - కాని అప్పుడు ?

మంథ - రాక్షససాయక వ్రణపీడితుండై మూర్ఛనొందిన ని కాంతుని రథమును యుద్ధశాస్త్రనిపుణవైన నివు దూరస్థలమునకుఁబోనిచ్చి నిలుప ని కాంతుడు మేల్కాని నిన్నుమెచ్చి యేమియిచ్చెనో జ్ఞప్తియున్నదా ?

కైక - అహా ! అహా ! రెండువరముల నిచ్చినాడు. ఇచ్చి కోరుకొమ్మనగ ముందెప్పుడైన గోరెదనని చెప్పితిని.

మంథ - అసమయ మిప్పుడు వచ్చినది. భరతుని పట్టాభిషేక మొకవరము; రామ వనవాసము రెండవరము.

కైక - ఇక నేమి ? ఇంక నేమి ? గెల్చితిమి అబ్బా ! ని కెంతధారణాశక్తియే ఈ తెలివి నికు గూనులో నున్నది కాని తలలో లేదు.

మంథ - పరిహాసమునకు గావలసినంత సమయము ముందున్నది. ప్రస్తుత కార్యమును జూడుము.

కైక - ఇంక జూచునదియేమి ? మన సంకల్పము నెఱవేరినది. చూడు ! చూడు ! కాని కావి.

మంథ - ఈచూడులు ని కానులటు పెట్టి కార్యమును బరికింపుము.

కైక - మనకు భరతపట్టాభిషేకముతోడనే సపత్ని సంపూర్ణముగ స్వాధీనయైవున సేవకురాలగునపుడు అవశ్యముగ రామువనవాస మేల ? వలదు. వలదు.

మంథ — అయ్యయ్యో! కోపము నుంగుకొనఁ దలఁచుకొంటివా? అయ్యయ్యో? ఇంతమారదృష్టి లేదేమి! రాముఁడు రాజ్యమందుండఁ భరతపట్టాభిషేక ప్రయోజనమేమున్నది? జను లందఱు రాముని పక్షులై యుండరు గదా? అంతేగాక? పరమశత్రువైన సవతికొడుకగుటచే నీ కొడుకునిపై యసూయాపరుఁడౌ సపత్నీజనితుఁడే లేక, నీవే యింత యభిమానముతో సంతోషించుచుండఁ దగునా? బుద్ధి రాజ్యసంపాదన సమర్థుఁడైన నెంత యనురాగముండునో యూహించుకొనలేవా? (గుండెలు కొట్టుకొని) అమ్మ! అమ్మ! రాముఁడు రాజ్యమందుండఁ బ్రతుకు బ్రతికియున్నవా? భరతునిరాజ్యము నిలుచునా? భరతుని ప్రాణములు నిలుచునా? అయ్యయ్యో! ఆ లక్ష్మణుఁడు! మిడిసి మిడిసి రాలువాఁడే! కోపస్వభావుఁడే! పగసాధించునంతవాఁడే! కొంప లంటింపఁడా? నిన్ను పాతర వేయింపఁడా? ఇది నమ్ముదు! అయ్యయ్యో! రాక్షసాక్షి వచ్చు రాముని కోపమున కెదురున్నవారి? నిమిషమైన ప్రాణ మొంచునా? సమస్తసైన్యము సమస్త భండారము చేతిలో నుండినను భరతుఁడు రాముని కీడు కాఁగలఁడా? అయ్యయ్యో! రాముఁడేమి సామాన్యుఁడా? పైకి మెత్తనివాఁడుగ నున్నాఁడనుకొనుచున్నావు కాబోలు ఎంతకఠినుఁడు! ఎంతపట్టుదలగలవాఁడు! ఎంత బాహుబలాఢ్యుఁడు! ఎంత పరాక్రమసంపన్నుఁడు! అయ్యయ్యో! రాముఁడే యొకఁడు నుండుటయే? తాటకాంతకుఁడైన రామునికిఁ గైకేయియు నొక రాణియని లెక్క — ఇంతవెఱ్ఱిపడుచున్నావేమి? గాధేయసవనసంరక్షణధురీణుఁడైన రాముఁడు త్ర్యంబకకోదండమహాస్త్రపరిగ్రహణ ప్రవీణుఁడైన రాముఁడు అమ్మయ్యో! పరశుధరదండవిఖండనుఁడైన రాముఁడు అయోధ్య నుండుటయే! ఇంతకంటె తెలివిమాలినయూహ యుండునా? అట్టిరాముని కగ్నికిఁ బ్రభంజనుఁడు తోడుపడ్డట్లు లా సౌమిత్రి అంటుకొన్నంతనే శత్రుఘ్నవలె వెలిపడు లక్ష్మణుఁడు — జ్యాటంకృతిమాత్రవిదళితదానవప్రవరుఁడగు లక్ష్మణుఁడు — ప్రళయ కాలరుద్రప్రతిమాన ప్రయివుఁడగు లక్ష్మణుఁడు — తోడుపడఁగఁ భరతుని నామమైన నిల్చునా! ఒక్కఁగా నొక్క కొడుకైన భరతుని జంపుకొనఁ దలఁచినయెడల రాముని యయోధ్యం దుండనిమ్ము.

కైక — మంథరా! నాబుద్ధి యింతవఱకు వ్యాపింపలేదు సుమా! రామవనవాస మవశ్యము జరుగవలసినదే.

మంథ — తథాస్తు.

కైక — ఇంక నానాథుఁ డిక్కడకు వచ్చు ప్రయత్న మాలోచింపవలయును నే నాతనిని జూడఁగోరితినని నీవు చెప్పవలదు. నీ వాతనితో మాటలాడ నేవలదు. నిన్నుఁ జూచి యాతఁడు కొఱకొఱలాడుచుండును. నీవు నాతో నేవో యెప్పటి కప్పు డాతనిగూర్చి కొండెములు చెప్పుచుందువని యాతని నమ్మకము. నేను మఱి యొకతెను బంపుదును.

మంథ — ఆతఁడే వచ్చును. ఆ ప్రయత్నమును నేను రహస్యముగఁ జేసితిను లే. కాని, నీవిప్పుడేమి చేయవలయునో యెఱుఁగుదునా?

కైక – నా కింతశ్రేయస్కరమైన యుపాయమును జెప్పినందులకు నిన్నుఁ గొని యాడవలసి యున్నది.

మంథ – చాలుచాలు. ఇప్పటిమాటలే. ఇది పూర్ణముగా ఫలించుసరికి నీవు నాతో మాటలాడుదువో లేదో, పోనిమ్ము! నీవు ముందు క్రోధాగారమును బ్రవేశింపవలయును.

కైక – అవియన్నియు నాకుఁ జెప్పనేల? ఆ పాట్లేవో నేను బడెదనుగాక!

మంథ – (నవ్వుచు) ముసలిమగనిని మూడువార్ధులనీరు ద్రాగింపఁగల సమర్థత నీకున్నదని యెఱుఁగనా? అటులైన నే నికఁబోయెదను. చూడు – రాముఁడెక్కెదఁ దలఁచిన సింహాసనముపై భరతు నధిష్ఠింపఁజేయుట – అంతకంటె ముఖ్యమైనది – రామబాణము మారీచు నెగరఁగొట్టినటులు – నీ కోపము – రాముని దండకారణ్యమునకుఁ ద్రోసివైచుటయే కాక – అక్కడనుండు శాఖామృగాదిసత్త్వములతో దక్షిణసముద్ర పర్యంతము తఱుముటయే కాక – ఆ సముద్రముఁగూడ దాఁటిపోవునట్లు చేయవలయును.

కైక – తథాస్తు నేను కోపమందిరమునకు బోవుదును.

మంథ – నేను నీభర్త నిప్పుడే జాగరూకతతో పంపెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

తృతీయాంకము

ప్రదేశము: —కైకేయి యంతఃపురములోని భాగము

(ప్రవేశము: — దశరథుఁడు.)

దశ—ఏమి? శయనగృహమైన యిచ్చటి కింక నేల రాలేదు?

గీ. విద్యలేనిముఖములాగు, విదయమైన
మనసటులు, లజ్జలేని సంభాషంబు
వలెను, శుభగతిలేని యౌవనము బోలె,
చెలువలేని యిచ్చోటు నిశ్శ్రీకమయ్యె.

గీ. అల్కి, పట్టు,జాల దనియు నిట్టిట్టిఁ
దగిన రుష, యల్కి యేడు, పంతటనె హాస;
ముంప సరసత్వాభినయముకంటె, సతి వి
చిత్రత యుద్ధాగమాట, రంజించు నన్ను.

గీ. కమ్రమధుకోశమున కీఁగకాటు, స్వర్ణ
కేతకికి ముండ్లపోటు, సంస్ఫీతచంద
న లతకుఁ బురుగురాటు, పొందంగఁదగిన
బోఁటిసౌఖ్యప్రపతుఁ జులుకుమాట వేటు.

గీ. మొదలె మూతిముడుపు గలముదిత, యందు
పైనఁ గొంటికచ్చువలె, గూనిబానిస యెదొ
నన్నుగుఁటిచి ముట్టించు; నంతటను బున్న
మనముఁబ్రేలును సుందుకాయులె, నబల.

అ శః పుర పరిచారకులారా! కైకేయిని మీరిక్కడ నెప్పుడు చూచితిరి?

గీ. కటికువాయి, వక్రగాత్రనైల్యము లున్న
గూనిదాసి, కొటుకు రానికొయ్య

దీని జేరి, పంటచేని. గోడసలివా
గునను నాదుగొంతుగోయు నెపుడొ.

(నేపథమున) ఎప్పుడోనా? ఇప్పుడే.

దశ:- ఆహా ఏమి అమంగళవాక్యము ? (ఆలోచించి) కైకేయి యిక్కడ కిప్పుడు వచ్చినదన నే నొనరించిన ప్రశ్నమున కిది యుత్తరము గాబోలు. ఇక్కడ కామె రాలేదని యనుకొనుచున్నాను. ఇచ్చియే వెళ్లినపుడు వచ్చుసరికి నే నిచ్చట లేకుండుటచే నాపై గోపము వచ్చినదని నే నూహించుచున్నాను. మఱల క్రోధాగారమున కామె ప్రవేశించెనా యేమి ?

గీ. అస్మదీయాన్వవాయతారుడాలయంబు
తెల్లపాడయ్యెగాని యీ యింటి స్తంభ
లక్కదార్ఢ్య మెట్టిదిరా ? యీ లంకన కాపు
రంబు నెలకు సిరువదిరంబు లిటనె

అయ్యో! కోపభవనమను మాట తలంపునకు రాగానే గుండెలు చెదరుచున్నవి హా! కైకేయి! నీ క్రోధమందిరమే నాకు ప్రాణసంకటమగుచున్నది సుమా! అదిగో! యీమందిరగవాక్షమునుండి క్రింద జల్లబడి యున్నది. కోపావేశమున నవభూషాలంకారములను ప్రసూనములను బలాత్కారముగ నూడదెలికి భూమిపై నామె బడవైచి యున్నదేమో. ఓహుహుహూ !

గీ. నెలత లలితమౌ మిన్నునేల గొట్టి
జెలికి గోపమునామీదను, శిక్ష మీకు
గలిగె. నిండ్రిముఖోలు చకోరనేత్రగ
నిటులు పరిమళపూర్ణాంగను ధిక్కరించదె.

గీ. కలికి కలశిలనగి వృక్షములనువ పుష్పె
గుండె లని చేసిగొ నుముచుకొందు; నిపుడు
కొడుకులు సుగుణులను పనగ నెటుల
గాతు; యదె; ఇచ్చను మిక బ్రతుకలేను.

నరకి రాసియుపన్న చు, దన్నినను, ము
జెంత బుజ్జగింపుల నూఱడించి, దాని
కౌగిలింపగవలె గష్టకలనమైన,
భయగలితఘోటి రాతు చేపట్టినటుల.

గీ. మొద్దులాగున మొదలని ముదితకంటె
నెగసి బుస్సుల పైఁబడుముగువ ప్రియత
ర యగుఁగాదె! కాసారనీరంబుకంటె
నంబుయంత్రోత్థితాంబు పూరంబునలెను.

కాని, తిరిగి యీ గూనిదాసి నా ప్రియురాలితో నేమి తంత్రము పెట్టినదో యని భయంపడుచున్నాను. ఈ వకరిదేహమును కోటలోనికి రానియ్యకుండ నభ్యంతర పెట్టునెడల నన్నీయంతఃపురములోనికి రాకుండ గైకేయి వారించును కాన,

గీ. నవరసామోద మైన యీ నాతికొఱకు
గూనుదానిని గూడను గూడకట్టు
కొనగవలసె; వుద్గ్రంథాంబు కొఱకు చదకఁ
బెట్టఁబడిన కత్తెఁ గాళ్ళపీటఁబోలె

గీ. క్ష్మావధూభర్త లఖిలాధికారు లన్న
మాటయేకాని లోలోనిపోటు లన్ని
యెవరి కెఱుఁగంగవచ్చు? నా రెపుడు నగరు
నందుఁ గలదాసులకు దాసు లగుట నిజము.

గీ. లలితలక్షణలీలాకలాపరూప
మంజులము వైన కేకయాత్మజయుఁ గూడఁ
గుటిలయా మంధరనుగూడి కుటిలమయ్యె
వంకవెదురునఁ బ్రాకెడు నల్లివోలె.

(కొంచెము నడచుట నభినయించి) అదిగో! అదిగో! హా, ఎంతకష్టము.

సీ. కుడిచేయి తలక్రింద నెడమచేయి యెడమ
బుగ్గపైఁ గదియించి మోము వంచి
ధరణిచే నొకపయోధరమును సవ్యబా
హువున వేఱొకటియు నొత్తబడఁగ
మోకాళ్ళు దరిఁజేర్చి ముడిచి బిగ్గగ నుద
ర ప్రదేశమునఁ జేరంగ నదిమి
విరలితకచభార మొకకొంత ప్రక్కదు
ప్పటిగ వేఱొక కొంత పచ్చడముగ

గీ. శీతబాధను గుండెలరీతి బండు
మానిసినిబోలె నాకాంత లేనిపోని
కోపమునఁ బాముపలె బుసకొట్టు చదిగొ!
ప్రక్కపాటున శయనించు నట్టినేల.

గీ. రేపటిమహోత్సవం బేమి? రేయి నిప్పు
డిట్టి ప్రారబ్ధమేమి? హా! యెటులు కలిగె
నిద్ది యెటు కడతేఱునో? యెవ్వఁ డెఱుఁగు
నేమి సేయుదు దైవమా యిప్పుడు నేను?

గీ. ఏమి సేయుట కేమున్న దింతి కేటు
లైనఁ గోపశాంతి సేయంగవలయు
లేకయుండిన జీవము ల్నిలువఁగలవె
నెలఁత కైకేగన్న నా యసువులకు నెలవు.

గీ. కోపహరణ వాక్యకోటికిఁ గ్రొత్తగా
వెదకుకొనఁగవలెనె; వేయిపలుకులు
పల్లెవేసికొనిన పాఠ మున్నదికదా!
యొప్పఁజెప్పువాఁడ నవిదకడను.

(కైకేయిని సమీపించి) ప్రాణప్రియా! కైకేయీ! ఇదియేమి? ఇదియేమి? నావలన నపరాధమేమైన కలిగెనా? ఎందులకీకోపము? నీకు గో దస్థానమైన కౌసల్య నిన్నేమైన దూలనాడెనా? అయ్యో! మాటలాడవేమి? నీవు పరమాభిమానధనవని యెఱిగియుండియే, నీవు పాతివ్రత్యమాని వని యెఱిగియుండియు నీయెడ నిర్వారి ములంటి యుపచార మెవ్వరివలన నందునో యని వేయికన్నుల గనిపెట్టుచు, నిన్ను సమగౌరవపూర్వకముగ నాదరించుచు, నీ నిరంతరానుగ్రహ ప్రాప్తికి వేయిదేవుల నారాధించుచు, నీ ఛాయవలె నిన్ను సర్వదా నాశ్రయించుచు, నా యభిమానము, నా ప్రాణము, నా యాత్మ నీయందుంచుకొని విధేయుడనై నేను దినములు గడుపుకొనుచుండగా నయ్యయ్యో! తిరిగి యిదియేమి? ఈ కోపమేమి? నా పాపమేమి? ఈ రోష మేమి? నాదోషమేమి? పాపినాయుగా? పలుకవా? (కైకేయిపై జేయివైచి నిమురుచు) పరమవిధేయుండనైన నన్నిటులు నేయవలసినదని యాజ్ఞాపింపరాదా? నేను నీమాట కెదురాడుటకు సమర్థుడనా? ఇదిగో ఇటు చూడు! అబ్బ ఇటు చూడు! హరి హరీ! ఎంతకష్టము సంప్రాప్తించినది?

కైక — నీకర్మము కాదు నాకర్మము—నా ప్రారబ్ధము—నను మాటలాడింపకుము. "ఏమి వాంఛించితినో యడుగరాదా? ఆజ్ఞాపింపరాదా? నీకు వ్యతిరేకముగ బలుకుటకు నేను సమర్థుడనా? పరమవిధేయుడనై నీసేవ నాదరించుచుంటినిగదా!"

అంటివి హా! ఏమి మాటలు! ఏమి నడతలు! ఏమి శిక్ష్యములు! ఏమి సౌఖ్యములు, ఏమి ప్రణయములు! ఏమి వినయములు! ఏమి స్తోత్రవిధానములు! ఏమి నైచ్యానుసంధానములు, చాలు చాలు! నే నెఱుంగుదును; అభిమానమును విడిచి ధైర్యపడి "దేహి" యని నోరు తెఱచి చేయిచాఁచి నీపాదములపై నీడ్గిలఁబడి యడుగక యడుగక యడుగ వలసిన దానినైన నిన్న ర్థించినయెడల నీవు నాకోర్కె సమకూర్చెదవా? నా దీనత్వము బాపెదవా? నాముద్దు చెల్లించెదవా? ఎందులకు? ఎందులకు? కొండలుదాఁటి పోవు బూటకపుమాటలతో నేమి ప్రయోజనము? వలదు-వలదు-నేనడుగనక్కఱలేదు.

దశ - ఆహా! ఏమిమాటలాడుచుంటివి! నీ వడుగుటయును నేనంగీకరింపకపోవుట కూడనా? అటు లెప్పుడైన జరిగెనా? ఈతనువున జీవము లుండఁగ నటు లెన్నఁడైన సంభవించునా? ఎంతమాట! నీవర్థింపకుండనే నీచిత్తస్థము లగునభిలాషలను, నీముఖ లక్షణములఁబట్టియు, నీవాగ్వైఖరినిబట్టియు; నీపరిచారికలవలన దెలిసికొని యూనే నింతవరకు నెఱవేర్చుచు నీ పరిచర్యను జేయుచుంటినని నీ వెఱుఁగవా? నీ పరిచారిక లెఱుఁగరా? మనస్సాక్షి యెఱుఁగదా? లోక మెఱుఁగదా? పరిపాలించు భగవంతుఁ డెఱుఁగఁడా? నేను నీకు సర్వదా నమ్ముఁడనైతి ననుటకు నా దైన్యము ప్రబల నిదర్శనము కదా? లోకోత్తరమైన నీ సౌందర్యము ప్రబలతరమైన నిదర్శనము కాదా? ఓసి వెఱ్ఱిదానా? ముసలిదశరథునిముకుఁ బట్టుకొని యిష్టానుసార మాడించు ముద్దులయిల్లాలవతె యని యాబాలవృద్ధులలో నెవరి నడిగిననైనఁ గైకేయి, కైకేయి, యని వారేకగ్రీవముగఁ బలుకరా? అట్టి జనవాక్యమందులకుఁ బ్రబలతమనిదర్శనము కాదా? ఇంతయేల? నన్ను నా రాజ్యమును బాలించువది నీవేకదా?

కైక - ఉన్నదీమాటల బండారమే,

దశ:- మాటలబండారమో క్రియలనిదర్శనమో చూచెదవుగాక - అడుగు సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

కైక:- లేదనుటకు.

దశ:- కాదు. ఇఁక గోరదగినది లేదనిపించుటకు - నీకు నాపైఁ గోపములేదనిపించుటకు-పరమగంభీరమైన నాయనురాగమునకు లోపము లేదనిపించుటకు - వినుచున్నావా?

కైక.- అబ్బ, అబ్బ, శ్రవణానందముగ.

దశ:- మాటలచే శ్రవణానందమే కాదు. చేష్టలచే సంపూర్ణహృదయానందమీయ సిద్ధముగ నున్నాను. ఇప్పుడైన నమ్మెదవా?

కైక:- నీవప్పుడే యేమిచేసితివని నిన్ను నమ్మవలసినది? ఇంక నే నడుగ లేదు నీవు నిరాకరింప నేలేదు.

దశ- నిరాకరించుటయే? నా ప్రాణమైనా సరే కోరుము మారుమాటాడక నీపాదాగ్రములందు సమర్పింతును. కాని, కల్యాణీ నన్నేల విశ్వసింపవు?

కైక:- అవితాంగనాలోలుని నమ్మదగునా?

దశ:- (నవ్వుచు) నాకట్టి లౌల్యమును కలిగించిన యిట్టి జగన్మోహనాకారు నేల విశ్వసింపవలయును?

కైక:- (కోపముతో) మంథరా, ఇటు రా. నాకు మతియొక గదికి దారి చూపుము. నాధునికే నేను విశ్వాసపాత్రము గాను. నే నతనికసత్యస్వభావను. కౌసల్య సర్వసద్గుణాన్వితి—నే నీతని కంటికి దొంగను. ఆ శ్రేష్ఠదారసాని—అపరిమితానురాగమున సర్వదా సర్వదా ప్రాణములందు నే నితనికి విశ్వాసపాత్రము గాను నోరత్తి. మొగముపై ముత్తు రాకాసినైన యా కౌసల్య యీ మహానుభావునికి బరమ విశ్వాస విధానము మంథరా, గావేమి?

దశ:- (కైకేయి చేతులను బట్టుకొని) అబ్బ.

కైక:- నన్నంటకుము. (చేతులు విదల్చుకొనును)

దశ:- అబ్బ, ఇప్పుడు నే నేమంటినని నీకింత యాగ్రహము? అలౌకిక మగు సౌందర్యమును గొనియాడుచు నా చిత్తచాంచల్యమును బరిహాసించుకొంటిని గాని నావలన తప్పేమి కలిగెను? ఇంత ముక్కుమీఁద గోపమైన నే నెటుల బ్రతుకగలను?

కైక:- జిహ్వాగ్రమునందు నింత యసత్యమున్న యెన్న నేను వాంఛింపదగును

దశ:- (ఉస్సురని) ఇక నట్టిమాట నాడను కోమలి.

గీ. అలుకయెడ ముందుమనసు నిష్ఠురము దుడుకు వెనుక
కెదుట, యాత్మలకై చాలఁ బడిన కరము
ముడుచు టర్థుల "కూ" యనియెడు రసనము
తోఁట "నుహులుహూహ" ను టెపుడు ద్రోవగాదు.

కైక:- సెబాస్ అట్టియనూచానసరణి ననుసరించి యిప్పుడిచ్చెదవా?

దశ:- మనఃపూర్వకముగ—అత్యానందకరముగ—

కైక:- అదిమాత్ర మసత్యము.

దశ:- అటు లంటివేల?

కైక:- అనకపోవుటయేల? ఎవ్వరికైనను నెప్పుడైన నేమైన నీవు మనఃపూర్వకముగ నిచ్చితివా?

దశ:- ఆ ఆ నీకు జ్ఞప్తిలేదు కాబోలు ఎవ్వరికో యననేల? నీకే యిచ్చితిని.

కైక:— ఎప్పుడు?

దశ:- అనేకపర్యాయములు.

కైక:- దేనిని?

దశ:- కౌగిలిని. నీయాజ్ఞ యగునెడల నిప్పుడుగూడ నిచ్చుటకు సిద్ధముగ నున్నాను. (కౌగలింపబోవును.)

కైక:- ఇది పరిహాససమయము కాదు. మాయావాక్యములచే నా చిత్తవృత్తి నజ్ఞానయుత బాలికలకు నాటవస్తువులచేవలె బరికృతోద్దేశమునుండి మరలింపబ్రాట

పడుచున్నావు నే నెఱుగుదును. ఈసారి నేను మోసపెట్టఁబడుదుననుకొంటివా ? నన్నింతలాఘవముగ నెంచుచుంటివి ?

దశ — నేనిచ్చెదనని యాసపెట్టి మనఃపూర్వకముగనెవరికీయలేనో చెప్పరాదా.

కైక — చెప్పనేల ? నీ వేల యెఱుఁగవు? ఎవరికని నన్నడుగుచుంటివా ? నా వంటి యూరుపేరులేనివారికైనయెడల నింత ప్రతిష్ఠ నీ కేల కలిగియుండును? ఎవరికో యెఱుఁగనంటివేమి ? ఆసనాగ్రి పుత్రపట్టాభిషేకమున నిన్ను రాజ్యభారము విడువ వలసినది కాని పూర్వస్మృతి యేలవిడిచినది ? ఎవరికో చెప్పవలెనా ? జననమైనది మొదలు యాచ్నావృత్తి నెన్నడెఱుఁగని మహామహునికి హస్తద్వయమును హృద యాంబుజమును ముకుళింపజేసుకొని దైన్యమున నిన్నర్థించిన మహానుభావునికి ఇప్పటి కైన జ్ఞప్తియగుచున్నదా ?

దశ — (స్మృతి నభినయించి పెదవివిఱిచి) అతనికి మఱియొక లాంఛనమును జెప్పుము.

కైక — అబ్బ, ఎంత విస్మృతి, అంబుజభవసన్నిభుడైన తపోధనునకు.

దశ — (సందేహమున) వ-సి-ష్ఠునికా ?

కైక — కాదు వసిష్ఠునివంశమును నిరంకురము జేసినయాతనికి.

దశ — విశ్వామిత్రునికా ?

కైక — ఆ మహాతపశ్శాలియభిసంధిని నెఱవేర్తునని తెగబారుడు వాగ్దానముల చేసి కొండంతయాశపెట్టి, నోరుతెఱచి యడుగనిచ్చి తుదకేమిచేసితివో ? యింతలో మఱచిన లోకము మఱచుననుకొంటివా ?

దశ — ఏమి చేసితిని ? రామచంద్రు నా తపస్వీంద్రునితో బంపలేదా ?

కైక — అబ్బ, ఎంత నిర్దాక్షిణ్యముగ మొదట నిరాకరించితివి ? ఎన్నిమాటలు పన్నితివి ? ఎన్ని బొంకులాడితివి? ఎంతదైన్యపడితివి, అబ్బ అప్పుడేమిగోదనములు, ఏమిశిరస్తాడనములు, ఏమి మూర్ఛాపరవశతలు, ఎంత పూర్వపక్షము, ఎంత రాద్ధాం తము, ఏందటి మాన్యస్థ్యము పలికి లేవనుట కెన్నిపాట్లు పడితివి ?

దశ — ఈ యవాంతరు గాథ కేమి ? సత్యవాగ్రిక్షణాసక్తిచే రామభద్రుని విడు చుట కప్పుడంగీకరించితిని గదా ?

కైక — ఎప్పుడు? భైరవాకారుడై, క్రోధమూర్తియై, శాపముచే మిమ్మందఱ భస్మము చేసెదనని గాధేయుఁడు గంతులంవైవ, నీ కిది నీతికాదని వసిష్ఠుడు నిన్ను మందలింప, దశరథుని సతులకు నాలుకలకుగూడ లెక్కలేదని లోకులు పరిహసింప, సత్యవాగ్రక్షణార్థమైకాదు — స్వప్రాణసంరక్షణాసక్తిచేత-స్వగౌరనావ నాభిలాష చేత అంగీకరింపక తప్పక పోవుటచేత...నంగీకరించితివి.

దశ — ఓసి వెఱ్ఱిదానా ? తుద కంగీకరించితినిగాదా? అదియే కావలసినది. మధ్యమునజరుగు గొడవలతో నేమిపని ? కార్యఫలమునుబట్టి కర్తయుద్దేశమును గ్రహింపవలెను. స్థిరమైనఫలము ప్రధానమా ? పరిపరివిధముల బహువులిమ భావము

పరిధానమా ? పరిశుద్ధమైన భావ ముండినందులకైనం బర్యవసానము ఫలమేకదా, అది సిద్ధించినపుడు భావపరీక్ష యేల ? అది లేనపుడు భావప్రాశస్త్యమేమి లాభము ?

కైక — అహా, ఎట్టి ధర్మసూక్ష్మనిర్ణయ మొనర్చితివి. కార్యఫలమే పరిధానము గాని కర్తయుద్దేశ మనావశ్యకమని యుపదేశించితివి. జ్వరితుని లంఘన ముపవాసవ్రత మగునా ? పతితో గలహించి జన్నిదములు దుంపుకొనిన భ్రష్టుండు యతిపూజ నందగలడా ? ఫలహారముకై దేవాలయములపంచల బడియుండు బాపనయ్యలు భాగవతోత్తము లగుదురా ? ఇంతయేల రేపటినుండి యెవరేలిన నీదినముకలకు నీవు చిరకాలమునుండి రాజ్యము చేయుచుంటివికదా, ఒకడు నరహత్యచేసినటుల నిదర్శనము కలుగగనే వానికి మరణదండనము విధించుచుంటివా ? మృగభ్రాంతిచే నాతడు హత్యచేసెనో-శత్రుబాలని కోపముననే చేసెనో, సామాన్యమగు శిక్ష నాతనుద్దేశింప నది హత్యక్రింద బరిగణించెనో, యిటులు భావపరీక్ష సేయుటలేదా?

దశ — అబ్బబ్బ, ఎందుకీ యనవసరమైన వాగ్వాదము ? నేను గాధినందనునకు మనఃపూర్వకత్యాగ మొనర్పలేను సరియా ? తరువాత ?

కైక — ఎందుచేత ?

దశ — నాకు సంతాపకర మగుకోరిక నాతండు కోరుటచేత.

కైక - దుఃఖకర మెటులయ్యెను ? శివధనుర్భంగవార్త నీకు గద్గదకర మయ్యెనా ? మారీచపరాజయము నీకు సంతాపకరమయ్యెనా ? కొడుకుతో కోడలింటికి వచ్చుట నీకు దుస్సహమయ్యెనా ? ఎంతవిరుద్ధముగ మాటలాడుచుంటివి ?

దశ - ([illegible]) కైకేయీ, అంత కఠినోక్తులేల? రామభద్రవియోగము మొదట సంతాపకరమయ్యెను గాని పర్యవసానమున బరమసుఖప్రద మయ్యెను.

సీ. అబల ! రోదనారబ్ధ కార్యములన్ని
తుదను సుఖమిచ్చు, బాలుర చదువు బోలె,
సతులతో త్వరారచిత కార్యములన్ని
పరిణామములు వృద్ధవివాహమటుల.

కైక - (తనలో) నిశ్చయమే, అత్యుత్కంఠచే సంకల్పింపబడిన రామపట్టాభిషేకము నీవు మహాదుఃఖప్రదమగునటుల చేయుటయే నా సంకల్పమై యున్నది (ప్రకాశముగ) రాజేంద్రా, వృద్ధవివాహమువలె; ప్రాణహరమని చెప్పుచుంటివి, నే నంతవాడనా, నిన్నటిదనుక నీకు నేను మెడలోని పూలదండనై యిప్పుడు సర్పమైనానా ? అంతియగాక నీ ప్రాణాధిష్ఠానదేవత నగు నే నిప్పుడు నీకు మరణదేవతనయితినా నేను నీకేమి చేసితిని ? నావలన ఘోరాపరాధ మేమిజరిగెను? ఇచ్చెదనని కోరుమని నీవు నన్ను నిర్బంధించినందుచేత నిన్ను యాచింపబోయితిని. ఇదేనా నాపాపము ఇదేనా నా నేరము ఇంతకేనా యీ కోపము. ఈకప్పటి బొమ్మమాటలు, ఈతిట్లు ఈ వృద్ధవివాహ ప్రశంసలు, ఈ యువతీ ప్రాణహరణ సంభావణములు, అహా, ధరసాధుల త్యాగమర్యాద లెటులున్నవి ? నోరుమూసుకొని కడుపుకట్టుకొని యుదింప

యనక యన్నివిధములైన బానిసతనమునకుఁ దలయొగ్గి సేవచేయుచున్నంతకాలమే సేవకుఁ డిష్టుఁడా? అడుగక యడుగక యర్థించినతోడనే దుష్టుఁడా? తలవంచుకొని కడుపుమాడ్చుకొని చేతులు జోడించుకొని, యూడిగము చేయుచున్నంతకాలమే ప్రియుఁడా? ప్రాణరక్షణావసరము కలిగి "దేహి" యని పెదవులు విప్పినతోడనే పిశాచమా? స్తోత్రపాఠములు చెవినిబడుచున్నంతకాలము —.

దశ — అబ్బబ్బ కైకేయీ! (రెండు చేతులుం బట్టుకొని) నన్ను క్షమింపుము, నీ వడుగఁదలచిన కోరిక నీకిచ్చుట కిష్టములేక నిన్నేమియు నే ననలేదు. అనలేదు అనలేదు. అనవసరవ్యర్థవ్యాసంగ మేల? ప్రస్తుతాంశమునకు రమ్ము.

కైక — రాముని విశ్వామిత్రునితో మనఃపూర్వకముగ నేల విడువలేకపోతివి?

దశ — అది యప్రస్తుతము కాదా?

కైక — కాదు చెప్పుము.

దశ — (తలవంచుకొని యుండును.)

కైక — రాజేంద్రా! మాటలాడకుంటివేమి?

దశ — చిదిమినఁ బాల్గారు చెక్కుటద్దములపై
జిలిబిలి చిఱునవ్వు లొలయువాఁడు
కాళ్ళగజ్జలు గల్లుగల్లు మనంగ నం
దఱికన్ను ల్పల్లగాఁ దిరుగువాఁడు
బుడిబుడినుడువులఁ బూర్వభూపాలగా
థల నేను నుడుచుచోఁ బలుకువాఁడు
రాఘవా! ముద్దియరా! యన్న నెగిరి కం
ఠము హాయిగఁ గౌఁగలించువాఁడు
నట్టెదునాలుగేఁడులబోట్టె నట్టు
లసురభీకరవనసీమ కంపువాఁడ
ననుచు నేడ్చితి నెప్పుడో యప్పుడు; మఱల
నిప్పుడు నీమూలమున నట్టు లేడ్చుచుంటి
(కన్నులం నీరు గ్రుక్కుకొనును.)

కైక — (తనలో) తథాస్తు! నా సంకల్పముకూడ నదియే. (ప్రకాశముగా) రాజచంద్రా! నా మూలమున నేఁటి వేమి?

దశ — అంతులకుఁ దిగి కోపమా? పూర్వవృత్తాంతమును నీవు జ్ఞప్తిఁ దెచ్చుటచేత నని నా యభిప్రాయము (తనలో)

గీ. తఱుణము దగునేకపత్నీ వ్రతప్రియునకు
దారవిరహాముకంబె నుదారమాన

ధనునకు సిరి పోవుటకంటె ఘనతరంబు
వృద్ధునకుఁ బుత్రవిశ్లేష పీడ గాదె.

(ప్రకాశముగా) అడుగఁదలచిన దేదియో యడుగక యింకను సంకోచించుచు టికేల ?

కైక - నేను విశ్వామిత్రుఁడను గానైతినని సంకోచించుచుంటిని.

దశ - అ దేఁదులకు.

కైక - కాంక్షించిన యర్థమీయనని నిరాకరించిన శాపమిచ్చెదనని బెదరించుటకు, రాజేంద్రా ! నే నొకమాటఁ జెప్పుచున్నాను. వినుము నేనబలను. నీపతులందఱికంటెను గోలను నాలుగుమాటలైన నేర్చినదానఁగాను. నీవెటులాడించిన నటులాడుదానను. నే వాంఛించిన పదార్థము నీ వొసంగక నిరాకరించినచో నేఁ చేయవలసిన దేమి ? విశ్వామిత్రునివలె నాకుఁ దపసామర్థ్యములేదు. అతనికివలెఁ దీక్ష్ణజిహ్వ లేదు. అంత దీనత్వమునఁ బ్రార్థించుభార్యను నిరాకరించుట నీతిగాదని నిన్ను మునుపటివలె మందలించుట కిచ్చట వసిష్ఠభగవానుఁడేడి ? ఇది యంతఃపురముగాని మహారాజసభగాదు కదా ! నా దైన్యమునకు నీ వాగ్దానమునకు నిదర్శనమేమి ? విశ్వామిత్రునంతవానిని గిజగిజలాడించిన నీకు లోఁకువయైన నే నేమి లెక్క.

దశ - నీకు నాపై నంత నమ్మకములేదు కావున నిది విను.

సీ. ఎవ్వాని దాపసి కీయనేఁడ్చితి వని
యింతదూర ముపన్యసించినావో
యెవ్వాని జననమే యిద్ధమత్ప్రాభుసౌఖ్య
నవనాటకమునకు నాంది యయ్యె
నెవ్వానిపై మోహ మిట్టులు న న్నాఁడు
దానికంటెను బేలవానిఁ జేసె
నెవ్వాని మూఁపుపై కెగయనున్నది రేపు
రఘువంశమహనీయ రాజ్యలక్ష్మి

గీ. యెవనిచేతులమీఁదుగా నేను వెడలి
పోవుటకు వేయిదేవుళ్ల మ్రొక్కుచుంటి
నట్టిరఘురాముతో నొట్టుఁ బెట్టుకొందు
సరికదా! కోరు, సందేహసరణి మాని.

కైక - పరే చాలు ! ఓ త్రికంతోకోటిదేవతలారా ! సూర్యచంద్ర భగవానులారా ! ఓ పంచభూతములారా ! దశదిక్కులారా ! వింటిరా? వింటిరా! నా ప్రాణనాథుని ఘోరప్రమాణము ! మీరందఱు దీనికి సాక్షులు.

దశ - (అదరిపడి) అదేమి అదేమి అంత సాహసముతో మాటలాడుచుంటి వేమి (తనలో) ఆహా! వీరినకువడి యీరోజున నేమో వింతగ గనబడుచున్నది. రామభద్రునిపై బ్రమాణము చేసినవెంటనే యీమె యింతయుత్సాహమున బ్రవర్తి పచుచున్నది. అతని కేమైన కీడు సంకల్పించుకొనుచున్నదాయేమి? (ప్రకాశముగ) ప్రాణనాయికా! అంత యాగ్రహాలాపమునకుఁ గారణమేమి?

కైక - (తనలో) ఈతఁడు నాసంకల్పదౌష్ట్యమును బసికట్టుచున్నాడు కాబోలు. అయిననేమి? పాములవాడు సర్పమును మంత్రబద్ధముచు జేసినటుల నే నితనిఁ బ్రమాణాభిబద్ధుని జేసితిని. ఇక నెక్కడకు దప్పించుకనిపోఁగలడు? అయిన కొంచెము లాలింతును. (ప్రకాశముగ నవ్వుచు) రాజేంద్రా! నీకు రాజత్వము నాకు రాణీత్వ మీనిశతో నంతమగునుగదా! రేపు నిన్ను నేను గోరునదిలేదు. నీవిచ్చున దంతకంటెలేదు. అదిగాక నూతనపట్టాభిషేక సమయమున సర్వరాష్ట్రమందలి యర్థుల వాంఛలు నెఱవేర్చుట యాచారమైయుండగ నింతకాలమునుండి నీపరిచర్యఁ జేయుచున్న నాకోరిక నేల తీర్పగూడదు?

దశ - (తనలో) ఈమె యుద్దేశమునుగూర్చి దుర్భ్రమ మొందితిని. (ప్రకాశముగ) కైకేయీ! సంతసించితిని. ఏది కోరిన నది యిచ్చెదను.

కైక - కోరనా?

దశ - అవశ్యము.

కైక - పూర్వమున-

దశ - (నవ్వుచు) నేను నిన్ను వివాహము గానపుడా?

కైక - అతిబిన్ధ్వజునితో నీవు యుద్ధసేయుచు, రథముపై మూర్ఛనొందినపు డారథమును నేను దోలుకొని రణరంగమునకు దూరప్రదేశమున నిలిపి...

దశ - ఆహా! ఏమది! నాకిది స్వప్నవృత్తాంతమువలె నున్నది సుమా

కైక - అట్టిచో నన్నియు స్వప్నవృత్తాంతములే. ఐశ్వర్యములే స్వప్న వృత్తాంతములు. అసువులే స్వప్నవృత్తాంతములు. అఖిల ప్రపంచవ్యాపారములే స్వప్నవృత్తాంతములైనచో నసురయుద్ధములో నబల యొనర్చిన యాపద్రక్షణము స్వప్నవృత్తాంతము కాదా.

దశ - (స్మృతి నభినయించి) కోపపడకుము. జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనుచున్నాను. అప్పుడు నీకు రెండువరము లిచ్చితిని గాదా?

కైక - ఇచ్చితివా? ఇచ్చెద నని చెప్పితివా

దశ - అలాగా? రెండువరముల నీయలేదా? (నవ్వుచు) అప్పుడిచ్చిన దీ రెండు వరములేనా? (కౌగిలింపబోవును) చూడు ఆ వరములను ముందెప్పుడైన గోరెద నని నీ వంటివా?

కైక - ఔను. ఆసమయ మిప్పుడు తటస్థించినది.

దశ - ఎంతవడిగలదానవు? ఇచ్చెద ఇచ్చెదను; గ్రహించు మని బతిమాలినపుడు బిఱ్ఱబిగిసి వార్ధకమున దద్వృత్తాంతమే మఱచిన నన్ను వానికొఱకిపుడెంత

బాధించితివి నిమ్మని నాతో స్పష్టముగ జెప్పిన నే నిపు డీయకుందునా? ఈ మాటతిరిగింపు లేల? ఈ యుపోద్ఘాతము లేల? ఈ నర్మగర్భసంభాషణము లేల? కైకేయి వినేయుండనైన నిన్నాటు లాడించే నేల? (నవ్వుచు) నా వార్ధకముతో నీ పడుచుదనముకూడ హెచ్చుచున్నట్లున్నది. ఆలస్యమేల ప్రాణనాయకా రెండు కోరికలే కద కోరుదును.

గీ. బాహ్యగజములో యూపనాశ్వములో, నార
నాసికాగోగణంబొ; చీనాంబరములొ
రత్నచిత్రిత కాశ్మీరరాంకవములొ
గోలకుండ మాణిక్యములో కోరు మబల!

కైక – ప్రాణనాథా ఇవి యన్నియు స్వప్రయోజనమూరమైన నాక్కల? నా కోరిక యితరులగూర్చి కాని నన్నుగూర్చి కాదు.

దశ – అలాగా అటులైనను మంచిదే.

గీ. అబల! నీ యరి యగు సుగుణాభిరాము
నెవని వేగంబు కానఁ ద్రోయింపవలయు ?
భవదనుగ్రహపాత్రుఁ డౌ భాగ్యనిరతు
నమరవిభువిభు నెవనిఁ జేయుంగవలయు ?

కైక – సెబాస్ సెబాస్ నేను కోరిన వి రెండే నాకు శత్రుస్థాన మగు కౌసల్యకొడు కగు రామునికి వనవాసము. నా పుత్రుడైన భరతునికి పట్టాభిషేకము.

దశ – (అదరిపడి) అ అ అదేమి అదేమి

కైక – ఏమియో తిరిగి చెప్పవలయునా? నారచీరలుధరించి వానప్రస్థుడై రేపు మొదలు పదునాలుగువత్సరములు రాముడు దండకారణ్యమున దిరుగవలయును. రామపట్టాభిషేకసమానీతసంభారములతో భరతునికి బట్టము గట్టవలయును.

దశ – (గడగడ వడకుచు) కైకయీ నావంక జూడు నావంక జూడు ఏమి? ఏమి? నీవు పరిహసించుచుంటివా? యథార్థముగ నే పలుకుచుంటివా?

కైక – ఎవనివంక జూడనక్కఱ యేమున్నది? దైవమువంక జూచి చెప్పుచున్నాను; సత్యము. సత్యమే వచించితిని. సర్వోత్కృష్టమైన సత్యమునే సంరక్షించుకొనుమని నీ కుద్ఘాటించుచుంటిని.

దశ — ఆఁ!, ఆఁ!, అది యేమి? అదియేమి? ఏమి మాటలాడుచుంటివో యెఱిగి యుండియే మాటలాడుచుంటివా. కైకేయా! కైకేయీ! (మీఁదపడి జఱచును)

కైక — ఎఱిఁగియుండియే మాటలాడుచుంటిని ఇంతకుముందు నీ చేసినవాగ్దానము నెఱిఁగియుండి, బాగుగ నెఱిఁగియుండియే నీవు నడచుకొనవలసినదని యెఱిగించుచుంటి.

దశ — (పెదవివిరిచి తల యడ్డముగనూఁపి) కైకేయీ! తొందరలేదు. రాముని జననమునకుఁ గొంచెము ముందుగూడఁ గౌసల్య కిట్టులే యావేశము గలిగినది ఇప్పు డాతని పట్టాభిషేకమునకు ముందు నీకు నట్లే యావేశము కలిగినది. మఱేమియు లేదు. పెద్దదానా! పేరంట్రాండ్రా! మ్రొక్కుకొందును.

కైక - పెద్దవు నీవు; పేరంటాలిని వేఱె నిన్ను నేను, నన్ను నీవు నావేశించి చిరకాలమైనది. ఇట్టి త్రోపుడుమాటలతోఁ గాలక్షేపము సేయదలఁచితివా? వాంఛించిన వరము లీయవలసివచ్చునని, యెంచి నాకుఁ బిశాచ మావహించెనని బొంకుచుంటివా?

దశ - పిశాచము కానియెడల మతిభ్రమమై యుండవలయును. కాకపోయిన యెడల నీవేమి? కౌసల్యయొద్దకంటె నీయొద్దనే యెక్కువ చనవుగఁ బెరిగిన రాము నేమి — అబ్బ! అబ్బ! అంతమాటయే! అనుటమాట యటుంచుము. అనినవారిని గ్రుడ్లు పీకించెదవుగాని బ్రతుక నిత్తువా? అట్టి రామాభిమానముగల నీవు—

కైక - వెనుకటిమాటఁ దడవ నేల? పూర్వవృత్తాంతములు స్వప్నగాథలని యిప్పుడేకదా పలికితివి!

దశ - ఆలాగే కానిమ్ము! స్వప్నమందైన రామునకుఁ గీడెంచని నీకిప్పు డిది యేటి దుర్బుద్ధి!

కైక - అడుగదగినది యడుగుటయే నాది దుర్బుద్ధియా? ఇచ్చెదనని యత్యలంఘ్య ప్రమాణమును జేసి నేను బలవించుచుంటిననియు, నా కాకస్మికోన్మాద మెత్తినదనియు వెఱ్ఱివెఱ్ఱివంకలను గల్పించుకొని యసత్యమాడఁదలఁచుట నీది సుబుద్ధియా! ఆహాహా! ఎంత విపరీతముగ నున్నది.

దశ - అడుగఁదగినది యడిగెద నంటివి! రామవనవాస మడుగదగినదేనా? హా! హా! రాముఁడు సర్వగుణాభిరాముఁడు నీ కేమి యపకార మొనర్చినాఁడు? భరతునికంటె రామభద్రునికే నీయందు భక్తి హెచ్చని యనేక పర్యాయములు నీవు వచించితివికదా, నిన్నే మాతృధికఁగ బ్రేమించి నీ సేవఁ జేయుచున్న యావినయ ధురీణుఁడు ఆ యనురాగ సాంద్రుఁడు— ఆ శ్రీరామచంద్రుఁడు నేఁడిట్టి క్రూరశిక్షకుఁ దగిన మహాపాపము నీ యెడ నేమిచేసెను? కైకేయీ కైకేయీ, ఆలోచించుకొనుము తనువులు శాశ్వతములుగావు, మాటలు చర్యలే మనవెంటవచ్చునవి నీకింత క్రౌర్యము లేదు నే నెఱుఁగుదును. ఆ దిక్కుమాలిన గూనిదాసి నీకీ దుర్బోధనము చేసినది కాఁబోలు. కైకేయీ, ఆలోచించుకొనుము.

కైక - మంథర నాకీ దుర్బోధనముఁ జేసిన దనుచున్నావా? ఆఁ! రామ పట్టాభిషేకమునుగురించి యాఱుమాసములనుండి పెద్దదేవితోడనే గుసగుసలాడుమని నీ కెవరు దుర్బోధన మొనర్చినారు? ఈ మహోత్సవమునుగూర్చి నా కింతదనుకఁ దెలియనీయవలదని నీ కెవరు దుర్బోధన మొనర్చినారు? నాకు దెలియనిచ్చిన భరతునికిఁ బట్టాభిషేక మొనరింపుమని నే నేడ్చెదనని భయపడి యానోరెఱుఁగని పసిబిడ్డను పదపదయని మెడబట్టి మేనమామయింటికి గెంటుమని నీ కెవరు దుర్బోధన

మొనర్చినారు? అది యటుండుము. ఈ యుదయమునుండి యిప్పటివఱకు నాయిం టిలో నడుగుపెట్టవలదని నీకెవరు దుర్బోధన మొనర్చినారు?

దశ - హరిహరీ ఈయసత్యములై నీ నేరములను నాయెడలఁ గల్పించి, యీ చండాలురాలు పవిత్రమైన నీహృదయమును కల్మషముగఁ జేసెను. ఈ యుదయమునకు బూర్వమెన్నఁడైన రామపట్టాభిషేకమునుగురించిన యోజనము చేసియుండిన యెడల నా శ్రీమన్నారాయణమూర్తి పాదములకుఁ దప్పినట్లే...

కైక - అబ్బ అబ్బ నారాయణమూర్తికూడనా? ఆ జ్యేష్ఠరాణిగారి పాదములకుఁ దప్పినట్లే యనుము. ఆపలుఁగాకియే నీకిపుడు పరమదేవత - ఆ రాకాసియే నీకిప్పు డిష్టదైవము ఆ పాపాత్మురాలి పాదములే నీకిపుడు శ్రీపాదములు. ఆంతమాయలాడి శిక్షలో మునిఁగిన నీకిక బొంకులకేమి కొదువ? తంత్రములకేమికొదువ?

దశ - (ఉస్సురనుచు) కైకేయీ సరే నీనిందలను శిర మొగ్గితిని నీవు నాపై వైచిన నేరము లన్నియు సత్యములనియే యెంచుము. అట్టిచోఁ గౌసల్యదుర్మార్గురాలు. శిక్షార్హురాలు దానివలనఁదగిలిన నేను పాపాత్ముఁడను దండనార్హుఁడను. కావున నిర్దోషుఁడైన రామునకు విధింపబడిన వనవాసము మాయిద్దఱకు విధింపుము. నీయాజ్ఞను శిరమునధరించి యిప్పుడే వెడలిపోదుము. కులగురుఁడగు వసిష్టభగవానుఁడే రామపట్టాభిషేక మొనరించును గాక

కైక - రామునిక్కడ సింహాసనముపైఁ బెట్టి నాయెదుటఁ గొమ్మన గుంపటి బెట్టి మీయిద్దరును జెట్టపట్టముల వైచుకొని కులుకుచు వనవిహార మొనర్తురా? ఈ యథేష్టానుభవము చాలదా? ఈనిరంకుశ మమకారవిజృంభణములు చాలవేమి?

దశ - (ఉస్సురనుచు) హా హా ఈమాటయుఁగూడ దప్పయయ్యెనా నేను వానప్రస్థుఁడ నయ్యెదను. కౌసల్యను బుట్టినింటి కంపెదను. ఇందులకైన నంగీకరించెదవా?

కైక - అంగీకరింపను. నేను గోరినవరము లిచ్చెదనని ప్రమాణ మొనర్చితివి కాని ప్రతినిధులు నిచ్చెదనని ప్రమాణముచేసితివా? ఏటిమాట లాడెదవు? రాముఁడు వనమునకేగుట తప్పదు. భరతపట్టాభిషేక మంతకంటెఁ దప్పదు. రేపటి రామువనవాసమహోత్సవముమాచి కౌసల్య కోటయందు గోలుగోలుమని గోలపెట్టుచుండ నేను నేత్రానందకరముగఁ జూడక తప్పదు.

దశ - ఛీ, ఛీ, పశువా, ఏమి యరచుచున్నావు, అఖిల ప్రపంచాహ్లాదకరుఁడైన రామచంద్రు నడవులపాలుచేసి యే పులివాతనైనఁ బెట్టి, జ్యేష్ఠపుత్రవిరహమును సుర్రత్రాడు నా గొంతుకకుఁ జుట్టి చేతవాతఁగాని భరతుని సింహాసనముపైనలంకరించి, వానివంకఁ బెట్టుకొని, వసుధాతలమంతయు నేకాతపత్రముగ నేలఁదలఁచుచుంటివా? అబ్బ, అబ్బ, (గుండెలుకొట్టుకొని) నీ మనసులో నెంత యూహాయున్నది, పో, పో, నేను వరముల నీయను.

కైక - ఇమ్మని నేను నిరోధించినా, నీ స్వభావమును గుర్తెఱిఁగియుండియే నే నుదాసీనభావమున నుండఁ గోరుకొమని నన్ను నీవు బలాత్కరించి, రామభద్రు

నెత్తిఁగొట్టి ప్రమాణము సేసి నన్ను దైన్యమునఁ బ్రార్థింపఁజేసి తుద కీయనని పలుకుటకు సాహసించితివా ? అహో ! ఏమివదాన్యత ! ఏమి సత్యవాక్యధురీణత !

దశ - ఛీ ! ఛీ ! తుచ్ఛురాలా! కానక కానక కన్న పెద్దకొడుకును మావంశమును నిర్మూలము చేయుటకై యుద్యమించిన రాకాసివగు నీవాతను జేతులారఁబడనైనకపోవుట వదాన్యతాశూన్యత్వమయ్యెనా ? నీ పైపై తళుకులకుఁ గనులు చీకటులఁగ్రమ్మి, సుధామధుర విషపూర్ణములగు నీ యాలాపములకుఁ జెవులు పరవశములై నీ నీ యంతఃక్రౌర్యనిలబహిస్సారు చేష్టలకు మతిమందగించి, ప్రాణలీలామాత్రావశిష్టతను ధారనై - పరమ శీతమహోగ్రజ్వాలవైన నిన్ను-మృదులమంజులాసిధారవైననిన్ను-కంఠమాలాలంకార రూపకశాకలతవైన నిన్ను-భామారూపభయంకర మృత్యుదేవత వగు నిన్ను నాముద్దుల యిల్లాలవని భ్రమపడి, వెఱ్ఱిపడి, బుద్ధి బుగ్గియై, స్మృతితప్పి జేసిన ప్రమాణమును నెఱవేర్పక పోవుట సత్యవాక్య ధురీణతాభావ మయ్యెనా? ఆ! ఏమి! ఇచ్చటి మహర్షులకంటె ధర్మాధర్మనిర్ణయసమర్థురాలవు నీవే కాబోలు నేమి ?

కైక - నోరుగలిగినంతలకు ఫలము కేకలువేయుట కాదు. అనినమాటకు బ్రతివాక్య మాడకుండుటయే! రాజేంద్ర! రాజర్షి మండలమును మహర్షిసంఘమునిటకు రావించి, "నాధర్మపత్ని యగు కైకేయికి, నే నమిత కృతజ్ఞతాసూచకములుగ బూర్వమిచ్చిన రెండువరముల నిప్పు డొసంగదఁ గోరుమని, ప్రమాణపూర్వకముగ బలికి పలికినమాటను నెఱవేర్చుకొనలేక పోయితిని" అని చెప్పునరికి "ఇస్సిరో ! ఎంత పనిఁ జేసితివి!" అని వారు నిన్ను దూషింపనియెడల నే నీ రెండుచెవులఁ గోయించుకొందును.

దశ - ఆ రాజర్షులతోడనే, యామహర్షులతోడనే యీ మహానుభావురాలు, ఈ కష్టపర్వతనిపాతము - ఈ సపుత్త్రికసంధ్య - కోరినవరము లేవో వివరించినచో నట్టికోరికల నీయనందులకు వారు నన్ను "ఛీ" యందురో, యడిగినందులకు నీ మొగముపై నుమియుదురో? చెవులను గోయించుకొందునని ప్రతిజ్ఞచేయుచుంటివా ? మంథరా దుర్బోధనాకర్ణనపాపభూయిష్టము లగు నీ చెవుల కా శిక్ష కావలసినదే. అంతేకాక - యిట్టిలోకోత్పాతములకు నా వాంఛలను వెల్లడించినందులకు నీనాలుకకు-

కైక - నా నాలుక యేలచ్ఛేదనశిక్ష యగుటను నే నాడితప్పితినా ? రాజేంద్ర! మంచియో చెడ్డయో యిచ్చెదనని సప్రమాణముగఁ బలికితివి. నీకు భార్యలు మున్నూటయేఁబదిమంది యున్నారు. పుత్రులు నలుగురున్నారు. ఆశ్రితు లనేకకోటులున్నారు. కాని నాలుకమాత్ర మొక్కటే. ఆడినమాటకుఁ దిరుగఁగూడదు. వరములేవైననేమి? ఇష్టమైనవి కోరినయెడల నిచ్చుటయు, నరిష్టమైనవి నిరాకరించుటయునా ? ఇఁక బహుగురు సతులను గట్టుకొనుమని నేను కోరినయెడల సంతోషముగ సంగీకరింతువు కాఁబోలు ! కౌసల్య యింటిలో నే కాలముఁగడుపుమని నేను గోరినయెడలఁ గంతులు వైచుచు సమ్మతింతువు కాబోలు. సత్యము నీ బుద్ధివలెఁ జంచలమైన దనుకొంటివా ? అది నిశ్చలము. శాశ్వతము. అవికారము. సర్వప్రపంచాధారమదియే, అదియే దైవస్వరూపము. నన్నుఁ దృణీకరించిన దృణీకరింపవచ్చును గాని దైవముతో నీకుఁ బరిహాసమేల ? దైవనిరాకరణమునకే యొడఁబడితివా?

సీ. అపరాధ మొనరించు నతినీచసేవకు
        నైనఁ బల్లెత్తుమా టనని వాఁడు
    భరతుని కంటె నీ పరిచారికల కంటె
        భక్తి నీచరణముల్ పట్టువాఁడు
    తన మూలమున నను నెవ్వని కేమివచ్చునో
        యని భీతి గడగడ లాడువాఁడు
    దోషదూరుఁడై కాక దోషసందేహదూ
        రుండై మనలఁ గొల్చుచుండువాఁడు

గీ. నట్టి సత్యగుణారాముఁ డైనరాము
    వనములోఁ ద్రోయు మని యెట్లు పలికితీవు !
    పలికితివొ ! యాఱిముగ్గినపండు నేను
    చేతులాఱఁగ వానిఁ ద్యజించు టెటులు ?

కైక – త్యజించు టెట్లులని పెద్దయాలోచన యెందులకు ? పదునాలుగు వత్సరములు నీవు దండకారణ్యమున వసించుట మాయాజ్ఞయని యీ రెండుమాటలు నీ నాలుకతో బలుకలేవా ? ఇంత త్రొక్కులాడెదవేల ? నీయాజ్ఞ నతఁడు శిరమున బూనువాఁడుకదా ?

దశ – అయ్యయ్యో, అయ్యయ్యో, వాఁ డట్టివాఁడే. వాఁడు నామాట యెన్నఁడును జవదాటడు. అడవికిఁ బో పో, యని యీ రెండుమాట లనలేవా యని పలుకుచుంటివా ? ఎంతమాటాడితివి ?

గీ. రామ ! రా! రాఘవా ! రార ! రామభద్ర ?
    రా ! రఘువర ! రా! యంచు నోరాఱఁ బలికి
    కాఱడవి కిప్పు డీవు నిష్కారణముగఁ
    బోర యనుటకు నెట్లు నా నోరువచ్చు !

కైకేయీ, పొమ్మనుపలుకేఁ బోవు వినయస్వభావముగలవాఁడగుటచేత నేనా పొమ్మనవలసినది? అంతకంటె పాపమేమైన నున్నదా ?

కైక – కారణమునుగుఱించి చర్చయెందులకు ? నీవు తండ్రివి ? సర్వాధికారివి

దశ – హరిహరీ, తండ్రి నైనందులకి నేనా చేయవలసినది ?

సీ. రార తండ్రి ! యంచు బారగౌఁగిటఁ జేర్చి
        మోహాన మఱి మఱి ముద్దుగొనుటొ ?
    కొడుకుఁ గోడలు చిల్కగోరంకవలెఁ గాపు
        రం బుండి రనుచు ముదంబు గనుటొ ?

రాష్ట్రపాలనమున రగడు దేరంగఁ గొంత
బరువు ముందుగఁ దలపైన నిడుటొ ?
ముసలివాడ నరణ్యమున కేగవలె. నేలు
మని సింహపీఠి నాతనిని నిడుటొ ?

గీ. చావనున్నట్టి యేను రాష్ట్రమున నిలిచి
రాజు గాఁదగు రాము నరణ్యమునకుఁ
బంచు దిక్కుమాలిన మందభాగ్యుఁ డైన
తండ్రిఁ జండాలు నను జేయ దగునె నీకు ?

కైకేయీ, శ్రీరామచంద్రమూర్తి కీ ఘోరవనప్రవాసమున కేమి కారణమో చెప్పవా ?

కై - కారణము నీకుఁ దెలిసియుండియే నన్నడిగవ నేల ?

దశ - అయ్యో, నే నెరుగుదునా ?

కై - నీ విచ్చెదవను వాగ్దానముపై నేను కోరుచుంటిమే కారణము తెలిసినదా ? వనవాసకారణ మేదో రాము డడిగినయెడల నే నాతనికి జెప్పెదనులెమ్ము.

దశ - అయ్యయో, వాడు నాయాజ్ఞ కెన్నడైన గారణ మడిగినాడా ? ఇప్పుడు మాత్ర మడుగునా, రాఘవా,

సీ. రాష్ట్రమందలి జనరాజికోరిక లేవొ
తెలిసి వేగమ వానిఁ దీర్తు వీవు
తల్లులకే వస్తుతతి ప్రీతియో వారి
చెలులచేఁ దెలిసి యిచ్చెదవు నీవు
తీర్థపాదులకేది తేవలెనో యది
శిష్యుల నెఱిఁగి కూర్చెదవు నీవు
నామోము దిలకించి యేమి కోరితినేను
వేగ నానిని సమర్పింతువట్టి

గీ. యీవు నాయాజ్ఞకును పేటు వేల యడుగు
దువుర నాతండ్రి ! నీవు దుందుడుకఁ డైన
వినయశూన్యుఁడవైన నీవును, మఱి నేను
ను బ్రతుకుదు మీమహామారినోటఁ బడక.

కైక - ఈ యిక్ష్వాకువంశమున నసత్యపరాయణుడ వగు నీ వొక్కడవు జన్మించినందులకే పితృదేవత లుద్గతులూడి యేడువవలసి యుండఁగ, నీకొడుకుగూడ నీచాయవాఁడు కాడయ్యెనని విచారించుచుంటివా? "రాజేంద్రా చాలు చాలు! కారణముతో నీకును రామునకునుగూడఁ బనిలేదు. ఇఁక మరెవరికి? తెల్లవారవచ్చుచున్నదేమో! శీఘ్రముగ స్థిరపఱచుము. నీకొడుకు వనవాసప్రయాణ ముహూర్తము సమీపించుచున్నది.

దశ — అయ్యో! నాకొడుకు పట్టాభిషేకముహూర్తమనుము.

కైక — అలాగే! నాకొడుకు పట్టాభిషేకముహూర్తము.

దశ — ఛీ! భరతపట్టాభిషేకమున కిప్పు డేమి కారణము?

కైక — రామవనవాసమే కారణము, కాని రామునకుఁ బట్టాభిషేకమును జేయ నీవేల సంకల్పించుకొంటివి?

దశ - రాఘవుడు శౌర్యమున, గుణగణమున, వయస్సున జ్యేష్ఠుఁడు కావున-

కైక - ఈ పక్షపాతమే నిన్నింతమట్టునకుఁ దెచ్చినది. భరతునకంటె రాముని విశేష మేమి?

దశ - కైకేయీ! వృద్ధునకుఁ గనిష్ఠభార్యయందును జ్యేష్ఠపుత్త్రునందు నపరిమిత మమకారము సహజమేకదా! ఇది నాయొక్క తలనే పుట్టెనా?

కైక - భరతునికంటె రాముఁడుమాత్ర మే మంతజ్యేష్ఠుఁడు? అందరును గూడ యజ్ఞపురుషదత్తపాయసప్రభావమున నొక్కసారియే గర్భములఁ బడిరి కాదా?

దశ - ఏమో! ఆమాట మన కేమి తెలియును? కాని ముందుజన్మించినవాఁడు రాఘవుఁడే కద!

కైక - ముందుజన్మించుటయే ప్రాశస్త్యమునకు హేతువా? దానవగణము దేవగణముకంటె ముందుద్భవింపలేదా?

దశ - ఛీ! ఛీ! తులువా! శుద్ధసత్త్వగుణమూర్తియైన శ్రీరామమూర్తిని రాక్షసునితోఁ బోల్చుచుంటివా? హా! ఎంతదారుణాలాప మాడితివి! సంతతమందహాసపూర్వక మృదుమధురగంభీరభాషణ రాక్షసగుణమా? సకలాంగసుందరదివ్యమంగళమూర్తిత్వము రాక్షసాకారమా? గాధేయసవనరక్షాధురీణత రాక్షసకృత్యమా? ఛీ! ఒడలెరుఁగక వదరెదవా? శిష్టరక్షణార్థమై దుష్టశిక్షణార్థమై యవతరించిన మహాపురుషుఁడని మునులవలన మనము విను చు నాతని నిట్టిమాట లాడెదవా? నోటనుచ్చరింపఁ దగిన తిట్లైన నన్నుఁదిట్టుము. నేను సహింతును, కాని—

కైక —ఒకరిని దిట్టవలసిన యావశ్యకత నాకేమి? ఇయ్యలేక నీవే నన్ను నోటికివచ్చినట్లెల్లఁ దిట్టుచున్నావు. యథార్థముగ నాకు రావలసినది—ఇదిగో తీసికొమ్మని నీవు నాచేతఁబెట్టినది—నా కప్పటి కావశ్యకములేక నీయొద్ద దాఁచుకొనినది—అట్టి వరరూప మగు ద్రవ్యము—నే నిప్పుడొసఁగుమనియడుగ—దైన్యమున బ్రార్థింప మారుమాటాడక వడ్డితో నియవలసియుండఁగా—ఈబొంకులు—ఈశాపాలాపములు ఈ రోదనములు—ఈ గుఱిద్దులాటలు; ఆహా! ఆహా! రఘువంశమునఁబుట్టిన సత్యవ

తారమవగు నీకే చెల్లినది! అసురయుద్ధమున మూర్ఛబడి ప్రాణావశిష్టుఁడనై అరద
ముపై నీవొరగఁ బ్రళయకాలాభీలానలజ్వాలలవలె శత్రుబాణపరంపరాకీలలు చుట్టి
ముట్టి భగ్గుమనుచుండ ఇఁక నొక్క బాణముతో నీప్రాణ మట్టె యెగిరిపోవుటకు సిద్ధ
మైయుండఁగ ఆడుదాననయ్యును అవిద్యనయ్యును పత్యభిమానముచే,
స్వప్రాణముకంటె, పతిప్రాణమే హెచ్చనినమ్మి, దైవముఖమును జూచి నీ పేరును
నీ ప్రతిష్ఠను, నీప్రాణమును, నీవంశమును, రాష్ట్రమును గాపాడిన మహోపకారము
నకుఁ బ్రత్యుపకారమేకదా యీతిట్లు! కాని కానీ! ఇఁక నెంతకాలము తిట్టెదవు?
భరతుని పట్టాభిషేకమునకే దిట్టెదవా? అతనిఁగూడఁ దిట్టెదవా?

దశ — భరతపట్టాభిషేక మనుమాటఁ దలపెట్టుట తెలిసినదా?

కైక — నేను నీ కప్పు డిచ్చినరాష్ట్రమును నాకొడుకున కిప్పు డేల నీయఁ
గూడదు?

దశ — వీలులేదు.

కైక — ఎందుచేత?

దశ — వంశాచారవిరుద్ధ మగుటచేత.

కైక — అఱువదివేలయేండ్లు పరిపాలించుట వంశాచారమా! అనేకళత
భార్యాత్వమనూచానమా? అసత్య మాడుట యన్వయమర్యాదేనా? అన్నిటితోపాటే
భరతపట్టాభిషేకము గూడను. ఏమంత నిశ్చలముగఁ జూచెదవు?

దశ — కైకేయీ! నాపాణిగ్రహణము చేసి రాష్ట్రము నీవే యొసంగితివి, తిరిగి
నేను నీ కీరాజ్యము నిచ్చెదను. నీచేతిమీఁదుగా రాముని కిమ్ము లేదా నీవు దానిని
భరతుని కొసంగి వానికరములమీఁదుగా దానిని రామునికి సమర్పింపఁ జేయుము.

కైక — ఏలాగైన రాముని నెత్తిఁ గట్టింపవలెను రాజేంద్రా! ఏటిమాటలు,
బొల్లిబొల్లినైచ్యములచే నన్ను సంతోషపెట్టఁదలఁచుచుంటివా? "నీవేలు నాయనా!"
అని రాజ్యమును నేను రామునికి సమర్పింపనా? ఆఁ! "రాజ్యమో రాజ్యమో" అని
యేడుచుచున్న భరతునిచేతఁ బడినరాష్ట్రమును పప్పుబెల్లము లతనిచేతఁ బెట్టి మఱ
పించి బుజ్జగించి, రామునికి గట్టింపనా? ఆఁ.

దశ — భరతుఁడు రాజ్యముకొఱ కేడ్చుచున్నాఁడా? ఛీ! ఛీ! ఈయేడుపంత
నీదే! నాగొంతు గోయుటకు నీవీతంత్రమును బన్నినావు. నాకంటె రామునియందు
భరతునికి భక్తి హెచ్చు. అట్టివాఁడు రాముని వనవాసమున కంపి తాను పట్టాభి
షిక్తుఁడగుట కంగీకరించునా? అసత్యము.

కైక — సర్వసద్గుణసంపన్నుఁడైన యిర్వదినాలుగేండ్ల రాజపుత్రునకు రాజ్య
మేల వాంఛయుండదా? మహారాజమాతనై సపత్నులతోఁగూడ నందఱిచేతను బరి
చర్య చేయించుకొనవలెనని నా కుండదా? సాపత్న్యసోదర[illegible]ఱెక్కఁడ! ప్రేమ
ఱెక్కఁడ! రాష్ట్రములోఁ సఁగుట యెక్కఁడ? కృతయుగపుమాటలఁ జెప్పుచుంటివి?

దశ — ఛీ! దుర్మార్గురాలా! ఆ దుర్మార్గుఁడును నీవు నేకీభవించి రాముని
నన్నుఁ జంపఁదలఁచితిరా? వెఱ్ఱివాఁగి యజ్ఞోపవీతమును ద్రెంచి పాఱవైచిన బాపన

పందవలె నీ వలలో జిక్కి నా యుద్ధతికిఁ గారణ మగు రాముని విడనాడుకొందు ననుకొంటివా? నీ వింతయుగవమాఘమురాల వని నే నెఱుఁగను. అగ్నిసాక్షిగ గ్రహించిన నీపాణి ద్యజించుచున్నాను. భరతుఁడు నా కొడుకు కాఁడు. నేను చచ్చిన వెనుక నీవు నాకు ధర్మోదకము నీయఁగలవు. భరతుఁడు నాకు శ్రాద్ధక్రియను జేయ వలదు పో! పో!

కైక - సరే! నేను పోవుటకు సన్నద్ధముగనే యున్నాను. నీయసత్యపిశాచమునకు నా ప్రాణముల నిప్పుడే నీయెదుట బలియిచ్చుచున్నాను. ఇదుగో తలబగుల గొట్టుకొందును. (తల నేల గొట్టుకొనబోవును)

దశ - (పట్టుకొని) ఆఁ! ఆఁ!

కైక - న న్నాపకుము. నేఁడు నావత మూనెను. నా రక్తముతో రాము నభిషేకింపుము నీవు విపరీతసత్యవాదివే కాక, ధర్మపత్నిని జేతులార వధించిన పరమధార్మికుఁడ వని లోకమున కిప్పుడే వెల్లడికాక తప్పదు. వదలు వదలు.

దశ - కైకేయీ! నీకింత సాహస మెందులకు? నీ ప్రాణము లేల పోఁగొట్టుకొన వలయును?

కైక - ఏమి? ఏల పోఁగొట్టుకొనవలెనో నీ వెఱుఁగవా? నేను చచ్చినయెడల మైలవచ్చుననియు, నందువలన రామపట్టాభిషేక మహోత్సవ మాగిపోవుననియు నీ వాందోళనపడి నన్ను నిరోధించుచుంటివా? నీకట్టిసందేహ మక్కఱలేదు. రామ పట్టాభిషేక మాగదు. అగ్నిపురోభాగమున నీకును నాకును గలిగిన సంబంధము, నీ విప్పుడు త్యజించుకొంటివి కదా!

దశ — హరహరీ! ఎంత పాపము తటస్థించెను భగవంతుఁడా! ఇన్ని సంవత్సరము లనుకూలముగఁ గడపి యీ యొక్క రాత్రి గడువలేకపోయితివా? కైకేయీ మాడు, ఒక్క మాట.

కైక - ఒకమాట కాదు రెండుమాటలు. రామవనవాసము; భరతపట్టాభిషేకము

దశ - నారాయణ! నారాయణ! (ఏడ్చును) కైకేయీ! వసిష్ఠాదుల కడుపును, గాళ్లు, బట్టుకొని యెటులైన భరత — పట్టాభిషేకమునకు — అయ్యయ్యో — అంగీకరింపజేసినచో రామవనవాసవరము వదలుకొందువా?

కైక - రాముఁ డరణ్యమునకుఁ బోయినప్రజేకద భరతుని పట్టాభిషేకార్హత? కావున - మొట్టమొదట - అనఁగ - తేపు - రామవనవాసము తప్పదు.

దశ - (ఏడ్చుచు) తప్పదా! తప్పదా! రామ! రామ! రామా! (మూర్ఛిల్లును)

కైక - (నవ్వుచు తనలో) ఈ మహారాజు మూర్ఛనొందినాఁడు. అబ్బ నాయ ముకలు కటకట కొఱికినాఁడు. ఇప్పటికి నా ప్రయత్నము దారిలోనికి వచ్చినట్లున్నది. రాత్రిదో క్కాలిచప్పుడగుచున్నది. ఎవ రక్కడ?

(నేపథ్యమున) నేను సుమంత్రుఁడను. మహారాజుగారిని దర్శింపవచ్చితి నమ్మా.

కైక—(తనలో) సమయమునకే వచ్చినాడు. (ప్రకాశముగ) చిరకాలసేవకుఁడవైన నీకు సందేహమేల? లోనికి రమ్ము. నాథా! సుమంత్రుఁడు వచ్చినాడు.
(సుమంత్రుడు ప్రవేశించును.)

దశ—(కన్నులువిప్పి చూచును.)

సు—మహారాజేంద్రా! తెల్లవారవచ్చుచున్నది. పట్టాభిషేక సంభారములు సర్వమును సమకూర్పఁబడినవి. సభాశాలకు వసిష్ఠాదులు వచ్చినారు. మీరిఁక నాలసింపఁగూడదు. వేగమె దయచేయవలసినదని వసిష్ఠభగవానుని యానతి—

దశ—రామ రామ రామా! (లోలోపల నేడ్చును.)

సు—అమ్మా! మహారాజుగారి నేత్రములెఱ్ఱగనున్న వేమి?

కైక—ఆనందబాష్పములు విడుచుటచేత – రేపు పట్టాభిషేకము కాదా?

దశ – (తనలో) నారాయణ నారాయణ

సు – అమ్మా! తెల్లవాఱవచ్చుచున్న నింక రాజుగారు నిదురవోవువానివలె నున్నారేమి?

కైక – చెప్పలేదా? అమితసంతోషమున నిప్పటివఱకు నిద్దురయే లేదు, ఇప్పుడిప్పుడే కొంచెము కన్నులు మోడ్చినారు.

దశ – (ఉస్సురనుచుఁ దనలో నేడ్చును) రామ! రామ! రామా!

సు – అమ్మా! క్షమింపుము. మహారాజుగారేమో బాధనొందువానివలె నున్నారేమి?

కైక – వెఱ్ఱివాఁడా! అమితసంతోషమునకు నమితదుఃఖమునకుఁ బర్యవసానమస్వస్థతయే కదా! చూడు! నీవు వెంటనేపోయి రాము నిటకుఁ దీసికొనిరమ్ము.

సు – చిత్తము (సందేహించును.)

కైక – ఏమి! సంకోచించుచున్నావు!

సు – (చేతులు జోడించుకొని). అమ్మా! క్షమింపుము. మహారాజుగారి యాజ్ఞకూడ నైనయెడలఁ దీసికొనివత్తును.

దశ – సుమంత్రా! రామచంద్రు నొకసారి నా కన్నులయెదుటఁ బెట్టుము.

సు – చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

దశ – (తనలో, చేతులు జోడించుకొని) రామా! రఘువంశాబ్ధిసోమా!

గీ. రాఘవా! వనమున కేగరా యటన్నఁ
  బూర్ణచంద్రుని బోలు నీ ముద్దుమొగము
  వాడుబాఱఁగ నాకను ల్వాడిపోవ
  వినయగుణసాంద్ర! యెట్లు చూతునుర తండ్రి!

గీ. మూఁడుకాళ్ళుల ముదుసలి మొదలు పాలు
  ద్రోలు పసిబిడ్డదనుక నిన్నోర్చెలుఘనుడుఁ

కలుగఁ డని జయవిజయధ్వానులను బలుక
నే మనుచు నేను గానఁ ద్యజింతు నిన్ను?

గీ. గువ్వపిట్టల చందానఁ గులికి కులికి
చిన్న కాపురమును జేయు సీత నిన్ను
గాఢవనసీమలోఁ సి నక్కల యెదానఁ
బులులవాతను నెట్లు దాపుఁదుర తండ్రి?

ఓ సూర్యభగవానుఁడా !

గీ. వనితకై రేపు రాముని వనికిఁ ద్రోచి
నీకులము రూపుమాపక నాకుఁ దీర
దయ్యె! చిరసమాగతభవదన్వయమును
రక్షణముఁ జేసికొనఁ బైకి రాకుమయ్య

హా రామ! రామా! (బిగ్గరగ నరచి నేల వ్రాయును.)

రామ – (ప్రవేశించుచు) నాన్నగారూ! వచ్చుచున్నాను. తండ్రీ! నమస్కారము.

దశ – (అదరిపడి, తల పైకెత్తి, గద్గదస్వరమున) హా! రామచంద్రా! (నేల వ్రాలును.)

రామ – (అదరిపడి, రెండడుగులు వెనుకకు వైచి, తనలో) హా! ఏమిది! మా తండ్రిగారిట్టి విపరీతావస్థలో నుండుటకుఁ గారణ మేమి ?

గీ. నాగళధ్వని యెవని వీణారవంబొ
నాదు ముఖబింబ మెవనిచంద్రప్రకాశ;
మట్టి నాతండ్రి నను వినఁడయ్యె! కానఁ
డేనొర్చిన పాతక మేది యగునో?

గీ. ప్రబలతమరాజ్య తంత్రనిర్వాహణసంభ్ర
మమున నున్నను రామనామంబు చెవిని
బడ నొడలు జల్లు మన నట్టి పాఱఁజూచు
ప్రభుఁ డెదుటి నన్నుఁ గనడు పారిబ్ధమే మొ!

(కైకేయివంకఁ దిరిగి) అమ్మా!

గీ. బుద్ధివచ్చినదాది యెప్పుడును నేను
దండ్రిగారికి గోపపాత్రమను గాను

నీ పదంబులఁ బట్టుదు గోపశాంతిఁ
బడయఁజేయు మాతనికి నాపత్తు మాని.

(పాదములబడును.)

కైక — రామభద్రా) నీ తండ్రిగారికి నీపైఁ గోపమింతమాత్రమును లేదు.

రామ — అమ్మా! నిశ్చయమేకద! అటులైన నీ యస్వస్థతకు దేహపీడ కారణ మగునా ?

కైక - ఆయన కారోగ్యలోపమేమియు లేదు.

రామ — అమ్మా! చిరంజీవి తమ్ముడైన భరతుఁ డారోగ్యముగ నున్నట్లు వార్తలు వచ్చుచున్నవికదా!

కైక — ఆహా! అతనికి శత్రుఘ్నునితోడఁ గుశలమే!

రామ — అమ్మా! భరతుఁడింక మనరాష్ట్రమేల పొందలేదు ?

కైక — (తనలో) ఇదిగో! రేపు నీవు వనమునకు నడచినతరువాత —(ప్రకాశముగా) రాఘవా! మొన్న మొన్ననే మేనమామయింటికి బోయిన భరతుని కింతలో రావలసిన తొందర యేమున్నది ?

రామ — అమ్మా! అటు లానతిచ్చుట న్యాయమా ? తొందరయే లేదను చున్నావా ? రేపటి పట్టాభిషేకమునకు భరతుఁడు రాకపోవుటచేత నాకెంత విచారముగ నున్నది ?

కైక — (తనలో) రేపటి పట్టాభిషేకము భరతునికే స్థిరపఱచితిని. నీకు విచారకరమగునట్లే జాగ్రత్తపెట్టితిని.

రామ - అమ్మా నాయనగారి యస్థిమితత కేమి కారణమో చెప్పవా ?

కైక — ఇన్నిసారు లడిగితివి కానఁ జెప్పవలసి వచ్చినది. నీవే కారణము.

రామ — అయ్యయ్యో! నామూలముననే నాయనగారికి విచారమా! తండ్రిగారి యెడల బుద్ధిపూర్వకముగ నేలోపమును జరిగించియుండలేదు; నాపాపవశముచేఁ బ్రమాదికమేమి తటస్థించెను ? అమ్మా! నా మనసు మిక్కిలి యాందోళనపడుచున్నది. నన్ను క్షమించి తెలిసినంతవరకు నా తప్పేమియో యానతీయవలయును.

కైక — ఇంతదనుక నీ వేలోపమును జేసియుండవు కాని యికముందు చేయుదువేమో యని యాతఁడిబ్బందిపడుచున్నాడు.

రామ — అమ్మా! ఇంతకంటె విరుద్ధ మున్నదా ? ఇంతదనుక దప్పొనర్పనివాఁడ నికముందుమాత్రము బుద్ధిపూర్వకముగ నేల చేయుదును ?

కైక — ఇంతకుముందుదారి వేఱు ఇప్పటిదారి వేఱు. కొడుకులకు వయసు వృద్ధి యగుకొలఁది తండ్రులయెడల విధేయత క్షయించునుగదా! కొడుకులైననేమి ? కోడండ్రైననేమి ? హితములైన యాజ్ఞలనే శిరమున ధరింతురు. కొంచెమహితములైనచో మూలఁగూరుచున్న ముసలివానికీ మిట్టిపాటేల యని తిరస్కరింతురు.

రామ—(చెవులుమూసికొని) హరి హరీ ! ఎంత మాటాడితివి తల్లీ! నాస్వభావమును బాగుగ గుర్తెఱిఁగియుండియు నిటు లానతీయఁదగునా ?

గీ. తండ్రియానతి యైనచో దారుణాగ్ని
కుండమునసైన నుఱికెదఁ జండతమ వి
విషంబునైనను గ్రోలెద నంబురాశి
మధ్యమునసైనఁ బడుదు నమ్మా ! నిజంబు.

దశ—(తనలో) హాతండ్రీ! పుత్రఘాతకుఁడైన యీ నిర్భాగ్యుని కొఱ కెంత దారుణ ప్రతిజ్ఞను జేసితివిరా తండ్రీ !

కైక—సెబాస్ రామభద్రా! ఈ మహారాజునన్నుఁ బూర్వమున రెండు వరములఁ గోరుకొమ్మనిపలికినాఁడు. అప్పటికి యావశ్యకతలేక యిప్పుడు వాంఛించితిని. అది నీకు బాధాకరము లగుటచే నాతఁ డిచ్చుటకు భయపడుచున్నాఁడు. నీ వేమందువోయని యాతఁడు నీతోఁ బలుకుటకు జంకుచున్నాడు. నాకుఁ జెప్పక తీరదు కావునఁ జెప్పెదను విందువా ?

రామ—పరమసంతోషకరముగ విందును.

కైక—తెల్లవాఱినది మొదలు పదునాలుగు సంవత్సరములు నీవు దండకారణ్యమున నివసింపవలయును. నీ పట్టాభిషేకమున కార్జింపబడిన వస్తుసామగ్రితో భరతునికి బట్టాభిషేకముఁ జేయవలయును.

దశ—(తనలో) హరి హరీ ! హరి హరీ !

రామ—అమ్మా ! అవశ్యమటులే జరుగుఁగాక. నాకీ రెండునమితానందకరములే.

దశ—(గుండెలుగొట్టుకొని, తనలో) రామ, రామ, రామా ! ఒప్పుకొంటివా తండ్రీ ! (మూర్ఛిల్లును.)

కైక—సరే ! నీవు తెల్లవారినతరువాతనే పోవలసినవాఁడవు కాన శీఘ్రము ప్రయత్నములో నుండదగును. పొమ్ము.

రామ—అమ్మా! కట్టుబట్టలతోఁ బోవుదానికిఁ బ్రయత్నమేమున్నది ?

కైక—కాదయ్యా! ఈ యాభరణములను వస్త్రములనిట దిగవిడిచి నారలు ధరించి జటాధారివై కానకుఁ బోవలయును. వింటివా ?

రామ—(నవ్వుచు) నాకుఁ బ్రత్యక్షభగవంతుఁడైన నా తండ్రిని, నాయెడల నత్యంత ప్రేమాస్పదలగు మాతృదేవతలైన మిమ్ములను సర్వ రాష్ట్రమును బరిత్యజించి పోవునపుడమ్మా, ఈ వస్త్రముల నీ యాభరణములను మాత్రము విడువ లేకుందునా ? జటావల్కలధారినగుట నాకు మఱింత సంతోషము.

తృతీయాంకము

గీ ఉచితవేషంబునను మునిప్రియపాద
పద్మపరిచర్య సేయంగ వాంఛ యుండె
నెంతకాలంబు నుండియో! యిప్పటి కది
అమ్మ! సమకూరెఁ బూర్వపుణ్యంబువలన.

కైక - సంతోషమే. నీవనవాసము స్థిరపడినది. కావున నింక భరతుని పట్టాభిషేకమును గురించి యొక్క మాటఁ జెప్పవలసియున్నది.

రామ - ఆనతిమ్ము.

కైక - ఈ మహారాజునకు నాపై మిగులఁ గోపముగ నున్నది. నీ వుదయము ననే వెడలక తప్పదయ్యెను. లక్ష్మణుఁ డుద్ధతస్వభావుఁడు. భరత శత్రుఘ్నులు దూరమువనున్నారు. వసిష్ఠసుమంత్రాదులు నన్ను లక్ష్యపెట్టరు. భరతుని వెంటనే యిచ్చుటకుఁ బిలిపించి యభిషేకింపవలసినదని మీ తండ్రిగారితోను, వసిష్ఠాదుల తోడను, జెప్పి మఱి పోవలయును.

రామ - నీయాజ్ఞానుసారముగ వారిఁ బ్రార్థింతును. అమ్మా నేనొక్క మనవిఁ జేసికొనవలయును.

కైక - సరే చెప్పుము.

రామ—గీ. రామ! రాఘవ రఘురామ రార యంచు
నాదుపేరులె గీతాలఁగాఁ దవిల్చి
పాడుకొను కరుణాబ్ధి నాతోడ నేఁడు
పలుకఁడు సనుఁజూడఁడు నాదుపాప మేమి?

కైక - నీవింక శీఘ్రముగ వెడలలేదని యాతఁ డిబ్బంది పడుచున్నాడు. నీ వెంతశీఘ్రముగ వనమునకుఁ బోయిన నాతని డెంద మంత శీఘ్రముగ నిమ్మళమ మగును.

రామ - అమ్మా! మా అమ్మగారితోడను, వైదేహితోడ నొక్కమాటఁ జెప్పి యిప్పుడే వెడలిపోయెదను. ఒక్క మనవిఁ జేసికొందును కోపపడనని వర మీయవలయును.

కైక - త్వరగఁ జెప్పుము.

రామ - నాకుఁ దండ్రిగారియాజ్ఞ యొకటియా, నీయాజ్ఞ యొకటియా నా? నీచే బడఁదగినరాజ్యము భరతున కిచ్చి నీ వరణ్యమునకు బోవలసినదని నీయాజ్ఞయగు నెడల మనఃపూర్వకముగ నే నంగీకరింపక పోదునా? ఈ మాత్రపు స్వల్పకార్యము నకుఁ బూజ్యులు, వృద్ధులు, దైవసమానులైన తండ్రిగారి నిటుల బా-ధిం-ప-న్యాయమా?

కైక - ఏమి? నాకు నీతులు కఱపుచుంటివి? మేము పెద్దల మగుటచే మా సంసార మెటులో గడతేర రానేవచ్చినది. నీవు పడుచువాఁడవు. పడుచు

పెండ్లామునకు భర్తవు. సీత నీతో వచ్చునెడలఁ జేయునది యరణ్యములో స్వతంత్ర సంసారము. నీ భార్యనిన్ను బాధింపకుండ, నిన్నేడిపింపకుండ జాగ్రత్తపెట్టుకొనిన జాలును కాని నీ వెందుల కింక నాలసించెదవు ?

రామ - అమ్మా, క్షమింపుము. పోవుచున్నాను.

(నేలబడియున్న తండ్రిచుట్టుఁ బ్రదక్షిణముఁజేసి యాతని రెండుపాదములను గనుల నుంచుకొని) తండ్రీ! నమస్కారము. పోయెదను.

(నిష్క్రమించును)

కైక - (పైన జల్లుచు) నాథా! లెమ్ము! తిరిగి మూర్ఛాపరవశుఁడైనట్లున్నది. (విసరుచు) నాథా, నాథా. లెమ్ము. (కన్నులం దెఱచి లేచును.)

దశ - (కన్నులం జేతులతో మూసికొని) నారాయణ, నారాయణ.

(ఏడ్చుచు లేవఁబోయి పడును.)

ఎవఁడురా అక్కడ.

సేవ - (ప్రవేశించి) మహాప్రభూ!

దశ - సేవకా, నన్నుఁ బట్టుకొని కౌసల్యాంతఃపురమునకైన, నీలోపున మరణించినయెడలఁ గాటికైనఁ దీసికొనిపొమ్ము.

(సేవక సాహాయ్యమునఁ బోవును)

కైక - నేనీసంగతి మంథరతోఁ జెప్పుటకుఁ బోవలయును.

(నిష్క్రమించును.)

ఇది తృతీయాంకము.

*
**

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

చతుర్థాంకము

ప్రదేశము:— శ్రీరామభవనము.

(ప్రవేశము:— భద్రుఁడు, కచుఁడను నిద్దఱు ద్వారరక్షకులు.)

భద్ర - కచా నీ నిద్ర కాలిపోను, లే తెల్లవాఱవచ్చిన నింక గునికిపాట్లేనా? (వీఁపుపైఁ జఱచును.)

కచ - (కన్నులు నులుముకొనుచు) ఓక్క్, అంబలిఁగాచినావఁటే?

భద్ర - కన్నులు తెఱచిచూడు. ఇది నీ గుడిసెకాదు. నేను నీ భార్యనుగాను.

కచ - భద్రా, నీవా? చూడు, బండికును పాకటి పారాకా పాకటి నిద్రకు మంచి బింకమైన పట్లుసుమా.

భద్ర - ఇప్పుడైనను లేచి కత్తిఁ చేబట్టుకొని నిలువబడుము. ఈ రోజున రామభద్రుడు గాన—

కచ - ఛీ, ఛీ, రామభద్రుడేమిటి, కానయేమిటిరా, నీ మొగము.

భద్ర - రామభద్రుడుగాన నీ మాన ప్రాణములు దక్కినవి.

కచ - ఎందుచేత?

భద్ర - నీవు నిద్రపోవుచుండఁగ నేకాదా కైకేయమ్మగారి యంతఃపురములో నుండివచ్చి కౌశల్యమ్మగారి యీ యంతఃపురములోని కిప్పుడే యాతఁడు వెళ్ళి నాడు. నినుఁ జూచి నవ్వుకొనుచు వెళ్ళినాఁడు.

కచ - రామభద్రుని జిన్నతనమున నే నెత్తుకొనినవాఁడను గావున నాపై నభిమానము.

భద్ర - రామభద్రుఁ డందఱియెడల దయాళుఁడే. కాని యెవరిమట్టుకువారు తమయందే మిక్కిలి యనుగ్రహమని యనుచుందురు. నీ వాయన నేమి, లక్ష్మణుని మాత్ర మెత్తుకొనలేదా? ఏదీ; ఆయ నే నిన్ని నిద్రావస్థలోఁ జూచినయెడలఁ గత్తి దూసి మీఁద బడియుండఁడా?

కచ - అతఁడగ్ని రాముడు. ఈతఁడు సీతారాముడు. నే నెఱుఁగనా? కాని అమ్మరో్య్యా, అడేమి, లక్ష్మణుడు కత్తిచేతఁ బూని లోని తలంపులఁ దన్నుకొని యుటులు వచ్చుచున్నాఁడు. నన్ను శిక్షించుటకుఁ గాదుగదా.

భద్రి - (నవ్వుచు) మహారాజుల కసూయి కలుగునంతవఱకే కాని కలిగిన యెడలఁ గన్నపుత్రికులనే శిక్షింతురు. అట్టిచో నీనా లెక్కయేమి? ఆ కోప స్వభావు నెదుట నిలువఁబడకుండ నిసుకగడియూరకున్న యీ వంక నుందుమురా?

కచ - నీవును దాఁగియుండవలయునా? నీకు గూఁడ నాతోపాటుశిక్షయేల?

(నేపథ్యమున) సోదరా, సౌమిత్రీ, ఆఁగు ఆగు.

భద్రి - అటుమాడు, లక్ష్మణుని వారించుచు రామభద్రుడు కూడ వచ్చుచున్నాఁడు. ప్రక్క కొసరిలుందము రా. (నిష్క్రమింతురు)

(ఇది విష్కంభము)

ప్రదేశము:- కౌశల్యాంతఃపుర పురోభాగము

(ప్రవేశము:- రాముఁడు ధనుర్ధరుడై. కత్తిని జేతబూని లక్ష్మణుఁడు)

రామ - సోదరా, సౌమిత్రీ ఆగుఁ ఆగు. కర్మగతి కెవఁడేమి చేయఁగలఁడు.

ల - కర్మగతియనుమాట యసత్యము.

గీ. కర్మసూత్రము బలియొ? నాధర్మసూత్ర
మే బలియొ? నన్ను విడుఁడు చూపింతునిపుడె;
దైవ పౌరుషగతులలో ద్రఢిమ కలది
యేదో యను లోక సంశయ మిపుడె తీఱు.

రామ - సోదరా ప్రశాంతినొందుము. ఇప్పుడంతతొందర యేమి వచ్చినది.

ల - అగ్రజా ఇప్పటికి దొందరయే లేదనుచున్నారా?

సీ. మత్సరంబున దుష్టమాతృక కైకేయి
తలఁచినవాంఛ తొందరయె గాదె
భార్యాపరాధీన బాంచాలిముదుకఁడా
దటఁ దలయూఁపఁ దొందరయె కాదె
భరతుఁడు రాజౌను బదపద నీవు కా
న కని యాతఁ డనఁ దొందరయె కాదె
అదె బళీ యని వనీయాత్రాపరాయణ
తను మీర లుంట తొందరయె కాదె!

క. ఇంతకంటెను దొందర యేది గలుగు
ననువు లీమేన నుండఁ బట్టాభిషేక
భంగమును వినను, గనను, భంగకరుల
ఖరతరాస్త్రత్కారాసిచే నఱుకునాఁడు.

రామ — (చిరునగవుతో) తమ్ముఁడా లక్ష్మణా!

గీ. ఏను నీకంటె బెద్దనుగాన భక్తి
నాయెడలఁ జూపినావు సంతసము నిండఁ
గాని నాకంటెఁ బెద్ద లౌ ఘనులయెడల
ద్విగుణభక్తిని నీవు చూపింపవేదె?

గీ. మాత, తండ్రి, గురుఁడు, దైవ మనుచులమగు
తి మని పలికితి నీవు, కత్తిని ధరించి
ముందు పర్వెత్త వెనుక నే నుండఁ దలఁప
దమ్ముఁడా! యిది శాంతిస్వభావమె నీకు?

(కౌఁగిలించును.)

ల — పెద్దలయెడల ఘనులయెడల నేను భక్తిని గనబఱుపలేదని మీరు చాల నిచ్చితిరి. పరమకోపశీలురై, యత్యంతాశామోహస్వభావయగు భార్యవలలోఁ దగిలి, ఐహికసుఖలోలుఁడై, కులమునడి యుండుట పెద్దతనమునకు ఘనతకు లక్షణమా? అంతతో నూరకుండక తాను ప్రేమించి నిల్పనోపఁగఁగల శ్రేష్ఠపుత్రులై మహానుభావులరగు మిమ్ముల గానలపాలుచేసి యూరు పేరు లేని భరతుని సింహాసనముపై కెక్కించుట అంగీకరించుట పెద్దతనమునకు ఘనతకు లక్షణమా?

రాము — తమ్ముఁడా! శాంతింపుము.

గీ. వయసుఁ బెద్దౌట ఘనతకు సంజ్ఞ కాదు
పెద్దకొప్పును నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనుటె
గౌరవమునకు జిహ్నంబు గాదు, సత్య
మును వదలకున్కి ముఖ్యలాంఛనము సుమ్ము.

గీ. నన్నుఁ బ్రాణముగా నెన్నుకొన్న తండ్రి
నన్నుఁ బట్టభద్రునిఁ జేయనున్న తండ్రి
సత్యవాగ్రక్షకై తృణప్రాయముగఁగ
విడుచు టెంతటిఘనతయో తలఁపరాదె?

భరతపట్టాభిషేకోత్సవమున కాతఁ
డౌ ననుట నిత్యసత్యావనైకదీక్ష
చేతనేకాని స్త్రీలోలతాతరళిత
చిత్తసంతతమోహంబుచేతఁ గాదు.

లక్ష్మ—సత్యవాగ్లోలత యనుచున్నారా ? కాదు - కాదు.

గీ. అసుర యుద్ధము కలలోనియంశము, వర
యుగ్మ మంతకంటె నసత్యమో మహాత్మ ?
సత్యనిషమున జనుల మోసంబు సేయు
మనల గొంతుఁగోయఁగఁ బన్ను మాయబుద్ధి

నిన్న నీసరికి సభాశాలలో మనతండ్రిచేసిన భవదీయపట్టాభిషేక ప్రశంస, వసిష్ఠాదుల కంటదుమ్ముకొట్టుటకు జేసిన యింద్రజాలము, మీతో నీసంగతి ముచ్చటించుట మిమ్ము మోసపుచ్చుటకు జేసిన కనుకట్టు. ఈయుత్సవములు ఈమహాప్రయత్నములు జనుల వాక్సంధవమునకు జేసిన గారడి. చిన్నకొడుకు పట్టాభిషేకము. బెద్దకొడుకు వనవాస మను నీరెండు పనులు ప్రపంచమున నెన్నడైన జరిగియుండెనా ? భరతపట్టాభిషేక మొనరించుట మహారాజునకు కైకేయీప్రోద్బలముచేత నిష్టమే కాని యట్లుచేయుట లోకవిరుద్ధమనియెంచి, యీయవాంతర రామపట్టాభిషేక సన్నాహమును మంచి యంతఃకరణముతో నొనరించునట్లు నటించి, యెన్నఁ డెవ్వ రెఱుంగని మిథ్యావరములను గల్పించి, సత్యవాక్యపరిపాలనచ్ఛలమునఁ జిరకాలమనోరథాధిరూఢమగు భరతపట్టాభిషేకమును మహారాజు స్థిరపఱచినాఁడు.

రామ...వెఱ్ఱివాఁడా! నాపైనుండుభక్తిచే నీకట్టియసందర్భాభిప్రాయములు గలుగుచున్నది. సరే నీవనినట్టయే స్థిరపఱుపుము. తండ్రిగారికి భరతపట్టాభిషేకమభిమతమే యైనయెడల నాతఁను నాకవనవాసముగూడ నాజ్ఞాపింపనేల ?

లక్ష్మ...నాకుఁ గారణములు తెలియవు। (గుండెలుకొట్టుకొని) అమ్మా అమ్మ ఈ మహోపద్రవమును నేను సహింపను ఆర్యా! నన్ను వదలుము.

గీ. సవనభంజన మొనరించి సత్రబాధఁ
జేయుతాటక నీవు హింసించినట్టులు
తావకీనాభిషేకవిధ్వంసిని యయి
మనల బాధించు కైకను దునుమువాఁడ

మిమ్మెవ్వ రభ్యంతరపెట్టుదురో చూచెదను నా వెంట రండు. మిమ్మిపుడు సింహాసనముపైఁ గూరుచుండఁ బెట్టెదను.

రా...(నవ్వుచు) తమ్ముడా లక్ష్మణా నీవు శ్రమపడవలదు. నాకు సింహాసన మక్కరలేదు. శాంతి వహించి యాలోచించుకొనుము, తల్లిగారైన కైకేయి మనకేమియు నపకార మొనర్పలేదు.

సీ. పాపఫలాంతవైభవభావ మూనక
పుణ్యకాలమునఁ బోవుమనిమె

బహుజన పాలనభార మొందక సూత్ర్కమ్మ
ముగ నొక్క పొట్ట నోముకొను మనియె
ధరణీ ప్రపాలనోత్తర మైన పూతమా
మునివృత్తి నిప్పుడే పూను మనియె
నెన్నటికైన నదే కాని యిది యుండ
దదె వేగఁ జూచుకొమ్మంచుఁ బలికె
గీ. నట్టి కరుణార్ద్రచిత్త మైనట్టి తల్లి
ఋణ మెటులు తీర్చుకొందు నం చేను జింత
పడ నటికెద ననచు దీవ్రపడెద వీవు
తమ్ముడా! యిది కీర్తిపథంబె నీకు.
సీ. తండ్రియాజ్ఞనను దలఁ దాల్చి గోహత్యఁ గం
డుఁడు చేసి యుద్గతిఁ బడయలేదె?
పిత్రాజ్ఞ మీరక ధాత్రిఁ ద్రవ్వుచు సగ
రజు లీల్గి సద్యశోరమును గనరె?
తండ్రి కానిమ్మనఁ దల్లిన దున్రించిన
పరశురాముఁడు మహోద్ధురుఁడు కాడె?
వసుధలోఁ బితృవాక్యపరిపాలనంబై యై
ష్ఠ్వాకుల కెల్ల గంకణము గాదె?
గీ. ఏ వచించినవా రాచరించినట్టి
కష్టములు లేక బహుసుఖకర మతిసుల
భ మగు మునివృత్తిచే వారు పదుయుగీర్తి
యిట్టె రానుండ వనికిఁ బర్వెడఁగవలదె!

లక్ష్మ—ఆర్యా! మీరింక వనప్రయాణమునకుఁ గృతసంపూర్ణ నిశ్చయులరై యున్నారు. కావున మీ వియోగదుఃఖమును సహింపలేని నన్ను మీ వెంట రానిండు.

రామ—(నవ్వుచు) తమ్ముడా!

గీ. ధరణిలో సోదరులు ధనధాన్య భూవ
సతులలోఁ బాలునకురిబోర సహజమగును
గాని నా వనవాసార్తిలోన భాగ
మి మ్మటంచును బలికితి వేల బేల?

లక్ష్మ—గీ. మనకుఁ దనువులు రెండైన జననమాది
కలిసియుండుచేత గతి యొక్కటియె యగును
కలము రెండైన మొనలను గలిగియున్నఁ
గడకు ఫల మైనవ్రాఁత యొక్కటియెకాదె.

రామ — సౌమిత్రీ!

సీ. ననుఁ బాసి మనతండ్రి మనలేఁడు కోసలా
త్మజ పతిహీన యాత్మజవిహీన
యగు దిక్కుమాలిన దగును మీ తల్లికిఁ
బుణ్యావశేషంబునఁ బుత్త్రియుగము
జనన మొందెను గాన ననుయుంబు నాతోడి
నీడయై తిరిగెడు నీవు నాకు
మాఱుగా నా తల్లిఁ గూరిమి సేవింప
నే లేని కొఱంత నిండింపఁ గలవు

గీ. ముగ్గు రమ్మలకు ముగ్గురు పుత్త్రులుండు
గర్భవాసంబులో నేది కానఁబడదు
ముగిరిలోపల జ్యేష్ఠుఁడౌ ముగుణసాంద్రు
భరతరాజేంద్రు సేవించి బ్రిమునునుమ్య.

లక్ష్మ—(కత్తి పారవైచి, చెవులు మూసికొని) హరహరీ! ఎంతమాట విన వలసి వచ్చెను. రామచంద్రపభ్రూ భగితుఁడు రాజేంద్రుఁడు! (రాముని రెండు పాదములఁ బట్టుకొని) మహాప్రభూ! యధావిధిగఁ జిక్కిన రాజ్యమును దృణప్రాయముగ విసర్జించి యెట్టి మనస్థైర్యమును గలిగియుంటివి.

రామ—(నవ్వుచు) తెమ్ముడా ఇది యొక విశేషము కాదు.

గీ. తనస్వరూపము తా నెఱిఁగినయెడ, నసుఁ
దైహికాలోలతను దేవులాడఁ డెప్డు
డాటవస్తువుకై యేడ్చునట్టి బిడ్డఁ
డైన నద్దముఁ గని యేడ్పు మానుఁగాదె?

గీ. సత్యవర్తనమునఁ బొందు మృత్యువైన
శక్రసామ్రాజ్యమునఁ కంటె శస్తతర మ
సత్యవర్తనమునఁ బొందు సకలవిభవ
మైన దుర్మృతికంటె హేయంబు మనకు.

ఆదిగాక :—

గీ. పల్లమున వేగిరపడక, బండిఁ బైన
నైచుకొనక, కాలైటికలఁ బడక, తినబ
రున్న వెనుకనూఁది మఱి జాగరూకతగను
పదము లిడి దిగు శకటస్థ భమును బోలె,

గీ. అపజయంబునఁ బర్వోత్తునప్పుడైన
మనసు చెదరనీయక భటుల నటు లిటులు
పోవనీక సక్రమరీతిపోక నడపు
నతులితోత్తమ సేనాధిపతిని బోలె

గీ. జనుఁ డదృష్టముఁ బాసిన సమయమందు
నలుడవని బొంది కష్టబాధలను ద్విగుణ
ములుగ నొనరించుకొనక యోర్పును వహించ
వలె ననుచు జ్ఞానవాసిష్ఠసంక్తిగాదె ?

లక్ష్మణా ! ఇదివరకే యాలశ్యమైనది. శీఘ్రముగ నడవికి బోయెదనని యమ్మగారితో మాటనిచ్చినాను. ఇంకను మా యమ్మగారిని, వైదేహిని జూడనే లేదు. నీవు కోపముడిగి, విచారము వదలి, మాతాపితృలను బరిచర్య సేయుచు సుఖముగనుండుము.

లక్ష్మ — (ఏడ్చుచు)

గీ. తల్లి నీవె గురుఁడ నీవే తండ్రి నీవె
దైవమును నీవె సర్వంబు నీవె నాకు
నీదు పదసేవ తప్ప నా కేదివలదు.
కానఁ గానకు వత్తు నీతోడ నేను.

రాము – తమ్ముడా వలదు.

లక్ష్మ:– గీ. రా వలదటంచుఁ బలుక కో రామచంద్ర !
నిన్ను విడనాడ జీవము ల్నిలువనయ్య
రామ రామా యటంచు నాప్రాణచయము
నిపుడె వహ్నిలోఁ బడి త్యాయించువాఁడ

రామ – (కౌగిలించుకొని) ఆహా ! చిన్నవాడ వగుటచే శక్తిమ యొందలేదని కాని నిన్ను నేనుమాత్రము వదలియుందునా ?

గీ. ఇద్ద ఱము మున్న మునికోటి కేగి వనికి
నసురహరణం బొనర్చి కల్యాణ మంది
వచ్చినట్లు మునులకై వనికి నేగి
(శ్రీ)యుతల మాచుఁ దిరిగి వచ్చెదముగాక.

గీ. అదె జనులరావ మదె వసిష్టాదిమునుల
వేదరవ మదె సామంతవిభుజనార
నంబు నీ వేగి యీయుత్సవముల నాఁపు
మమ్ము విన్నను గోపంబు నందునేమొ ?

నీవు త్వరగబోయి మాయమ్మగారిని దర్శింపవత్తునని చెప్పుము. నే నింతలో వైదేహితో రెండుమాట లాడివత్తును. ని వోర్మికి నోదార్చి యంగీకరింపఁజేసి మఱి రమ్ము.

లక్ష్మ – చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

రామ – ఎవరక్కడ.

[నేపథ్యమున] చిత్తము.

రామ – జానకి యంతఃపురమునకు బోయి యేమిచేయుచున్నదో చూచి యొకసారి యిటువచ్చునేమో కనుఁగొనెదవా ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

రామ– గీ. హరధనుర్భంగమాది పట్టాభిషేక
భంగపర్యంత మెన్నఁడు వదలియుండ
నట్టిజానకితో విరహంబు గలుగుఁ
గటగటా ! యెట్లు ననుఁ బాయఁగలదో వెలఁది ?

ఆహా ! ప్రపంచవైఖరిఁ దలంచుకొనిన నవ్వుఁ రాకమానదు కదా !

గీ. లోక మెల్ల నాపట్టాభిషేక మిపుడు
జరుగనలెనన యత్నము ల్సలిపి జరుగు
ననుచు నెంచె నొక్కడైన నది యిట్లు
పరిణమించునం చింతైన నెఱుఁగడయ్యె

గీ. జనులయత్నంబు లేపాటి శక్తిగలవొ
బుద్ధు లేపాటి ఘనములో బొమ్మలైన
పరుల నాడించునది యేదో, నా విచిత్ర
పట్టమును గాంచి తెలిసికోవలయు జనులు

గీ. పీఁపైబ్రాఁకు నద్ది పిపీలిగియో, మ
శకమొ యెఱుఁగకఁ మనుజుఁడు సర్వవేత్త
నని దివికి భువికి ముడి పెట్టును వెనుకటి
పరీక్ష, మృతి కర్మసూత్రంబు వెక్కిరింప.

గీ. భువి కదలు, గ్రహాళి కదలు, భూత పంచ
క మయమంతయుఁ గదలును, గాల మటులె
చలనమే లేనిదే ప్రపంచంబు లేదు
జనుల గతులకు చలన మాశ్చర్య మేమి ?

గీ. ఐహికము లశాశ్వతములౌ ననుచు మనుజు
లంద ఱెఱిఁగినయంశమే, యందఱెపుడు
మఱచుసంగతి యది యుండె ; మఱువకుండ
నాచరించెడువాఁడు జ్ఞానాదికుండు.

గీ. ఘనతరంగాహతాంగంబుఁ గలిగి కరము
నెత్తి నది దాఁటు కరివోలె, నెన్నియాప
దలు సుఖంబులు కదిపిన, విలసదూర్ధ్వ
దృష్టినస్ఖలిఁ డౌనగుఁ డుత్తరించు ఘనము.

(నేపథ్యమున) రామప్రభూ ! సీతాదేవిగారు వచ్చుచున్నారు.

రామ — సరే నీవు చూచునరికి యామె యేమి చేయుచున్నది ?

(నేపథ్యమున) ఆభరణముల నుంచుకొనుచున్నారు.

రామ — సరే నీవు పో (కరుణగ నవ్వి)

గీ. నాతి భూతలలక్ష్మితో నన్నుఁ జేరఁ
దలఁచుచున్నది కాఁబోలు, ధరణిలక్ష్మి
యటులు నన్నుఁ బాసె, గృహలక్ష్మియైనతాను
నిటులు నను వీడవలసెనం చెఱుఁగదహహ.

అదిగో వచ్చుచున్నది.

గీ. భూషితాంగయై నను దూరమునఁ గాంచి
కులుకు కలికికిఁ గటువార్తఁ బలికి యుళుకు
నోసఁగు టెటు ? తాండవించు మయూరిచెవులు
వారిదము పిడుగును బడవైచు కరణి.

(సీత ప్రవేశించును.)

సీత — ప్రాణనాథా! నమస్కారము. నన్ను క్షమింపవలయును. నేను వలదనుచుండఁగనే మా రెండవ యత్తగారు నన్నింత సాంద్రముగ నలంకరించుట చేత నాకీ మూలమున మిమ్ము నాలస్యముగఁ జేరవలసివచ్చెను. కాని ముహూర్తము కావచ్చినను రాజ్యలక్ష్మి మిమ్ముఁ జేర నాలసించుచున్న దేల?

రామ — (నవ్వుచు) ఆగ నీ మూఁడవ యత్తగారి మూలమున.

సీ — పరిహాసించుచుంటిరా? ముహూర్తము మార్పఁబడినదా యేమి? ఇంక నెంత వ్యవధి యున్నది.)

రామ — పదునాలుగు సంవత్సరములు.

సీత — (రాముని చేయి పట్టుకొని) పరిహాసమేల? సభాశాలకుఁ బోవుదము రండు. ప్రాణనాథా! ఈ యలంకారమును పూర్వ మెన్నడైన మీరు గాంచినటులు జ్ఞప్తి యున్నదా?

రామ — (తనలో)

గీ. ఒక్కసారిగ విపరీత నూఁతిపోటుక
నలసతను బొందు నని తొట్రుపడుచుంటిఁ
గ్రమముగాఁ బల్కి హాస్యవాక్యములటంచు
విశ్వసింపకయున్న దీ వెఱ్ఱిసీత.

గీ. ఏను నీవాఁడ నని పల్కి నెట్టిపరుల
నైన విడువని రాఘవుఁ డవనికన్య
బరమసాధ్వి యగు జానకీ భామతోడ
విడుతు నిన్నంచు నిపుడెట్లు పలుకువాడు.

(ప్రకాశముగా) జానకీ! నీ యలంకారము ముందెప్పుడో మా చినట్లు జ్ఞప్తి యున్నది కాని స్పష్టీకరింపలేకున్నాఁడను.

సీత — ఈ యాభరణము లన్నియు మా తండ్రిగారు నా వివాహమహోత్సవమున నప్పగింతవేళ నా కిచ్చినారు. ఈ చీరయుఁగూడ నప్పటిదే. పుట్టింటివారి వస్తువును ప్రీతిచేఁ బదునొకండేండ్లు దాఁటవచ్చినను దీనిని బ్రాణతుల్యముగ భద్రపఱచుకొనుచున్నాను.

రామ — (ఉస్సురనుచు) ఆ యప్పగింతల సమయమే యిప్పుడు తిరిగి తటస్థించిన దని నేను విచారించుచుంటిని.

సీత — (కౌగిలించుకొని) ఆఁ! ఆఁ! తిరిగి నా యప్పగింతయేమి? ఆఁ జగదానంద మూర్తియైన శ్రీరామమూర్తికిఁగూడ విచారమా?

రామ—పూర్వమసురయుద్ధమున మా తండ్రిగారికి మా పినతల్లిగారైన కైకేయి చేసిన యుపకారమున కాతఁడిచ్చిన రెండువరముల నిప్పుడు మా తల్లిగారు వాంఛించిరి.

సీత—అవేవి ?

రామ—పదునాలుగు వత్సరములు నా వనవాసము. భరత పట్టాభిషేకము. వీనివలన నా కెంతమాత్రము విచారములేదు. కాని—

సీత—"కాని" యనుచున్నారేమి ? అందులకు నేమాత్రము విచారించి మీ పితృవాక్యపరిపాలన ధర్మాచరణమునకు దేనరవారి సహధర్మచారిణి నైన నేను ప్రతిబంధంతునా ? మహాప్రభూ ? ఎన్నఁడులేనిది నన్నిట్లు సందేహించుచుంటి రేల ? ప్రాణప్రియా ! మీరు పితాజ్ఞానిర్వాహణమును గూర్చి బాస చేసియే వచ్చితిరికద.

రామ—సీతాపతినైన నే నట్లు చేయకుందునా!

సీత—పరమసంతోషము.

రామ—ఆహా!

గీ. జ్ఞానమూర్తి జీవన్ముక్తుఁడైన జనక
విభునితపమున నావిర్భవించినట్టి
నీకు నిట్టి విరాగత నిర్మలతయు
సత్యదీక్షయుఁ గల్గు టాశ్చర్యమేమి ?

కాని, గుణగణముచేత, ముఖవైఖరిచేత నీ తండ్రిగారిని బోలిన నీకదృష్ట మేల పట్టకుండెనో యనిమాత్రము వింతగ నున్నది.

సీత—(చిఱునగవుతో) నేనే మహాదృష్టవంతురాలను. పురుషుల కధికారాల్ప పదవి భేదములచే భాగ్యాభాగ్యములు రావచ్చును. ఇఁక స్త్రీలకో—పురుషుఁడు మహారాజైననేమి? భిక్షుకుఁడైననేమి ? ధీశాలియైననేమి ? మందుఁడైననేమి ? యశఃకాముఁడైననేమి? అపకీర్తిభాజనుఁడైననేమి? ప్రత్యక్షదైవమైన పతి సెడఁబాయకుంటయే మహాదృష్టము. భవదీయపాదారవింద నిరంతరపరిచర్య నాకు లభించియుండఁగ నాకు లోపమేమి ?

రామ—ఇదివఱ కట్టులే జరిగెను. కాని, యింతటినుండి యట్టిభాగ్యము నీకును నాకును గూడలేదు.

సీత—(త్రొందరతో) ఎందుచేత ! ఎందుచేత!

రామ—నాకు వనవాసయోగమగుటచేతను, నీకుఁ బురవాసయోగమగుటచేతను.

సీత—ప్రాణనాథా ! మీ మాటలవలన నవ్వు వచ్చుచున్నది ! భార్యకొక యోగము, భర్తకొకయోగమునా? ఒక కన్ను బొమ్మయుం విడిచి యొక కన్ను ప్రసన్నముగ నుండఁగలదా ? బండిచక్రమొకటి ముందునకు నొకటి వెనుకకుఁ బోగలదా ? జగదేకధనుర్ధరులైన మీ ధనుస్సున కొకకోటి వంగ రెండవకొన యెప్పుడైన వంగకుండునా? ప్రపంచమున నెన్నఁడులేని భర్తృభార్యాయోగ విభేదమును మీ రేల

సెలవీయవలెను? మహాప్రభూ! సేవకురాల నైన నాకుఁగూడ వనవాసయోగ మేల యనుగ్రహింపరాదు?

రామ—అందులకు [illegible] యాజ్ఞ [illegible] సీత—

సీత—నన్నుఁ దీసికొని పోఁగూడదని యాజ్ఞ సెల విచ్చిరా?

రామ—లేదు. కాని నిన్నుఁ గూడ దీసికొని వెళ్ళుమని యాజ్ఞాపింపలేదు.

సీత – మంచిది! ఈ మీ [illegible] మీతోఁ గూడఁ దీసికొని వెళ్లుమని మీ యమ్మగారు సెలవిచ్చిరా?

రామ – అందులకు సెల వీయ లేదు గాని, అది లేకుండ నే నెటుల పోఁగలను?

సీత – ఈ సవ్యహస్తము వలె యిదియా?

రామ – అదియు నటులే

సీత – మీ యవయవములలో సవ్యభాగమైనదానినైన విడిచి మీరు వెడల లేనిచో నర్ధభాగమునైన పత్నిని విడిచిపోఁగలరా? మీ తల్లి మిమ్ముల సంపూర్ణముగ వనయాత్రకుఁ బొమ్మనగ నర్ధదేహము [illegible] మాత్ర [illegible] యథాక్షేపణ మొందఁదగునా?

రామ – (నవ్వుచు) నా [illegible] భార్యా రూపకార్ధము నే నెక్కడకుఁబోవ నక్కడకు వచ్చునదేకదా? ఇఁక ప్రత్యేకముగ నీవు చెప్పనేల?

సీత – తెలియ కటుల చెప్పనందులకు [illegible] కావున నేను మీ వెంట వత్తును.

రామ – వచ్చినట్లే యనుకొనుము.

సీత – అదియేమి! మహాప్రభూ! అటుల [illegible]. మీ కష్టసుఖము లన్నిటిలోను నే నర్ధభాగమును [illegible] తప్పదు

రామ – జానకీ! నీవు నా [illegible] భాగమని చెప్పితిని. కాన నస్మదీయ కష్టసుఖార్ధభాగము నీకుఁ దప్ప దే తప్పదు.

గీ. కందమూలముల్ [illegible] ద్రవ్వ
నాదుపాలున సగపాలు నీదె; దృష్టి
గోచరం బైన వనచిత్రకోటివలని
మోదమున నర్ధభాగంబు ముదిత నీదె.
పాణియుగమున మునుల సేవలను జేయఁ
గలుగు సుకృతిలో నర్ధభాగంబు నీదె
దీని విల్లూది దీనిచే దిగిచి యసుర
వరులఁ జంపు కీర్తిని నర్ధఫలము నీదె

ని దిచ్చుట నున్నను పత్న్యనుసరణఫలము నీకుఁ దప్పదు. ఇచ్చటనే యుండుమని నేను చెప్పుట కెందులకు సాహసించితినన—

గీ. రాష్ట్రజనపాలనము, బంధురాజసేవ
యాటవికమునిసేవయు ననెడు మూడు
పనులు కర్తవ్యములు భూమిపైన కిలను
వెలది యమ్మూడు సేవలు గాఁగ.

ఆ కార్యత్రయమునం [illegible] రాష్ట్రపాలనభారము చేరను. మిగిలిన రెండుపనులు [illegible] యున్నాడె. రెండును భగవత్ప్రీతికరములై రెండును సంసారితారం యోగ్యములైన పనులే—

గీ; కాననాంతస్థమునిసేవ నేను జేయ
నిటను బిత్రుమాత్రుసేవకై యెవ్వరైన
వలదె ? తపముకై పురుషుఁ డడవి కెల్లు
గడల గృహదేవతార్చ గైకొనవలెను.

కావున, వైదేహీ! నిన్ను నాతల్లిదండ్రుల సేవార్థ మిచ్చుట నుంచితిని. ఏమి! మాటలాడకుంటివి. (గడ్డము పట్టుకొని)

గీ. అఱవఱగ్గి యిదిగో ! యిదిగో ! యనెడుతండ్రి
గారి యంతికాన్తరాలముగను
నీవె పెద్దకొడుకవై నాదికే లేని
లోటుఁ దీర్పుటకును బాటుపడుము.

గీ. తనపనిక వేగఁ బరితాప మొనయుచున్న
కైకగారిని సతిభక్తి గారవింపు;
మప్రమాద చిత్తముకంటె నధికమధుర
మగును నాకు బశ్చాత్తాప మైనమనసు

సీత—అత్తమామల సేవ [illegible] యని నేను నా తండ్రిగారివలన బోధింపఁబడి యటు లాచరించుచున్నాను. కాని, వారలసేవ పతిసేవ తరువాతననియును, పతి నెడఁబాసి యుండవలదనియు మాతండ్రిగారు నా కాజ్ఞాపించినారు (నవ్వుచు) పితృవాక్యపర లనపుణ్యము మీరు కట్టుకొని నన్నేల కట్టుకొననీయరు? ఆపుణ్యముతోఁ బాటు నిరంతర కాంతసేవామహాసుకృతముకూడ నాకు కానున్నది. కావున, మహాప్రభూ! కాదనక నన్నుఁ గటాక్షింపుఁడు. మా యత్తమామల పరిచర్యకు గుణగణులైన ముగ్గురు తోడికోడండ్రున్నారు. భక్తి ధురంధరులగు ముగ్గురు మఱఁదు లున్నారు.

రామ—శత్రుఘ్నుఁడు మిక్కిలి చిన్నవాఁడు. ఆతఁడందుల కసమర్థుఁడు; భరతుఁడు రాజ్యభారనిర్వహణముననే శోషిలి పరిచర్య నపేక్షించియుండువాఁడు. లక్ష్మణుఁడు నాతో వచ్చును. కావున నీకీ వృద్ధసేవావిశేషము తప్పదు.

సీత—(కన్నులనీరు పెట్టుకొని) మీపాదసేవకు లక్ష్మణు నంగీకరించి నన్ను నిరాకరింతురా? దయాసత్యములు ధర్మము ననుసరించు నటుల మే మిద్దఱము మి మ్మెప్పుడు విడువక, మీ చరణదాస్యముచే మాతనువులు పవిత్రములుగఁ జేసికొను చుంటిమిగదా? మీతో రానీయకుండుటకు నేను జేసినపాప మేది? మీ సేవకంటె నాకుఁ దారకమార్గము మఱియొక్కటి యున్నదా? లోకోద్ధరణార్థ మవతరించిన మహామూర్తులరని నారదాదులు మాతండ్రిగారితో బహువిధములఁ మిమ్ముఁ బ్రశంసించియుండ, నన్నీ దుఃఖమునుండి యేల యుద్ధరింపజాలరు. అడవినుండి కిరాతులు రాక్షసులు, క్రూరమృగములుకూడ మీసదానందరూపదర్శనమునఁ గృతార్థతను బొందనుండగ భార్యనైన నాకేనా యీ పాపదశ!

రామ—సీతా! నాకుఁ బితాజ్ఞ యెట్టు లవిలంఘనీయమో నీకుఁ బత్యాజ్ఞ యట్టిదేకద.

సీత—(రాముని పాదములఁ బట్టుకొని) అట్టిదే! అంతకంటె నెక్కువదికూడను.

రామ—కావున, నీ విక్కడనే యుండుము.

సీత—(దిగ్గున గా నేడ్చుచు) ఉండుదును. ఈతనువు నిచ్చట నేయుంతును. కాని ప్రాణనాథా! ప్రాణము లీతనువులో నుండునట్లు నే నెట్లు చేయగలను? దయాళూ! అసాధ్యమైన పనిని జేయుమని నన్ను వినోదించిన నేను జేయఁగలనా?

రామ—(సీతను దరిజేర్చుకొని) సీతా! నాకంటెఁ బవిత్రజన్మవైననిన్ను నాతో పాటుగ శ్రమ మొందఁజేయనొల్లక యటు లంటిని విచారింపకుము. కాని,

గీ. వెఱ్ఱిరాముఁడు యువసతి నీడలేక
   భీకరపలాశసాంద్రాటవీప్రదేశ
   మునకు నామెను గొనిపోయె, వెనుక నేమి
   ముప్పు వచ్చునో యని జను లుమ్మచ్చటింత్రు,

సీత - (నవ్వి) కుబేరునిభార్యకు దారిద్ర్యమా? సూర్యునిభార్యకుఁ జీఁకటి బాధయా? అటులే యసురఖండనపటిష్ఠుఁడైన మహారక్షకునిభార్య కసురబాధ యెచ్చటిది? అట్టితలఁబరువురక్కసుఁ డెవ్వఁడైన నట్టిద్రోహ మొనర్ప బ్రయత్నించి నతో వాని వంశము నిర్మూలము కాదా?

రామ - అగుట కేమైన సందేహమా? కాని వైదేహీ! నీ ప్రయాణముగూడ వీఁకఁ దప్పనిదేకాదా?

సీత - మీ క్షాత్రితరక్షణముతో పాటు నాకుఁ పతిసేవతో పాటు.

రామ - అటులైన వేగరమ్ము. మాయమ్మగారియొద్దకుఁబోయి సెలవుతీసికొని వెళ్లుదము రమ్ము. ఇది చతుర్థాంకము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు)

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

పంచమాంకము

ప్రదేశము;— దశరథసభాశాలా పురోభాగము

[ప్రవేశము:- (ఏడ్చుచు) కౌసల్యయు, సీతారాములు]

కౌస - (గుండెలు కొట్టుకొని) నాయనా! నాతండ్రీ! నన్ను విడిచిపోవుదువా?

రామ - అమ్మా! విచారింపకుము.

కౌస - హా తండ్రీ! విచారముగాక యిక నాకు సంతోషమెక్కడిది? నన్నుఁ జూచి దుష్కీర్తి తిట్టు నా దుర్భాగ్యములు తుద కిట్లు చేసినదా? హా నాయనా! నీ విశ్లేషమును నేను సహింపలేనురా! తండ్రీ! (ఏడ్చును)

రామ - తల్లీ! ఊరడిల్లుము.

కౌస - ఇంతకాలమునుండి నిన్నుఁ గష్టపడి పెంచి పెద్దవానిని జేసి విద్యాబుద్ధులు గఱపించి, యొక యింటివానిని జేసి; నా తండ్రీ! నీవు తండ్రిగారి సింహాసనము నధిష్ఠించియుండఁగ జూడవలెనని యెంచి కొండంత మహానందముతోనున్న నా కింత ప్రారబ్ధమాకస్మికముగఁ దటస్థించెను నాయనా! నీవు వనమునకు బోవుట తప్పదా? మమ్మిద్దఱను నీ చేతులమీదుఁగా గడపి మఱి పోరాదా?

రామ - అమ్మా!

సీ. పడరానియిడుమల బహువత్సరము లొంది
కానఁగారాని సంతాన మిలను
బ్రోపించి నాతండ్రి పలికినమాటను
తలదాల్చి యతనిసత్యప్రతిజ్ఞ
కాపాడి తత్పరోద్గతులకు నిరువది
యైదేండ్ల వయసున్న యట్టిపెద్ద
కొడుకనై మునిజనకోమలపదపద్మ
సంసేవనకిరియ సలుపునట్టి

గీ. యేను పాలుపడకయున్న నింకఁ గొడుకు
లేల? పుత్రులు లేరని యేడ్పులేల?

నరుల కుద్వాహసంబంధసరణి యేల ?
స్త్రీపురుషజన్మభేదసంసిద్ధి యేల ?

తండ్రిగారిని నా చేతిమీదుగఁ బంపిన పిదప వనమునకు వెడలుమని నీవు చెప్పితివి.

గీ. కట్టెను శ్మశానవాటిక కడకుఁ జేర్చు
నతఁడె పుత్రుఁడు కాఁడు; సత్యపరిపర్త
నమునఁ దండ్రియాత్మ ననంతవిమలపదవిఁ
జేర్చునాతఁడె సుతుఁ డని చెప్పబడును.

గీ. నీకుఁ బతియైన వృద్ధాననీకళత్రు
సంతత పవిత్ర శాశ్వత సద్గతికయి
శ్రమము నొందుట నీకు నేర్పడినవిధియె
కాన గానననూనను మాను ననకు.

కాన – నీ తండ్రిగారి యుద్గతికై నీవు నేను దోడుపడుట నాకుఁ గర్తవ్యము కాన నేను నీతోడ నే వత్తును. నే నిక్కడ నుండజాలను. నన్ను దీసికొనిపొమ్ము (ఏడ్చును)

రామ గీ. తనుజయుగి బాసి తను వోపఁడగని ముసలి
నిన్నుఁగూడను బాసిన నిలువ గలఁడె?
యుడుగుసంగులు రెండూడ నలలనాడు
పటము పై త్రాడునుం బాయునటులు తల్లి !

గీ. కాన, ముంగాళ్ళపైనున్న కన్నతండ్రి
నరనిముషమైనఁ ద్యజించు టమ్మ ! తగదు
సతికిఁ బతిసేవకంటెఁ బరతరమును
పుణ్యతర మైనకృత్య మీ పుడమి లేదు.

గీ. వ్రతతపోదానయజ్ఞ తీర్థప్రయాణ
ములు సతుల కక్కఱయె లేదు మొదటిది, కడ
పటిది, పతిసేవ యా దానివలనఁ గలుగు
మునిమణీదుర్లభానంతమోదపదము.

గీ. కనఁబడని దేవుఁ బురుషులు కష్టమునను
గానవలె కాని కనులందుఁ గట్టబడిన

యీను విల్లాలు గొల్చి యిచ్చి తరించు
సులభతారకధన్యంబు సుదతి బ్రతుకు

కావున నమ్మా! పతిసేవకై నీ విచ్చట నుండక తప్పదు. నే నిటు లనవలసి వచ్చినందులకు క్షమింపుము.

కౌసల్య - (ఏడ్చుచు) నే నిక్కడ నుండవలసినదేనా? పరమకోపస్వభావ యగు కైకేయిచే నవి యివి యనరాని యన్నిమాటలను బడుచు నష్టకష్టములఁ బడుచు నామె పరిచారికలచేఁగూడఁ దిరస్కృతిని బొందుచు. కన్నకడుపు కావల వాలై, భరతచక్రవర్తిని సేవించుచు బ్రతుకుట నీ యభిప్రాయమా? నాయనా! సార్వభౌమునికి మాతనై మహాగౌరవము నీ సరికె నొందుచుండవలసిన నేను కొడుకునకును దూరనై, సవతులకుఁ బరిహాసభాజనమై, లోకులకు బరమదరిద్రురాలను నిందకుఁ బాత్రమై, గర్భశోకదుఃఖాగ్ని కింధనమై, బ్రతికిన వినియోగము లేక, చచ్చి చావకుండ దినములు జరుపుకొనవలసినదేనా? నా తండ్రీ! (ఏడ్చును.)

రామ - అమ్మా! భరతుఁడు నీయందు విశేషభక్తికలవాఁడు అతఁడు.

గీ. కొలఁదిగా నిల నాకంటెఁ గూడుచున్న
మాటయే కాని నామోము, మాటతీరుఁ
జాయయును గల్గు నాతఁడు- సరళహృదయుఁ
డాతనిని నన్నుఁగా నెంచనగును తల్లి!

అదిగాక, కైకేయినిగూర్చి నీవేమియు సంకోచింపవలదు. ఆమె తీవ్రభావయే యని యెంచుము

గీ. ఇట్టి చంపునట్లేఁచి బాధించు పట్టి
జనులు హానిచేయుదు రంటె సలుపుపోలె
నుష్ణజాడయే కనఁబడుచుండువారు
ప్రాణములు పీల్చురిట్టె హృద్వ్యాధిఁబోలె

గీ. అమ్మ! క్షణకోపు లిట్టె భగ్గనుచుమండి
ప్రజల భయపెట్టి తైక్ష్ణ్యకారణము పోనఁ
దిరిగి వేగ శాంతింతురు కొండవిదయ్యు
ములని జను లెంచు వాయుమూర్తులను బోలి

నా వనవాసముతోను, భరతుని పట్టాభిషేకముతోను, దల్లిగారగు కైకేయికి సంపూర్ణకోపశాంతి యగును. కాన నామెనుగూర్చి నీవు భయపడవలసిన పనిలేదు.

కౌస - నాయనా! ఈ నిర్భాగ్యురాలి నిచ్చట నేయుంచి నీవు కాంతారమున కేఁగ నిశ్చయపఱచుకొంటివా? అగర్భశ్రీమంతుఁడ వైన నీవు సమస్తసౌఖ్యములను

సామ్రాజ్యపదవి నొక్కసారి పరిత్యజించి కష్టభూయిష్టమైన మునివృత్తి నెట్లు సహింపఁగలవు నాతండ్రీ! (ఏడ్చును)

రామ - అమ్మా! నీవెంతమాత్రము నడలవలదు, ఈమార్పువలన నాకేమియు లేదు.

కూర్చుండుటకును బంగారు సింహాసనం

బైననేమి ? పులితోలైన నేమి ?

తలదాల్చుటకు రత్నకలితచిత్రకిరీట

మైన నేమి ? జటాలి యైననేమి ?

ధరియించుట కమూల్యతమపీతకౌశేయ।

మైననేమిా ? నార లైన నేమి ?

క్షుద్బాధ శాంతించుకొఱకు క్షీరోదన

మైననేమి ? ఫలాళి యైననేమి ?

గీ. లంపటత దక్కి సత్యశీలంబు గల్గి

నాల్గుదినములు నుండి యుండనివిధాన

నెట్లొ యుండి వెడలుట కహీనభర్మ

హర్మ్యమైననేమి ? యరణ్యమైననేమి ?

కౌస - హా! నాయనా! మొన్నమొన్నటివాఁడవు నీ కింతవిరాగజ్ఞానసం పన్నత ఇట్టి ప్రాపంచిక సౌఖ్యపరాఙ్ముఖత్వము నీ కీపసితనములోనె యెటు లబ్బి వదిరా! (ఏడ్చును)

రామ - తల్లీ!

గీ. స్వచ్ఛమూర్తివినీవు, తేజస్స్వరూప,

ముదిత ! పుట్టువుతోనె యీ భ్యాపదాం

మతము నాకుంట వింతయె ? మఱుగునీట

బుట్టు నావిరి కూర్ధ్వంపుఁబోక కాదె ?

గీ. ఇహసుఖములన్న నాసయు నిడుమలన్న

భయము నే నెఱుంగను గర్మచయము వలని

బంధ మంటదు నన్నుఁ బ్రపంచసంగ

హార్ధ మోతల్లి ! నేఁ గర్మ మాచరింతు.

నేను కాననసీమను గష్టములఁబడి దుఃఖింతునేమో యను నాందోళనమును బాపుట కింత దూరపుమాట చెప్పవలసివచ్చినది. నాకు నిర్భీతిగ సెలవిమ్ము.

కౌస - అన్నిటి కన్నియుఁ జెప్పి నన్ను మాటాడకుండఁ జేయుచున్నావు నాయనా! నీకు బ్రతివాక్యములఁ జెప్పుటకు సమర్థురాలనా? అదుగో! నీకు బోధించుటకు వసిష్ఠభగవానుఁడును నీతండ్రి గారును వచ్చుచున్నారు.

రామ - అమ్మా! వారు నన్నాపుటకుఁ గాదు నాప్రణామములం గైకొని నన్నాశీర్వదించి సెలవిచ్చుటకు వచ్చుచున్నారు.

కౌస - (గుండెలుఁ గొట్టుకొనుచు) అయ్యో! నాతండ్రీ! నాతండ్రీ! ఇప్పుడే వెడలిపోవుదువా? నేను నిన్ను విడనాడఁగలనా? (కౌగిలించుకొని యేడ్చును)

దశ - (తొందరగఁ బ్రవేశించి) అయ్యయ్యో నేనుమాత్రము విడువఁగలనా? రామా రామా రామా (కౌగిలించుకొని యేడ్చును.)

వసి - (ప్రవేశించి తనలో) ఆహా

గీ దంపతులు చెఱియొకవంకఁ దల్లడిల్ల
నడుమ జానకీయుతరాముఁ డడరు, సోమ
యాజియును సోమిదమ్మ బాష్పంబు లొలుక
మధ్యమున సకీలాజ్యస్థాల్యమ్ముఁ బోలె.

(ప్రకాశముగ) దశరథా! కౌసలాత్మజా! ఊఱడిల్లుఁడు.

కౌస - వసిష్ఠభగవానుడా మీరాజ్ఞ యిచ్చిన పట్టాభిషేక మహూర్తము వృథపోఁగూడదు. కావున శ్రీరామభద్రు నిప్పుడే పట్టభద్రునిఁ జేసి మమ్ముఁ గృతార్థులఁ జేసి రక్షింపుము. (సాష్టాంగపడుచున్నది.)

వసి - (లేవనెత్తి, అపవారించి) దేవీ

గీ. ఇరువదై దేండ్లనుండియే యీ మహాత్ము
నెఱుఁగుదువు నీవు, నేనో యనేకహాయ
నములనుండి తలంచిఁ మననముచేసి,
భక్తిఁ బ్రేమించి పూజించి, బహువిధముల
సేవఁజేయుచు, నితని సచ్చిదమల స్వ
రూపచరణ సందర్శన రూఢ మతిని
గర్హ్యమగు పురోహితతను గాంచి రఘుకు
లమును గనిపెట్టుకొని యుంటి విమలచరిత!

గీ. ఇతనిపైన నీ యనురాగమే యధికమొ?
రామనామ సంస్మరణపూర్వకముగ జప
మాలఁ ద్రిప్ప నరిగిపోవు వ్రేళ్లులు గల
ముదిమిగడ్డపు మునిరాగము ఘనమొ? కనుం

గీ. ఇంతి మాట బాపుకుమంచు నేడ్చుచుంటి
నేను బురుషుండ సందు పై బుష్యుదార
నాముఁడను బెద్దఁ గాన లోలో నుఱికెద
నితని విశ్లేష మెవఁడు సహింపగలఁడు?

గీ. ఐన నీతఁడు సత్యవాక్యాను పాల
నమును లోకార్థ మాచరింప, మఱి నొంచి
యుండ, వలదనరాదు; భూమండలాధి
పత్యపద మంతకంటె గొప్పదియె తలఁప?

కౌస - (అపవారించి) అయ్యయ్యో నాతండ్రిని విడిచియుండవలసినదేనా? ఈ సుగుణసంపన్ను నీప్రసవసుకుమారాంగు, నీగంభీరస్వభావు, నీదయాసముద్రు నయో ఒక్కని-నాకొక్క-చేయునవానిని-

వసి - (అపవారించి) నీకేకాదు; ఈ పదునాలుగు భువనములకుఁగూడ నీతఁ డొక్కఁడే.

గీ. కడుపునను గాంచి నీవును, గనులఁ గాంచి
యేము, ధన్యుల మైనారి మింతకఁ జరిత
పన్నమార్ధిగతాటపి నాసిహాని
కలము దర్శించి తిరిగించుప సలదె వేగ?

కావున, శిష్టరక్షణార్థము దుష్టశిక్షణార్థము శ్రీరామచంద్రుని విడువక తప్పదు. విడుపును విడువుము.

కౌస - (అపవారించి) భగవానుఁడా మీ యాజ్ఞ యట్టిదైనది కాన నా తండ్రిని నేను విడువఁగలను గాని యెడు పెట్టుటలం విడువఁగలను? మీయానత యగు నెడల శిరము నవలీల దెగగోసికొందును గాని కన్నులు స్రవింపకుండ నే నాప గలనా? (ఏడ్చును.)

దశ - హా కౌసల్యా నాతో నింత సేపటినుండియు బలుకకున్నావు.

గీ. పై మెఱుంగులరాకాసి వలను దగిలి
నినుఁ దృణీకరించితి మున్నె; నీసుతుని
నిప్పుడాశక్తికే బలినిచ్చి త్రాళ్లు
మెడను గట్టి నట్టేట దింపితిని నిన్ను,

వసి - (చెవులు మూసికొని) పాపము శాంతించును గాక

దశ - మహానుభావా నాపాపము శాంతించునది కాదు. ఈదోషాగ్నిజ్వాల ప్రళయకాలాంబుధరసంతతవర్ష ధారాపాతమున నైన శాంతి వొందదు. (ఏడ్చును)

రామ - తండ్రీ ఊఱడిల్లుడు.

కౌస - నాయనా! మాకింక బ్రదికియున్నంతకాల మూఅటకాక యింక వ్యాపార మేమున్నది? మాగతి యేమిచేసిపోయెదవోయి నాయనా! [ఏడ్చును.]

సీత - అత్తా నా మనవి విని కొంచె మాలోచింపుఁడు,

కౌస - [సీతను కౌగిలించుకొని] హా! సీతమ్మతల్లీ నీవుకూడ నా తండ్రి ననుసరించి పోయెదవా? అమ్మా ఎంత పాపిగర్భమును పట్టితిని? పండ్రెండేండ్లనుంచి కాఁపురమును జేయుచున్నావు; నా దిక్కుమాలిన నుదుటివ్రాత కాని నీ కడుపున నొక్క కాయయైన నిలిచినది కాదు. నిండుగా నాత్మసుగాయను దగ్గఱఁబెట్టుకొని యేదో యొకతీరుగఁ దెల్లవారవచ్చుచున్న యీ మహాపాతకపు జీవములఁ గడతేర్చుకొందుము గదా (ఏడ్చును.)

దశ - కౌసల్యవైపుఁ జేయివైచి పలికెను.

సీ. కొడుకో కొడుకో యని కూసెడు నోటికి
నిధియై రాముఁడు లేక వెఱ్ఱులెత్తి
తినరానిగడ్డి తిని హాహాహా యని
యఱచుచుండియు వేళైనవత్స
రము లేడ్చి కనినపుత్రుఁడు నిర్వది దేండ్ల
నాయుంతవాని మిగులంగఁ దలఁచు
పాతకి యింటిలోపల నింకఁ బిల్లలు
కూడనా? క్షుద్బాధకును దపించి
గీ. పిల్లలనె తిను బాలింత పెద్దపులి గ
ల వనిపోట్లు రెండావుడలనడుకు నెట
జంతు వుండనిచోఁ బెద్దసంతతి హరి
యించు నా యిల్లిక శ్మశానమేల కాదు?

వసి - సత్యవాగ్రక్షకై యింతవాఁడైన జ్యేష్ఠసుతుని బరిత్యజించుట కంగీకరించుట నీ మహోదారతను సూచించుచుండ నిన్ను నీవేల వృథగ దూఱుకొందువు?

దశ - మహానుభావా లోకమున కిప్పుడు సూచింపఁబడినది నా యుదారత కాదు? దారలోలత - కనిష్ఠదారలోలత, దారకహింసాపరాయణత - జ్యేష్ఠదారక హింసాపరాయణత. కత్తి కెఱఁబెట్టఁదగిన గబ్బిలిని, నెత్తిపై బెట్టుకొని సింహాసనమున బెట్టదగిన సుగుణశిఖామణిని, పరమసుకుమారు నాగర్యసముజ్జ్వల వైభవుని నట్టడవిలోఁ బెట్టితిని.

రామ—తండ్రీ! వనవాసము నాకు గష్టమని యాలోచించుచున్నావేమో? నాకు గష్ట మెంతమాత్రము లేదు. ఏలన,

సీ. ఈ బాల్యతనువున కీవె కారణమవు
నా వైభవములన్ని నీవె కాన,
నీ సత్యవాక్యంబు నిలుపుట విధి నాకు
విధిచేయునంటచే వెలయుఁ దుష్టి
సంతుష్టియే సర్వసౌఖ్యనిదానంబు
బాహ్యవస్తువుల లోపలను సుఖము
లే దది చిత్తవిలీనంబు చిత్తగ
తులఁబట్టి బాహ్యవస్తువులు కాని
గీ. బాహ్యవస్తులవలనఁ జేపడవు చిత్త
గతులు గావునఁ గాన స్థితులు నాకు
నమితసుఖదాయకంబు లౌనయ్య మీరు
నాకొఱకు చింతవడకుఁడీ నతు లొనర్తు.

(నమస్కరించును)

దశ—నాతండ్రి! జ్ఞానసంపన్నుఁడవైన నీ కట్లే కావచ్చును గాని దుర్మదాంధుఁడనై వార్ధకమునఁ గాటికిఁ గాళులు చాచుకొని, నీవలనఁ దరింపవలెనని యెంచి, యింతకాలమునుండి యేడ్చుచున్న నాకు నీవిశ్లేషము కష్టముగాదా ?

గీ. నీతోడ తలాడఁగాఁ గుశనిచయశయ్యఁ
బండి, లోకావనాథ్యమాపాణి, నాదు
మొగమునను రాలు నీ బాష్పములను నీవు
దుడువ హాయిగా నీకట్టైవిడుచు లేది ? (ఏడ్చును.)

కౌస - నాథా! దుర్గతులకుఁ బాలుకావలసిన మనకిట్టి పుత్రుఁడేల దక్కును? హా! మందభాగ్యులమైన మన కింక నేది గతి?

వసి - (తనలో)

గీ. బ్రహ్మముఖ్యదేవతాచింత్యపాద పీఠ
మగు మహాతేజమును గడుపాఱఁ గాంచి
ధన్యులగు వీర యిట్లు రోదనము సేయ
వసుధ సుఖు లనఁదగినట్టివార లెవరు ?

రామ - తండ్రిగారూ! ఆలస్య మగుచున్నది. అందువలనఁ దల్లిగారైన కైకేయి కన్యథా తోఁచఁగలదు.

వసి - అదిగో! కైకేయియు, సుమిత్రా లక్ష్మణులు వేఱు వేఱుగ వచ్చుచున్నారు?

(కైకేయి, సుమిత్ర, లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశింతురు)

లక్ష్మ - తండ్రీ! నమస్కారము, అన్నగారూ మ్రొక్కుచున్నాడ. గురూత్తమ నమస్కారము.

సీత - (అపవారించి చిఱునగవుతో) వత్సా సౌమిత్రీ తుదకు నాప్రయాణముగూడ స్థిరపడినదిసుమా

లక్ష్మ - (అపవారించి) సంతోషమే.

దశ - కౌసల్యా మన గృహమహాలక్ష్మియైన పెద్దకోడలిని వైదేహిని జూడుము. ఎంతముగ్ధాంగనయో కనిపెట్టుము.

గీ. మొగమునందున చిఱునవ్వు మొలకలెత్తు
నీ యుపద్రవ మేమియో యెఱుఁగ దబల
భర్తతోఁ బోదు నను మోదభరమె కాని
యచటి యాపద లెన్నెన్నొ యరయ దహహా!

కౌస - అమ్మా సీతా ఒక్కసారి యిటురా. కవుగిలించుకొని యేడ్చును)

సీత - అత్తా నన్నుగూర్చి మీకుగాని మామగారికిగాని విచారము వలదు. నాభర్త చక్రవర్తియైన నే నతనికి దాసినే. మునివృత్తినున్నను దాసినే. నాభర్త యోగ్యాయోగ్యములవలన నాస్థితి మాఱునదికాదు. నాకుఁ బత్యనుసరణమే సమస్త లోక సౌఖ్యావధి. కావున రాజ్యత్యాగము నాకేమి యుపద్రవముగాఁ దోఁచుట లేదు. అదిగాక లోకరక్షకుఁడైన నాపతి ననుసరించిన నాకుఁ గష్టము లెన్నండును రావు.

కైక - (తనలో) కాఁబోవు పట్టమహిషి పాట్లీలాగున నున్నవి. వైభవము జారినప్పుడు వైరాగ్యమునకు లోటేమి?

సుమి - (అపవారించి) నాయనా! లక్ష్మణా! మరియొకసారి చెప్పుచున్నాను. పరమసుకుమారి యగు సీత నాకుఁ బ్రాణాధిక, నీ వామె పరిచర్యయం దప్రమత్తుఁడవై యుండి యామెను నాకంటె నధికముగ భావించుకొనుచుండవలయును. రామా!

లక్ష్మ - (అప) అమ్మా! ఆయంశ మెన్నిమాఱులు చెప్పినను నీకు దనివిలేదు అటు లాచరింపకున్న నా జన్మమునకుఁ గృతార్థతలేదు.

దశ - తండ్రీ! రాఘవా!

సీ. మణులరాసుల బంగారుమటలె భృత్య
కోట్లనడుమను బుట్టి యొక్కనగఁ బెరిఁగి
నట్టి నీవు కాఱడవిలో బెట్టిదంపు
ఱాలలో ముండ్లలో నెట్లు బ్రతుకగలవు?

గీ. సర్వభండారచతురంగ సైన్యదాస
సంఘకలితుఁడవై వనస్థలికి నేగి

తనయ! ఘాతుకకర్మ శాఠ్యముని విడిచి
యట నయోధ్యలోవలె సుఖమందవయ్య

కైక — ఆఁ! ఆ! అదెటులు! సమస్త భండారసామగ్రి రామునితో బంపుటకు నీకేమి యధికారమున్నది? సర్వాంగసమేత సమస్తరాజ్యమును భరతునికి సప్రమాణముగ నింతకుముందే యిచ్చి తిరిగి స్వయందత్తాపహారణ ప్రవీణుడవై ప్రకాశింపదలచితివా? వసిష్ఠభగవానుడా! ఊరకుండు వేల? నీ ధర్మశాస్త్రశిక్షలో వేచిన యీ మహానుభావునికి విపరీతబుద్ధు లేల? మందలింపరాదా? ఆ! రాజేంద్రి సమస్తమును రామునెత్తిఁ గట్టిపంపంగ సర్వశూన్యమైన యీ రాజ్యమును నా కొడు కేటు లేలు ననుకొంటివి?

దశ — ఓసీ, చండాలురాలా! దయ, దాక్షిణ్యము, భయము, సిగ్గు, పరమార్థ చింతాలేశము లేక సర్వసద్గుణశూన్య యైన నిన్ను నే నేలినట్టే యాతఁడీ ధరణి నేలును. ఓసి, దుర్మార్గురాలా, భరతుని రాజత్వము నీ రాజమాతృత్వ వైభవము నెట్లు వెలుఁగుదువో చెప్పెదను విను.

సీ. రాముఁ డడవి కేగ రాజ్యంబు వల్లకా
డౌను, నక్కలును వృకాళి నీకుఁ
జెలికత్తె లగుదురు; జీలిఁగలిర్తియుపు
లబ్బిలాల్ లీలాశుకములు నీకుఁ
చికిలింతలును బొమ్మజెముడు చెట్లుద్యాన
ములు; ఘూకరుతి మేలుకొలుపు నీకు
నన్ను బుగ్గిని జేయుతిన్నె పంచాస్యపీ
ఠము; నాపుఱుక కిరీటమును నీకు

గీ. సుతుని కగు; నాకసమె కొడు గలసి కిట్టు
లీశ్మశానంబు నతఁ డేలు నెపుడు నీదు
వెడనుడుల మీఱు కభిచారవిద్యఁ బుణ్య
పాసనముఁ జేసి బ్రదికెడు భ్రష్టపోక

రామ — తండ్రీ! ఆభిజాత్యసంపన్నయైన మా యమ్మగారియెడను, గురుజనభక్తియుక్తుఁడగు చిరంజీవి మా తమ్మునియెడల నిట్టి కఠినోక్తులు బలుక న్యాయమగునా? (కైకేయివంక దిరిగి) అమ్మా! మునివృత్తిఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నడవి నుండదలచిన నాకు గజతురగమణిపేటాది రాజ్యవైభవము లేల? నాకేమియు వలదు? సమస్త ప్రాభవములతో దమ్ముఁడే పరిపాలించుఁ గాక! ఆతఁడైన నేమి? నేనైన నేమి?

కైక — రామభద్రా! నీవు బుద్ధిమంతుఁడవు, ధర్మమార్గసంచారివని నే నెఱుగనా? కాని పుత్రాభిమాన ప్రాబల్యముచేత నీ తండ్రి —

కౌస — ఓ కృపామయులారా! ఓ పుత్రవతీ! ఈ వృద్ధమహారాజు నీమూలమున జ్యేష్ఠపుత్రుని, సింహాసనార్హుని, సర్వమంగళ గుణాభిరాముండైనరాముని, నాతండ్రిని గానకు బోవలసినదని నిర్దయుండై పలికి పంపుచుండిన నతని కింక బుత్రాభిమాన ప్రాబల్యమని నీవు కన్నులు పొడుచుకొనుచుంటివా? కన్నందులకుఁ దండ్రి కా మాత్రమైన నభిమాన ముండదా, పిల్లలను గండుకొటికిచ్చినట్లు కోలుపు మని నీ యభిప్రాయమా? కడుపుతీపు తెలిసిన నీకే యీపోగాలమా?

కైక — పోగాలము నాకు గాదు. నీకు — నీకొడుకునకు — నీకొడుకునకు గాటికి బోగాలము. ఆపేక్షక చూడలేక నీకు వల్లకాటికి బోగాలము.

అంద — (చెవులు మూసికొని) హరిహరీ

రామ — అమ్మా నీవింక మాటలాడక నీ సపత్నియెడల నిర్మత్సరవై నన్ను గూర్చి విచారము దక్కియుండవలెను. (కైకేయివంక దిరిగి) అమ్మా మాతల్లి సంతాపాతిశయమున నిట్లాడినమాటలకు నీవు కోపపడక క్షమింపవలెను.

కైక — సంతాపమున్న గంట నిప్పులు కొట్టుకొనవలెను. గొంతెత్తి యేడ్వవలెను గాని యీ పలుగాకికూత లేల?

లక్ష్మ — (అపవారించి రోషముతో) అగ్రజా! దాశరథి! ఇంకను శాంతమేనా? ఇంకను నోరుమూసికొనియే యుండవలెనా? సీసము గాచి చెవులలో బోసికొనుట కంటె తీక్ష్ణతరములగు పలుకులు గర్ణములం బడుచుండ బౌరుషహీనుడనై బ్రదుక వలసినదేనా? రాఘవా! నన్ను వదలుము. నా దేహము గంపమెత్తుచున్నది. నా కడుపు మండుకొనిపోవుచున్నది; నా చెవులు చిల్లులు పడుచున్నవి! నే నిక సహింపలేను. రామా! రామా! రామా! ఇప్పుడు పనికిరాకపోయిన నా ధనుస్సేల కాల్పనా? విడు విడు ఈ రాకాసిని ...

రామ — (అపవారించి) తమ్ముడా!

గీ. అమ్మ! కఠినోక్తులకు మన మర్మముల మయి
యున్న దిద్దుకోవలెఁ గోప మూనఁ దగదు
కానిచో, నవి మముగూర్చి కావు గాన
ననుజ! తాపంబు బోత్రిగా ననవసరము.

అదిగాక!

గీ. స్తుతికి ముదమంది నిందను వెతను జెందు
జనునిలఘుచిత్త మెపుడు సంచలితమగుచు
శాంతతను జెందదు, పరితిడిశాసమాగ
తశ్వసన చలత్కేతు వస్త్రమును బోలె.

(కౌగిలించుకొని) తమ్ముడా! నీవిప్పు డేమియు మాటలాడకుండవలెను (ప్రకాశముగా) తండ్రీ! దాసదాసీజనస్వర్ణమణి సేనాని రాజ్యవైభవము లాగర్భ

శ్రీమంతుడనైన నాకు గావనకష్టము బాధ తెలియకుండునటుల నాతోగూ
బంపుదురని మీ రానతిచ్చిరి

దశ - నాయనా! ఆమాటలాడినందులకేకదా యింతిరాద్ధాంతము జరిగినది

రామ - తండ్రీ! అదియేమియు నాతో బంపవలదు.

గీ. సర్వసామగ్రి సృష్టిలో సౌఖ్య మీయ
జాలియుండఁ బ్రశస్త మశస్త మంచు
వినని భేదముఁ జేసి మంచిని వరించి
చిత్తసౌఖ్యమాందారినే చెందుకంటె.

గీ. జ్ఞానమున జిత్తసుఖ మంది సకలవస్తు
కోటి సుఖదముగాఁ జేసికొనుటమంచి;
అది జలు బిది కా కని దేవులాడుకంటె
జనుండు జఠరదీప్తినిఁ జేసికొనుట తగదె ;

గీ. గురువసిష్టోపదేశ మీగరణి నయ్యెఁ
గావునను నాకు మట్టి బంగార మగును
బవనపారణమే పయఃప్రాశన మగు
నారబట్టలె పట్టుచీర లగును

గీ. ప్రబల కానన ముద్యానవాటి యగును
జాపఱాబండలే పుష్పశయ్య లగును
పక్షులే ప్రాణసన్నిభ బంధు లగును
మృగతతులె నిరంతరశసేన లగును నాకు.

అదిగాక తండ్రీ!

గీ, నాకుఁ గీ డేదొ యొనరించినాఁడ ననుచు
వ్యసన మొందుచునుంటి వాపనిమె నాకు
ముద మొసంగుటె కాక సంపూర్ణహర్ష
సంఘటనదక్ష మౌ జగజ్జాలమునకు.

గీ. కాన నిర్విచారము గాఁగఁ గాన కిపుడు
నన్నుఁ బంపుము నా తండ్రి! నిన్ను గురుని
ముగురుతల్లులఁ బ్రత్యక్షముగను గొల్చు
ముదము గడితేతె నీకఁ జిత్తమునను గొలుతు,

వసి — (తనలో)

సీ. తల్లులని తండ్రియని గురుమూర్తిమూఁ డటంచు
మ్రొక్కుటని లోకసంగ్రహము కొఱ కిటులు
పలికితివి గాని సృద్ధ్యంతిధనమదూర
పరవిదానందమునకు బ్రహ్మ నీవె.

కౌస — నాతండ్రీ! నిన్నొకపుత్రునిగా ముద్దు వదలి యిప్పుడే పోవఁదలచితివా? అయ్యయ్యో! నాయనా! నా బిడ్డా! తీగ నీ భాగ్యము మా కెంతకాలమునకురా తండ్రీ! నీకు మావస్తువు లేమియు నక్కఱ లేదా?

రామ — అమ్మా! నాకొఱకు వస్తువును గటాక్షించిన సంతోషపూర్వకముగ గ్రహింతును.

దశ
కౌస | నాయనా! ఏమది?

కైక — (తనలో) రాష్ట్రము గఁదోలు!

రామ — ఒక్క నారబట్ట.

దశ
కౌస | హరిహరీ! హా హరీ! (ఏడ్తురు.)

కైక — (రాముని కడకు నడచి) ఇదిగో! నీవు కోరిన వల్కలము నీకొఱకు భద్రపఱచియుంటిని. శీఘ్రముగ ధరించి పొమ్ము.

రామ — (వస్త్రముల కన్నుల కద్దుకొని) అమ్మా మహాప్రసాదము. (నమస్కరించును.)

దశ
కౌస | అయ్యో! రామా! రామా! (ఏడ్తురు.)

రామ — సీ. ఈతనువు మిశ్రమసాధనం బిద్ది తండ్రి
గా రొసఁగిరి కేవల పరాధార మైన
దీని నీ విచ్చితివి తల్లి! దీనికంటెఁ
బ్రియతరం బైనవస్తు వీ పృథివిఁ గలదె?

గీ. రాముఁ డనునొక యైక్ష్వాకరాజు భువిని
గలఁ డఁటంచును ముందు రాఁ గలుగుజనులు
బలుకఁదగియున్న యట్టి సత్ప్రథితకీర్తి
నీవలననె రావలయును నిజముతల్లి!

తల్లులారా! గురువర్యా! తండ్రీ! వస్త్రమును ధరించి వత్తును. సెల వొసఁగుఁడు. (నిష్క్రమించును)

కౌస — (గుండె లుంకొట్టుకొని) ఇఁక నేమున్నది? ఇఁక నేమున్నది?

కైక — సౌమిత్రీ! ఇదిగో! నీ కొక్క వల్కము

లక్ష్మ — నీవసన మెవరికిఁ గావలెను? అది భరతునికొఱకు భద్రపఱచుకొనుము లేదా ఒకయంచలము నీపుత్రునకు ముడివైచుకొని రెండవయంచు భరతునిగొంతుకకు జుట్టఁబెట్టి సింహాసనమున కిద్దఱు జేరియొకవైపున వ్రేలాడుఁడు. నేను నారవస్త్రములను సిద్ధపఱచుకొనియేయుంటిని. అవి ధరించెదను. (లక్ష్మణుఁడు పోవును)

దశ — ఓసి! కుటిలాత్మురాలా! ఆవస్త్రము నాకిమ్ము, ఇమ్ము,

కైక – ఇది నీ కేల?

దశ – ఏలయో చెప్పవలెనా! నాశవముపైఁ గప్పబడుటకు – రాముఁడెట్టి వేషముతోఁ బవిత్రమైన కాననమున కేగునో యట్టివేషముతో నే యపవిత్రమగు నరకమునకు నే నేగెదను.

(నేపథ్యమున) నీ వొక్కఁడవేయేగ నేల? కైకేయిగూడ దీసికొనిపొమ్ము శీఘ్రముగ దీసికొనిపొమ్ము.

దశ – ఓసి! పాపాత్మురాలా, రామవిశ్లేషమును సహింపలేక జను లెట్లు కోటబురుజు నెక్కినిన్ను నన్ను దుమ్మెత్తిత్తిట్టుచున్నారో చూడు?

కైక – భయ మేల? భరతుడు వచ్చిన నన్నియు జక్కబడును.

(నేపథ్యమున) భరతుడు వచ్చుటకు రామభద్రుని వనమునకు వెడలనిత్తుమా? మాగొంతుకల గోయించుకొందుము; రథమున కడ్డముగ బడుదుము. రామభద్రుని కాళ్ళపై బడుదుము; కాని లోకానందమూర్తియైన శ్రీరామమూర్తిని బోనిచ్చెదమా?

(తిరిగి నేపథ్యమున మఱియొక ధ్వనితో) జనులారా, తొందరపడకుడు మంచియో చెడ్డయో మహారాజు శాసనము అవిలంఘనీయము జాగ్రత్త, జాగ్రత్త.

దశ – గురూత్తమా, ఆకంఠస్వరము సుమంత్రునిదే కాదా?

వసి – ఔను.

దశ – సుమంత్రుఁడా! ఇటురా,

(సుమంత్రుడు ప్రవేశించును.)

దశ – సుమంత్రా? ఇంతసేపేమి సేయుచుంటివి?

సుమం – సేనాధిపతులను దీసికొనిపోయి జనుల మహాకలకలమును వారించుచుంటిని. మహాప్రభూ! రామలక్ష్మణులేరి?

(నేపథ్యమున) ఇదిగో వచ్చుచున్నాము.

(నారలు ధరించి రామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు.)

రామ – (అపవారించి) సుమంత్రా! రథమును సిద్ధపఱచితివి కాదా?

సుమం – (అపవారించి) ఆజ్ఞానుసారమే.

రామ – (నవ్వుచు) సుమంత్రుఁడా! మా మునివేషములు బాగుగనున్నవా?

సుమం – సాలగ్రామము, స్ఫటికము సంపుటములలో నుంచినట్లున్నవి.

దశ – ఓ. గురూత్తమా! ఓకోసలాత్మజా! అటు చూడుడు! నా తండ్రి ముదుసుగుడ్డలలోనైన నెంతతేజస్వియై వెలుగుచున్నాడో! చూడు.

గీ. ద్యుపతిసమవైభవము లోష్టతుల్యముగను
వదలి వైరాగ్యవిజ్ఞాన భవ్యభావుఁ
డై మహానందమూర్తియై । యడుగో ; లుప్త
సర్వసంగుఁ డౌ పరమహంసను హసించు.

(ఏడ్చుచు) నాతండ్రీ! నాతండ్రీ! ఒక్కసారి యిటు వచ్చి నన్ను గట్టిగఁ గౌఁగిలించుకొనుము, కౌసల్యయు, దశరథుఁడు రాముని గౌగిలించుకొని యేడ్తురు.)

గీ. అమితవనితాతిలోలుఁడ నలుసనాకు
నేకపత్నీవతుఁడ వుద్భవించి తౌర !
భవమహాపాశపరిబద్ధభావుఁ డైన
నాకు భవదూరుఁడవు పుట్టినావు తండ్రి

గీ. ఇట్టి విజ్ఞానిచేతఁ దరింపలేక
యేఁడుదానికై నిను విడనాడుకొంటిఁ
గర్మకలనకు నమితాధికతను జూపి
భక్తిఁ బోషించుకొనిన యప్రాజ్ఞ నలెను. (ఏడ్చును)

రామ—తండ్రీ! మీరిట్లు విచారింపఁదగదు నే నిక్కడ నుండునంతసేపును మీకు విచారము ప్రబలముగ నే యుండును గాన నేను బోయెదను. రథమును సిద్ధపఱచితినని సుమంత్రుఁడు చెప్పినాడు. ఓతండ్రీ! ఓతల్లులారా! నాకానతిండు.

దశ }
కౌస-సుమి } రామ-రామ-రామా! అయ్యయో (ఏడ్తురు)

కైక—రాఘవా! సీతకూడ మునీ కాంతావేషమును ధరించకుండనే పోఁదలచితివా? జానకీ! ఇదిగో! నీవల్కలము ఇటు వచ్చి దీనిని గ్రహించుము.

సీత—(రామునివంక జూచుచున్నది)

రామ—జానకీ! సంతోషపూర్వకముగ మా తల్లిగారి ప్రసాదమును స్వీకరింపుము ఆ పవిత్రవల్కల మందుకొని నేత్రముల కద్దుకొని యామెకు నమస్కరింపుము.

సీత—చిత్తము. (కైకయొద్దకుఁ బోయి యటుల చేయును)

సుమి—అయ్యో! అయ్యో! జానకికిగూడ వల్కల యేల।

కౌస—నాతల్లీ! సీతమ్మా! నీకుఁగూడ నీ వికృతవేష మెందుకు? (ఏడ్చుచు)

సీత - అత్తా। నాకాంతున కేవేష ముచితమో నాకు నదియే యుక్తము. ప్రాణనాథా! మునికాంతా పరిచర్యలాభము నాకింతదనుక లభింపబోవుటచే నిట్టి పవిత్రవసనముల నెట్లు ధరింపవలెనో నాకనుభవము లేదు. ఏమిచేయుదును?

రామ - అమ్మా। నీ కోడలి కీవసనమును గట్టించెదవా ?

కౌస - (గుండెలు కొట్టుకొని) అయ్యయో। నాతండ్రీ? నాతండ్రీ। నీవివాహము

వేళ మధుపర్కము లిచ్చుసమయమున జానకికి బంగారుచీరఁ గట్టించిన యీ చేతులు తిరిగి సీతమ్మకు యీ నారగుడ్డ నెట్లుఁ గట్టఁగలవు! ఈ చేతులతో నా కన్నులఁ బొడుచుకొందును గాని యీ ఘోరపాపమును నేను జూడలేనురా! (ఏడ్చును.)

కైక - (తనలో) రామపట్టాభిషేకమహోత్సవ మనుభవించు అనుభవించు.

లక్ష్మ - అమ్మా! నీవైన జానకీదేవి కీయుపకారమును చేయఁగలవా? (ఏడ్చును)

సుమి - నావలన గాదు నాతండ్రీ! (ఏడ్చును)

లక్ష్మ - ఓ కైకేయాత్మజా! ఓకులఘ్నోపధ! నీవు మునివస్త్రాల నిచ్చితివి గాన చేతులార నీవే కట్టుము.

కైక - ఛీ! ఛీ! యేమి పేలితివి? నేను నీ వదినెకు బట్టలుగట్టించుటకు దాసి ననుకొంటివా? ఊడిగపుత్తొత్తు ననుకొంటివా? నీకుఁ గనులు లేవా? నోటికిఁ గావరమా? రాజమాతనైన నన్నిట్లు లాడెదవా?

రాము - తమ్ముడా! తొందరపడకు. అమ్మా క్షమింపుము జానకీ! ఇప్పటికి నీపైఁ గప్పెదను. చేతనైనట్లు తరువాతఁ గట్టవచ్చును లెమ్ము (పైన గప్పును)

కౌస
సుమి | ఆహా! ఆహా! (ఏడ్తురు)

కైక - ఇకఁ నన్నియాఁడుపనులు నీచేతనే కానున్నది. ఏవా? ఈ పదునాలుగు సంవత్సరములు నీవు చేయు మహోద్యోగ మే మున్నది?

వసి - కేకయరాజపుత్రీ, ఏమి యీ వేదనములు? ఏమి యీ పట్టపలమాటలు యజ్ఞవేదికాసంభవయుఁ ద్రిలోకపావనియు నగు సీతాదేవికి వల్కలధారణ మేల? అధికార మునివృత్తియొక్క రామభద్రునకే కదా నీవు కోరితివి?

కైక - రామచంద్రునికి గోరితిని గాని సీతకు వలదని చెప్పితినా?

వసి - అట్టిదానవు జానకీదేవి గూడ నప్పుడే యేల కోరక పోయితివి?

కైక - అనవసరముగ సంరక్షోభ ముచ్చుకొని చూడవలసు లేనిపోని ధర్మశాస్త్రాక్షేపణముల జెప్పి యిట్టుల హాస్యాస్పదముగ నిక్కు సురని నేనప్పు డేలు గక పోవుటచేత గోరలేను. మీరింతవరకు చెప్పినది బట్టి కొని పోము కాదుగదా, పోవు నది వనమునకుగాని మరణమునకు గాదుకదా, సంసారలంపటుల మొదలుకొని సంగపరిత్యాగులవఱకు కందఱికి కోకదుప్పుటము యేల?

లక్ష్మ—సీ. పొడిచెదను, గోసెదను, జెరుపుదును, జీకు
దును, వెలుఁదిఁ జెప్పను గొట్టక నను నిటు ద
దహించెదవా? రామచంద్రు బాధించెదవా? ము
నీశ్వరులను దిట్టింతువా? యిదిగో? కత్తి.

(తండ్రిపై కత్తిదూసి యురుకును.)

రాము:- ఆ, ఆ, సౌమిత్రీ. (ఆపును)

సుమి - లక్ష్మణా! లక్ష్మణా! అదేమి? అదేమి? నీకెంత బోధించినను శాంతత రాదేమి ప్రారబ్ధమురా!

కౌస - రాఘవా, తమ్ముని గట్టిగఁ బట్టుకొనుమా!

దశ - దేవీ! పట్టుకొన నేల? గాఢశ్రద్ధా నాయందు దయగలవాఁడ వైన యెడల నీతమ్ముని విడువుము, లక్ష్మణా, నిరపేక్షముగదా లక్ష్మణుఁడవై పరిశాసించుచున్నావు? రా, వెనుకకు రా,

సీ. చండాలుఁడను మదాంధుఁడ, జడుండ, గాం
తాజన తాలోల తాయుతుండ,
బుత్రఘాతుకుఁడను, భూభర దేహుఁడ
వధ్యుండ నైన నన్ వధము సేయు
నాతఁ డేఁడీ! లక్ష్మణా? తండ్రి! నీ కింత
కారుణ్యము దయగల్గె; నిదె కి
రీటము, లోకసంప్రీతిఁ జేసెదు రాము
తల నుంచు మిదె నాదుతలను వంచి

గీ. నాఁడఁ! గానీ యెటులొ చెప్పవాఁడు? విను! శి
రంబు గిరగిర దొరలుచు రాముపాద
ములను బడవలె; తెలిసెనా; మోడ్పుకేలు
పట్టితిని; ఊఁ; యిఁకాఁగ కబ్బా యిదేల?

ఏమి సౌమిత్రి, ఊరకుంటివేమి? తండ్రిమాట జవదాఁటఁదగునా? సంకోచింపకు. ఏమి? అటు లూరక చూచెదవేమి? పామ్మ. పితృవాక్యపరిపాలన మనునది నీయన్నకు జెల్లినది కాని నీవంటివానికేనా? పోపో, నీవే వనమునకుఁ ముందుగఁ బో.

లక్ష్మ - పితృవాక్యవ్యతిరేకమునకు నన్ను వనమునకుఁ బొమ్మనినారు. పితృవాక్యవిధేయత కీమహాత్ముని వనమునకుఁ బొమ్మనినారు. ఇఁక మీ పరిపాలనమునకు శ్రద్ధకు మంచిది యేని మేమున్నది?

రామ - (అపవారించి) లక్ష్మణా,

గీ. తరణికులమున నుదయించి, తమ్ముఁడా! వ
శిష్టశిష్యుఁడ వై పరమేష్ఠితుల్య
గాధిసుతుచేత దివ్యాస్త్రకాండ మంది
నందులకుఁ దండ్రిఁ జంపుటేనా! ఫలంబు.

గీ. అందుపై నుత్తమాయుష్మికార్థపరమ
పూతమైనట్టి మునివేషమును ధరించి

కాని; వృద్ధుఁడౌ మనతండ్రిగారిఁ జంపఁ
బూన, నీకు సరిపడకపోయెనొక్కొ ?

గీ. ఈ బ్రతుకుఁ గర్మమున, దరియింపనింక
నొక బ్రదుకిచ్చి, తన శాశ్వతోద్ధతులకుఁ
బాపు మన మనుకొను తండ్రి బ్రదుకు నూడఁ
బెరకనుండి వాతనిమేలు మఱవఁ దగునె ?

గీ. దైవమును దూషణసేయ దైవమోర్చు
కొనును కన్నట్టిదేవునిఁ గొడుకు పరిభ
వింప. భగవంతుఁడే సహియింపఁడయ్య
కొడుకునకుఁ దండ్రి దైవాదికుండు గాఁడె ?

గీ. కల్లుఁద్రావినకంటె మైకమును జేయు
గాఢకోపాప్తి నంటిని కాని వెన్కొ
బట్టమెడఁ జుట్టుకొని తండ్రిపాదములను
బడినగాని చూడను నీమవదన మింక.

లక్ష్మ - (అపవారించి, లెంపలు వైచుకొని) రామచంద్రా' బుద్ధి పొరబడినది క్షమింపుము.

రామ - (అపవారించి) నిన్ను క్షమించునది నేను గాను తండ్రిగారు.

లక్ష్మ - (బట్ట మెడఁ జుట్టుకొని)

గీ. ఒడలు కాలి, యావిత్వంబు నుసిగి, బుద్ధి
గడ్డిఁ దిని ప్రేలితిని దయాకంధి వగుచు
నన్ను క్షమియింపు తండ్రి ! లేసన్నఁ దలను
బగులఁగొట్టుకొని మృతిఁ బడయనుంటి.

దశ - లక్ష్మణా! ఇంతకుముందు నీవు తలఁచుకొనినపనికి నీవు శక్తిహీనుఁడ వైనప్పుడు నిన్ను క్షమింపకపోదునా? నీవందుల కసమర్థుడవనే యూహింతును.

రామ - (అపవారించి) చూచితివా? దయాసముద్రుఁడగు తండ్రిగారిపై నీ వెంత తీవరించితివి?

గీ. ఇంతచేసిన నిన్ను క్షమించె నీతఁ
డిట్టె; తండ్రికొడుకులలో నెనయు భేద
మిదియె; పితపైని గలుగు సుతుదయకంటె
తండ్రికి సుతరాగము వేయితడవ లెచ్చు

దశ - రామ వనయానమును జూడవచ్చిన యోపురజనులారా! మీకిందఱ కొక విజ్ఞాపనమును జేసికొనుచున్నాడ, దయతో నాలింపుడు.

వసి - దశరథా! అతివిచారమున మునుఁగఁదగదు.

దశ - గురువర్యా! విచారపూర్ణమునకే ప్రయత్నించుచున్నాను ఓ మహా జనులారా!

సీ. శ్రీరామపట్టాభిషేకంబు సేవింప
వచ్చిన మీకంటఁ జిచ్చుఁ బెట్టి
నాఁడఁ, బాపాత్ముఁడ, నను వధించినఁ బాప
మంటదు; చంపుడీ ? యార్యులార !
ఊరకుంటి రిదేల? యొక్క చేపాటిక
ట్టయునైన వైవఁగా రాదె ? యెన్ని
తాళ్లున్నవటు, నొక్కటాతిని విసరి వా
ర్ధకకంపమానశిరంబు నూడఁ
గీ. గొట్టరాదె ? పెద్దకొడుకు నెట్టియెనుటఁ
జచ్చుభాగ్యము నొందంగనిచ్చి యతుల
సుకృతమును గట్టుకొనరాదె ! చూతురేల ?
మీరు ! మీరు ! మీరును మీరు మీరు. (ఏడ్చును)

(నేపథ్యమున) అంతపని మావలనఁ గాదు. సర్వతంత్రస్వతంత్రురాలైన కైకేయినే యందులకై వేడుకొనుము.

సుమం - మహాప్రభూ ! క్షమింపుము. జనుల మహాకలకలమంతయుం దగ్గెను. గానియెవ్వడోయొకడు జనసంఘమునుండి కానరాకుండ నిట్టివంకరమాటననినాడు.

దశ - తప్పేమియులేదు. వానిమాట వంకరకాదు. దానిబుద్ధి వంకర; నా చేష్ట వంకర.

రామ - ఓజనులారా ! మీకు నమస్కారము. నాతల్లిదండ్రుల నెంతమాత్ర మును దూషింపకుడు. వారు సత్యశీలురు. సత్యపరిపాలనమునకైకన్న పెద్దకొడుకు నైన నన్ను త్యజించుచున్నారు. అట్టి మహా సాహసకృత్యము మీలో ఎవ్వరైన జేయగలరా? మావంశమున బూర్వ మెన్నడో హరిశ్చంద్రు డొనర్చినాడు. ఇట్టి సత్యమూర్తియైన వృద్ధచక్రవర్తి లక్షజిహ్వల గొనియాడుటకు మాఱుగా నిందించు చున్నారా? ఓ జనులారా! ఇప్పుడైన దప్పు గ్రహించుకొందురా?

(నేపథ్యమున) రామభద్రా! మహావైభవసమన్విత మహారాజ్య పదవి నత్యు చ్ఛ్రియముగ నుండవలసిన నీవు కాఱడవిలో నతి నీచమైన నిర్భాగ్యవస్థితి నుండవలసి వచ్చినదని దుఃఖముచే నటు లంటిమి, క్షమింపుము.

రామ - ఓ మహాజనులారా!

సీ. సృష్టియంతయు నొక్క చిత్రనాటక మిందుఁ
గల్గు పాత్రములలో పలువు భూపుఁ
డని ఘనతయు భృత్యుఁ డని న్యూనతయును లే
దింతైన; వాఁడీవాఁ డితడు వాఁడు
కాలానువశమునఁ గానవచ్చు: నేఁడే
వేషానఁ దనకథ వినికి బాగు
గాఁ జేయు నాతఁడే ఘనుఁడు; సామాజికుల్
దేవతల్ సాక్షులు; నా భూవరసుత

గీ. వేషమైనది; మునికథ వినికి జేయు
నుంటిఁ బ్రియుంకనుః! నింతే యుర్విజనుల
బ్రదుకు! గంధము బుగ్గియు పాత్రమిది యొక్క
గంతిడి తెర దాఁటి చనుటకంటె కలదె?

వసి - ఆహా రామభద్రా! వైరాగ్యమూర్తివై ప్రకాశించుచున్నావు.

కౌస - నాయనా నాయనా ఎంతబుద్ధిమంతుడవోయి నాయనా (ఏడ్చును.)

దశ - రామభద్రా

గీ. జనులు కొందఱు చంద్రాస్తసమయమందు
జత్తు, రేను జావను రామచంద్ర! నీవు
వనికిఁ బోవుదనుక; మృతి బడసి దుఃఖ
శాంతినొందెద వెంటనే చనుము వనికి (ఏడ్చును)

కౌస - సుమి రామ రామ రామా

రామ - (అపవారించి) సుమంత్రుడా నీవు పోయి రథము మంగళవాద్య హార్మ్యముక్రింద నుంచుము. మేమిప్పుడే వత్తుము, మాతండ్రిగారి దుఃఖమును నేను జూడలేకున్నాడను.

సుమం - చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

రామ - సీతా లక్ష్మణా మీ రిద్దఱు నావెనుక నుండుడు. గురుమాతాపితలకుఁ బ్రదక్షిణ మాచరించి నమస్కరింతము. (అటుల చేయుచున్నారు)

గురూత్తమా! నమస్కారము. తమ శ్రీపాదదర్శనస్పర్శనలాభము నాకు దిరిగి యెన్నడు కలుగునో?

కైక - (తనలో) అప్పటి కాయన, నీవు, బాగుగా నున్నయెడల బదు నాలుగు సంవత్సరములకు.

వసి—రామభద్ర ; చిరాయురస్తు.

గీ. మునులు నీదివ్యమంగళతనువు ననుభ
వింపఁ దపియింత్రు వారిఁ దరింపఁజేసి
యసురులను జంపి దేవకార్యము నొనర్చి
శ్రీసనాథుఁడ వగుచు వచ్చెదవు వేగ

రామ—అమ్మా ! నమస్కారము.

(అపవారించి)

సీ. నను నింతగాఁ జేసెనని నీవు సవతిని
జిత్తమందైన దూషింపకమ్మ
వార్ధకమున సుతవ్యధ గల్గుతండ్రిని
జేతులఁ బెట్టి పోషింపు మమ్మ
భరతరాజును రామభద్రుఁగా భావించి
వేడ్కనాతనిని దీవింపు మమ్మ
ననుఁ బాయుచింతచే నవయు నాభృత్యుల
వ్యధ మాన్పి కృపను గాపాడుమమ్మ.

గీ. కానసంధ్యల మన్న మస్కారములను
నిందు గ్రహింపు మమ్మ "నాచందమామ"
యనుచు నీ వనుచుండు సీతను మఱి నను,
బరమ వైరాగ్యవృత్తిని మఱవు మమ్మ.

కౌస—(కౌగలించుకొని) నాతండ్రీ ! నాతండ్రి ! వెళ్లెదవా వెళ్ళెదవా ? అయ్యయో ! ఈ మాయపట్టాభిషేకము మూలమున నిన్నటి సాయంకాలమునుండియు నీవు భోజనముకూడ లేదయ్యెను. ఈ యొక్కపూఁట నీతల్లిదండ్రుల పంక్తిని గూర్చుండి భోజనముచేసి మఱి పోరాదా నాయనా ?

వసి—కోసలాత్మజా ! ప్రయాణమగువారి నటులు కోరఁగూడదు.

సుమి—అక్కా ! ఈదినమునఁ జంటిపిల్లలు పాలుద్రావలేదు. పశువులు నీరు త్రాగలేదు.

రామ—అమ్మా ! తిరిగి నమస్కారము, నాకు సెలవిమ్మా.

కౌస—నాతండ్రీ ! నీకులదేవతలు నిన్ను రక్షింతురుగాక ! వనస్థులగు మహర్షులు నిన్నుఁ గాపాడుదురుగాక ! విశ్వామిత్రదత్తములగు దివ్యాస్త్రములు నిన్నొమ్మఁ గాక ! బ్రాహ్మణమహాశీర్వాదములు నిన్ననుసరించుగాక. సూర్యాదినవగ్రహములు, పంచభూతములు, షడ్రుతువులు నిన్ను సర్వదా రక్షించుఁగాక, నాయనా ! వెళ్లెదవా !

అయ్యో! సీతమ్మతల్లీ! నీకు నిట్టిగతియేనా? ఓ భూదేవీ! పవిత్రురాలగు నీకూఁతు నాకొడుకునకుఁ జేసికొని కోడలిని వనమునకుఁ బంపించుచున్నాను. ఈ నిర్భాగ్యురాలగు నాకుఁ గొంచెము దారియిచ్చి పాతాళమునకుఁ దోయవా?

సీతా—అత్తా! నమస్కారము, విచారింపకుడు పోయివచ్చెదను. సెలవిండు. మాగదిలోనుండు రెండు పెంపుడుచిలుకలను మీరు రక్షించుచుండవలెను.

కౌస—అయ్యో! ఈ చిలుక పిల్లజంట నింక నెవరు పోషింతురే మాతల్లీ! నీభర్తకు సహాయురాలవై సుఖముగానుండుము. వనములోఁ గానబడిన చిత్రవస్తువు లవి యివి తెమ్మని తలఁచు నీపతిని గోరకుమా. లక్ష్మణా! చిన్నతనము నుండియు రామభద్రునితోడనే సర్వదా కలిసియుంటచే నీకు నిప్పుడు రామభద్రునితోడి గతియే పట్టినదా?

రామ—(కైకేయివంక తిరిగి) అమ్మా నమస్కారము, నేను సెలవు తీసికొందును.

కైక—నే నిదివరకే యిచ్చితినిగదా!

రామ—భరతు డీసమయమున లేకపోవుటచే నాకుఁ వంతగనున్నది. అతఁడు వచ్చినపిదప నేను వనవాసమునకుఁబోవుచు నాతని బిగ్గఁగౌఁగలించుకొంటి నని చెప్పుము. ఇదియుఁగాక యీ మాటగూడ జెప్పుము.

గీ. "రాముడనువాఁడు జన్మించి ప్రాకటముగఁ
బెరిఁగె ననుమాటయే కాని వృద్ధుఁడైన
తండ్రిగారిఋణముఁ దీర్ప దగినపెద్ద
కొడుక వీవౌదు; తమ్ముఁడా! గుణవరేణ్య!"

సీతా—అత్తా! నమస్కారము. పోయెదను.

గీ. శ్రమపడఁగ లేవు వలదని చాల చెప్పి
నను వినక కూడవచ్చుచున్నాఁడు తమ్ము
డితని నాప్రాణసమముగా నెన్నికొందు
నమ్మ దయయుంచి వెడలుట కానతిమ్ము.

కైక—సరే.

రాము—(సుమిత్రయొద్దకేగి) అమ్మా! నమస్కారము.

సుమి—రామభద్రా! సీతాసమేతుఁడవైన నిన్నే నేను వదలుకొనుచుండగ నిఁక లక్ష్మణుని వదలుకొనలేకుందునా?

వసి—(తనలో)

గీ. కనినసుతున్కై సవతిబిడ్డను వనమున
కనిపె కైక; సవతి బిడ్డకయి కనినసు

తుని వని కనిపెడు సుమిత్రి తుల్యహీన
చరిత నీనాతిఁ గొనియాడ సాధ్యమగునె ?

కైక—(తనలో)మూలను రెండు వర్ణ్యములవలె సుమిత్రకుఁ గొడుకులిద్దరు కారా? ఒకడుపోయిన నింకొకడుడుండును. విచారమేల ?

సుమి—నాయనా ! రామభద్రా ! ఈకోటలో ననేకులు స్త్రీలు పురుషు లున్నారు. పురుషులలో లక్ష్మణునికి, స్త్రీలలో జానకికిమాత్రమే నిన్ను సర్వదా కాంచి సంతసించుభాగ్యము లభించినది. మాతాపితృతుల్యులగు మీ పరిచర్యం జేసి కృతార్థతను బొందుటకే లక్ష్మణుఁడు మీవెంట వచ్చుచున్నాడు. లక్ష్మణా! నీవు నోటిదురుసుఁదనపువాడవు! జాగ్రత్తసుమా !

సీత—అత్తా నమస్కారము. పోయెదను.

సుమి—సీతమ్మతల్లి ! రాఘవునికంటె లక్ష్మణునికంటె నూర్మిళకంటె నీవే నాకుఁ బ్రియతరపదార్థమ వైతివితల్లి !

రామ— (దశరథునియొద్దకువచ్చి) తండ్రి ! (పైకిమాటాడలేక చేతులుజోడించుకొని కన్నీరు గ్రక్కుకొనును.)

దశ—(కౌగలించుకొని)అడవికిఁ బోవుచు నీవు నాకు నమస్కరించితివి. ఐహిక వాంఛాలేశదూరుఁడ వైన నిన్ను నే నేమని దీవింపగలను?

సీ. సర్వమంగళగుణసంపూర్ణుఁ డగునిన్ను
నరుడు దేవునిఁగాఁగ నరయుఁగాత !
రామనామము భవస్తోమభంజనదివ్య
తారకనామమై తనరుఁగాత !
పదికొంపలును లేని పల్లెనైనను రామ
భజన మందిర మొండు నరలుఁగాత !
కవులెల్ల నీ దివ్యకథ నెన్నో రీతులఁ
గొనియాడి ముక్తిఁ గైకొంద్రుగాత !

గీ. ఎట్టివారైతయు శ్రీరామ చుట్టఁబడక
వ్రాయఁబడకుండుఁగావుత! రామవాక్య
మనినఁ దిరుగని దని యర్థ మగునుగాత
రామ! రామ! రామా! రామ! రామ! రామ!

వసి - (తనలో) ఆహా ఎట్టి పరమార్థవాక్యములు వినఁ బడెను?

గీ. బ్రహ్మసంధాయిదివ్యర్షి వదనతతిని
యత్నశూన్యత వేదాక్షరాళి యుబికి

పాదుకాపట్టాభిషేకము

అట్లు శ్రీరామనిశ్చలధ్యానపరుఁడై
తనముఖమునుండి సత్యవాక్తతి జనించె

లక్ష్మ — తండ్రీ నమస్కారము. నాకు సెలవిండు.

దశ — వత్సా! రామభద్రుని సేవచేఁ గృతార్థుడవైతివి. పొమ్ము.

సీత — మామగారూ, నమస్కారము.

దశ — రామభద్రా, సీతమ్మకుఁ గప్పిన యీ నారచీర ముందుగఁదీసివేయుము. తల్లీ, జానకీ ఈ పదునాలుగు వత్సరములు నీకు గావలసి యాభరణములును వసనములునుగూడ రథముపై నుంచుమని సుమంతునితో జెప్పితిని. నీవు నీపతి ననుసరించి కృతార్థురాలవుగమ్ము. (సీతకుఁ గప్పిన నారచీర రాముఁడు తీయును.]

రామ — ఓమాతాపితృపరిచారకులారా, నేను మిమ్మెప్పుడైనఁ బ్రమాదికముగ ననాదరణ మొనర్చియుండినయెడల మీరు నన్ను మన్నింపుఁ.

(నేపథ్యమున నేడ్పు) అయోధ్య, అయోధ్య, అయోధ్య రామా, రామా, రామా;

రామ — పరిచారకులారా— దుఃఖింపకుడు. లక్ష్మణా, సీతా. పోదమురండు.

(నిష్క్రమింతురు.)

దశ
కౌస } రామా; రామా; (ఏడ్చుచుఁ గూడఁబోవుదురు.)
సుమి

వసి — దశరథా: ఆగుము.

దశ — నన్నుఁ గాదు రాము నాఁగుమనుము, రామా, రామా, ఆఁగవా ? ఆఁగవా ? సుమంత్రుఁడా; రథ మాఁపవా ? రామునితో నొక్కమాటఁ జెప్పెదను. అయోధ్య ! (బిగ్గఱగ) రామా; రామా; (కిందఁబడును.)

వసి — (దశరథుని లేవనెత్తి) రాజేంద్రాఁ ఊఱడిల్లుము.

దశ — సుమంత్రుఁడా; నా రామచంద్రుఁడేడీ ?

వసి — దశరథా; నేను వసిష్ఠుడను; మనసుం గుదుటబరచుకొనుము.

కైక — భగవానుడా; మీవలన నేమగును ? నేను నాయింటి కితనిని దీసికొని పోయెదను. (దశరథుని సమీపించి) నాథా; నాథా; రమ్ము పోవుదము.

దశ — రామునియొద్దకేనా?

కైక — ఇంకను రాముఁ డెక్కడ ?

దశ — నీవా ? దుష్టురాలా, రామునడవికిఁ బంపి నీయింటికి నన్నుఁ దీసికొని పోనుంటివా? ఛీ; పొమ్ము. గురూత్తమా, ఎచ్చట నున్నావు ?

వసి — ఇదిగో! ఇక్కడ.

దశ — నేనతిశీఘ్రముగ మృతినొందుట నిశ్చయము. నా శవమునైన నీపాపాత్మురాలంటగూడదు. మీరీసంగతి జ్ఞప్తియుంచవలెను. కన్ను లగుపడుట లేదు. కౌసల్యయేదీ ?

కౌస - నాథా ! ఇక్కడ నున్నాను.

దశ - నేను రామునితోఁ బోలేకపోయినను నా దృష్టి యాతని ననుసరించి పోయినది. అదియే వాని మహాదృష్టము. నన్ను నీయంతఃపురమునకుఁ దీసికొనిపొమ్ము; నీకు నమస్కారము.

కౌస - చిత్తము. (పట్టుకొని నడిపించును.) అపవారించి భగవానుడా, మహారాజుగారికి దృష్టిపోయినట్లే మతిగూడ చంచలించినట్లున్నది. ఈయన ప్రాణము లీదినమున నిల్చునని తోఁచదు. మీ రాశ్రమమునకుఁ బోక మావెంటనే గండు.

వసి - అలాగే (తనలో)

గీ. మూఁడవగ్రహంబు మారకంబునకుఁ దగిన
దందులో మెండియైన ఛాయాగ్రహంబు
నంతరము వచ్చె దీనిసాహాయ్యమునను
నిశ్చయముగ మారక మది నెరవుఁగాదె.

అని గోచారరీతి నతిసన్నిహితమగు తన మరణమును నిన్ననే యీ మహారాజు సూచించినాడు. గోచారరీతి నట్టి సన్నివేశముగల గ్రహములే సంసారరీతిని బ్రత్యక్షములై గృహాగతములయినపుడు మారకమునకు సంశయము గలుగునా ? ఈ మూఁడవగృహిణియే యామూఁడవగ్రహము. మనసుచేతను గాత్రముచేతను మెండియైన యీ మంథరానామక ప్రచారికయే తదంతరచ్ఛాయాగ్రహము. దీని ప్రోత్సాహముచేతనే యీ మహాగ్రహము మారకముఁజేయుటకుసమర్థమైనదియై వెలుగుచున్నది

దశ - గీ. ఒడలుదెలియక పడఁతిపై బడతి నిటులు
కట్టుకొని, కామియై యాఁడు గాడిదయను
కూఁతపై గన్నసుతునిఁ బోఁగొట్టుకొనిన
ముచ్చు దిక్కుమాలినచావుఁ జచ్చుగాఁదె ?

వసి - (తనలో) ఉపశ్రుతికూడ నట్టులే యైయున్నది. (ప్రకా) రాజేంద్ర పోదుమరండు. (నిష్క్రమింతురు.)

ఇది పంచమాంకము.

శ్రీ

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

షష్ఠాంకము

ప్రదేశము:— అయోధ్యలో నొక వీధి

[ప్రవేశము :- సురుచిరుఁడు.]

సురు - మామిడికాయల నూరుఁగాయఁ బెట్టుకొనుట యెఱుఁగుదుము కాని

(నేపథ్యమున) ఏమయ్యా! తెల్లవాఱినుండ నే యూరుఁగాయను గుఱించి తలపోయుచున్నావేమి ?

సురు - ఓహో ! నీ వెవడవు ? ఇటురా !

[భ్రమరకుఁడు ప్రవేశించును]

భ్రమ - ఏమో యనుచున్నావు ?

సురు - ఏమియున్నది ! మామిడికాయల నూరుఁగాయఁ బెట్టుకొనుట యెఱుఁగుదుము కాని మనుష్యుల నూరుఁగాయఁబెట్టుకొనుట యెచ్చటనైన వినియుంటిమా ?

భ్రమ - హరిహరీ ! దశరథుని మృతకళేబరమును తైలభాండ నిక్షిప్తముఁ జేసినందుల కిటు లనుచుంటివా ?

సురు - కాయరీతిగా చేసినట్లా ? లేక ముక్కలు కొట్టి బానకెక్కించినారా ?

భ్రమ - మృతులను, మఱి యందుఁ బెద్ద బూజ్యులను బొత్తిగ దూషింపఁ గూడదు.

సురు - నేనుమాత్ర మెఱుఁగనా? కాని మహారాజుగారీ కుంభీపాకములో నొక సంవత్సరమైన నుండఁదలచినట్లేనా ?

భ్రమ - అయ్యో ! అంతకాలమింక నెందులకు ?

సురు - పాతబడి పథ్యమున కక్కఱకు వచ్చుటకు.

భ్రమ - భరతుఁడు మాతామహగృహమునుండి యింతకుపూర్వము రాకపోవుట చేత నిన్నిదినము లీరాజకళేబరమున కగ్ని సంస్కారములేకపోయెను. ఆ భరతశత్రుఘ్నులిప్పుడే వచ్చిరి. కాన దెల్లవాఱినతరువాత దహనాదిక్రియలు జరుగనైయున్నవి.

సురు - భరతునికి బితృమరణమునుగూర్చి యింతకుఁ బూర్వమందు దెలిసెనా ?

భ్రమ - కోటలోఁ బ్రవేశించువఱకుఁ దెలిసియుండదు.

సురు - రామలక్ష్మణ వనవాసమును గుఱించియో ?

భ్రమ - తెలియదు.

సురు — అటులైన నిప్పుడు భరతుఁ డేల వచ్చినాఁడు?

భ్రమ — తత్క్షణమున బయలుదేఱి రావలసినదని మాత్రమే వసిష్ఠుఁడు భరతున కొకలేఖఁ బంపినాఁడు.

సురు — పోనీ! రేపు శ్రాద్ధక్రియ లారంభమై మనకు దాన దక్షిణాదులు దొరకును.

భర — ఆ - కాని, నీవింక నాలుగుగడియలరాత్రి యుండగనే వీధివెంటఁ దిరుగుచున్నా వేమి?

సురు — ఆప్రశ్నము నిన్నడిగిన నీ వేమి చెప్పెదవో?

భ్రమ - ఉషఃకాలస్నానదీక్ష యున్న నేను సరయూనదికిఁ బోవుచున్నాడ

సురు — నే నీ గ్రామవాసిని గాను దశరథమరణమును విని నేఁటికాలమునకు జనులభాగ్యము పండినదని సంతసించి సంభావనకై యాశించి, యిచ్చటకువచ్చి యీ దినమున దహింతురో రేపు దహింతురో యని గుర్తులు మిటుకరించుకొని యేడుదినములనుండి కనిపెట్టుకొనియున్నాను ఏమో! వచ్చినవారితో పాటు సంభావమునకువచ్చినవారు చచ్చు టెందులకని పొరుగూర శ్రమపడలేక ప్రాణమువిసిగి స్వగ్రామమునకు బయలుదేఱినాఁడ. ఆజీవునకు ఘటవిముక్తియైనది కాని, యాతని ఘటమునకుమాత్ర మింతదనుక యీ మువాంతర ఘటవిముక్తి కాకుండ వసిష్ఠబ్రహ్మజాగ్రత్త పెట్టినాడు.

భ్రమ... రేపు కానున్నదికాదా?

సురు - అటులైన నదృష్టవంతులమే. భరతుఁడు వచ్చినతరువాతనైనఁ గాకుండునా? ఈసరి కాఁతడు తనతల్లిగారిని జూచుచుండును గాఁబోలు!

భ్రమ - ఆ - నేను నదికిఁ బోయెదను.

సురు - ఇప్పటినుండి చేయుపని యేమున్నది? అక్కడ రాజవాహనము లేచుసరికి నిక్కడ నేను లేవలేకపోదునా? కాన నేను నదికిఁ బోయెదను.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

ప్రదేశము:—కైకేయి యంతఃపురము

(ప్రవేశము:—భరతుఁడు, కైకేయి)

కైక - (కనుల నీరుగ్రుక్కుకొనీ) ఏమియు లేదు నాయనా!

భర - (ఆందోళనముతో) నాయనగారికి జబ్బు చేసినదా యేమి?

కైక - అబ్బే! రుగ్మతయేలేదు నాయనా!

భర - పోనీ బాగుగ నున్నారుగద!

కైక - లేదు రోగ మెంతమాత్ర మున్నట్లేలేదు. వార్ధకము చేఁగలిగిన నీరస మనుకొంటిమి. అబ్బబ్బ! తగనిపలవరింతలుగద! దేహమున జ్వరములేదు. అదేమి ప్రారబ్ధమోకాని, యాదినము మొదలు దృష్టి సంపూర్ణముగ నశించినది.

భర - ఏదినము మొదలు?

కైక - శోక మారంభమైనదినము మొదలే నాయనా!

భర - అమ్మా! ఇంతకుమునుపు శోకము లేదంటివి. ఇప్పుడు శోకారంభమున నుండి యనుచుంటివి! నాకుఁ గంపమెత్తుచున్నది; చెప్పుము.

కైక - పెద్దలకు శోకమేమిటి తండ్రీ! (కన్నుల నీరు గ్రుక్కుకొనును.)

భర - నేను గనులఁజూచుట కింతవఱకు మా నాయనగారి తనువు నిలిచి యున్నట్లే కద!

కైక - ఆ! ఉన్నది. ఏమియుండుట తండ్రీ అదియు నొకయుండుటలోనిదే నా తండ్రీ! (కనుల నీరు గ్రుక్కుకొనును)

భర - పోనీ! నేను చూచివత్తును; కూడరమ్ము.

కైక - నాయనా! తొందరపడకుము. ఇప్పుడు మనముపోయిన లాభముండదురా తండ్రీ! (కనులనీరు గ్రుక్కును.)

భర - ఏల?

కైక - వసిష్ఠభగవానుఁడు వచ్చినఁగాని మీతండ్రిని పైకిఁదీయువారెవ్వరు? (ఏడ్చును)

భర - పైకిఁ దీయుటయేమి? ఎక్కడనుండి?

కైక - తైలఘటమునుండి నాయనా! (ఏడ్చును.)

భర - (గుండెలు కొట్టుకొని) అయ్యో! అయ్యో! తండ్రిగారు మరణించిరా? అయ్యయ్యో! తండ్రీ! (యేడ్చును.)

కైక - తండ్రీ! ఊరకుండుము. చెప్పినమాట విని యూఱడుము. విచారించిన లాభ మెంతమాత్రమును లేదు.

భర - హా! తండ్రీ! నీ వెంతశీఘ్రముగ నేగిపోతివి! నీ యవసానకాలమున నీయొద్ద నుండలేకపోయిన నేనును శత్రుఘ్నుఁడు నెంత దురదృష్టవంతులము!

కైక - నాయనా! ఆవిషయమున నన్నదమ్ముల నలుగురియదృష్టము లొక్కతీరుననే యున్నవి.

భర - అదేమి? రామలక్ష్మణులు తండ్రిగారియొద్ద లేరా?

కైక - ఉన్న నింతకర్మమేల? తండ్రీ మహారాజును తైలఘటమందుంచనేల?

భర - పితృదర్శనము నాకీవిధముగనైనఁ గలుగఁజేయుట కాతని కిటులు చేసి రనుకొనుచున్నాను.

కైక - అదియుఁ గొంత నిజమే.

భర - హా! రామలక్ష్మణులుకూడ నాయనగారియొద్ద లేరా? ఎక్కడకు బోయిరి?

కైక - సీతతోఁగూడ వనమునకు,

భర - వేటకై పోయిరి కాఁబోలు! హాతండ్రీ! హాతండ్రీ! ఇంతవాండ్రైన నల్వురి పుత్రులను గాంచి తుద కెంతదిక్కుమాలిన మరణ మొందితివి! (గుండెలుకొట్టుకొని

చితిపైనఁ బెట్టుటకు నొక్కసుతుఁడైన నొద్దలేకపోయెనా? హా తండ్రీ! మేమెంత నిర్భాగ్యులము!

కైక—కర్మసూత్రమిటు లుండ నెవరేమి చేయఁగలరు?

భర—పితృవచనుఁడైన రాఘవుఁడు సీతాలక్ష్మణులతో నిప్పటికైన వనము నుండి తిరిగి వచ్చినఁ జాలుఁగద!

కైక—వనమునకుఁ బోయినవారిప్పటికైన రాకపోదురా? వేళకు లేకపోయిరని యేడువవలయును గాని,

భర—నిజమే-తల్లీ! నాకిఁకఁ బ్రభుఁడు తాతతుల్యుఁడునైన శ్రీరామచంద్రుని పాదములఁ గొలువఁబోయెదను సెలవిమ్ము.

కైక—(చేతులు పట్టుకొని) ఉండవోయి నాయనా! ఒక్కనిమిషము నిలువవోయి తండ్రీ!

భర—(కూరుచుండి)

> గీ. నలుగురము నొక్కచోటఁ గౌఁగిళులఁ గూడి
> తలలు నేలఁ గొట్టుకొని "హా! తండ్రి! తండ్రి!
> యిటుల చేసితే" యంచు గొంతెత్తి యొక్క
> పఱిని దలపోసికొని యేడ్వవలదె తల్లి!

కైక—సరేకాని, ఎంతవిచారించినను మీతండ్రిగారు తిరిగి వత్తురా? వారికేమి తక్కువ. మహోన్నతవంశులు, చిరకాలజీవులు, అనాయాసత్యక్తజీవులు, అనను భూతదైన్యభావులు మీకుమాత్రమే తండ్రీ! విద్యాబుద్ధులు నేర్చినవారు, వయసు వచ్చినవారు, భార్యలతోఁ గాపురములను చేయుచున్నవారు, రాజ్యతంత్రము నెత్తిపైఁ బడినను నవలీల నిర్వహింపఁగలవారు. ఎటువచ్చినను పసుపుత్రాళ్లు తెగి మూలఁ గూర్చున్న మా కర్మము గాని మీకేమి నాయనా! కంటఁ దడి పెట్టకు—ఇటు చూడు!

భర—(తలయెత్తి) ఏల?

కైక—మీతండ్రిగారు తన ప్రాణప్రయాణకాలమున నాతో రహస్యముగ నేమనిరో నీ కెఱుఁగవుగదా?

భర—అమ్మా! వినుటకు సంభ్రమపడుచుంటిని.

కైక—చెప్పెదను దుఃఖమును వదలివిను. మరణించినవారితో మరణింతుమా? నాయనా! ఏదో ముందు మార్గమునఁ జూచుకొన నక్కఱలేదా?

భర—ఎందులకీ యుపోద్ఘాతము చెప్పరాదా?

కైక—"భరతుఁడు రాకపోయెనే" యని పరితపించుచు మహారాజు ప్రాణములు విడిచినాఁడు సుమా? (కన్నులనీరు గ్రుక్కుకొనుచు.)

భర—భరతుఁడు—దుర్భరతుఁడు—వచ్చిన నేమి? రాకపోయిన నేమి? కర్మాధికారి యగు దండ్రిగారి కుత్తమలోకములనీయ సమర్థుఁడును జగదేక పవిత్రుండు—

కైక — అబ్బ! అట్టిరాఘవుఁడు మంచివాఁడేనయ్యా! కాదన్నవారెవరు? అతని మాత్ర మనేకవిధముల నవసానకాలమున స్మరింపలేదని చెప్పితినా! ఎవరియోగ్యతా యోగ్యత లెటులున్నఁ దండ్రిగారికి నల్వురిపుత్రులయందు సమానానురాగమేగదా! అందుపై — మతియొకమాట - నీవెఱుంగని దేమున్నది? — నాసుతుఁడవగుటచే నీయందుఁ బ్రేమ మత్యధికము. 'భరతుఁడు వచ్చియుండినయెడల, భరతుఁడు వచ్చియుండినయెడల నాముత్తెమంత కార్యముకూడ నాచేతిమీఁదుగ జరిగించి కృతార్థుడనై పోదునుగదా" యని యావృద్ధ మహారాజు కన్నుల నీరు పెట్టుకొని-

[కన్నీరు గ్రుక్కును]

భర - ఆ స్వల్పకార్యమేదియో చెప్పుము.

కైక - నాకుఁ జెప్పకతీఱదు, నీవు, బుద్ధిమంతుడవైన నీవు, వినక తీఱదు. నాయనా! ఇటురా! నాతొడపైఁ గూరుచుండుము.

భర - అక్కఱలేదు. ఇటఁ గూరుచుందును.

కైక - నాయనా! నేను జెప్పినట్లు మాతృభక్తిగలవాఁడవై యాచరించెదవా?

భర - ఆచరణమునకు ముందుచెప్పుట యావశ్యముకాదా! అదేదో ముందు చెప్పుము; చేయదగియున్న దరువాతఁ జూచుకొన వచ్చును. (తనలో) ఏదో కీడు మూఁడెనని మనసులో నాందోళనము కలుగుచున్నది.

కైక - "చేయదగియున్న" యను సంశయమేల తండ్రీ! నీ తండ్రిగారి యవసానకాలవాంఛ నీవలన నెఱవేర్పఁబడఁదగనిదై యుండునా? అనేక తీర్థములసేవించి, లెక్కలేని దానములఁజేసి అమితోపవాసక్లేశమున నవసి, నిన్నుధరించి, నవమాసములష్టకష్టములఁబడి మోసి, నిన్నుఁగాంచి, కుడిచేయి యెడమచేయియనక నిన్నుఁబెంచి యింతవానిని జేసినతల్లి నీవైశ్వర్యకాముఁడవై యనితరసాధారణ వైభవసమగ్రుండవై, దీర్ఘాయుష్మంతుడవై, పరిపూర్ణ యశస్సాంద్రుఁడవై సంతానవంతుడవై, నీతండ్రిగారి బోలెఁ జిరకాలము నీవు భూమిపైఁ దేజరిల్లివై యుండవలయునని యనేకదైవముల గొల్చు నీతల్లి - దైన నాచిరకాల మనోరథమును - నాతండ్రీ - నీవు నెఱవేర్పకూడదని దగునా? అదిగాక దానినే రేపు వసిష్ఠభగవానుఁడు నీకుపదేశింపఁదలచియున్నాడు. వారి యుపదేశము నిరాకరణార్హమైనదగునా? నీకు సందేహమేల?

భర - నాకొకందులకు సందేహము గలదు.

కైక - అదేది?

భర - అదేదియో వెల్లడించుటకు నీకే సంకోచముగనున్నట్లు నాకుఁగనబడుచున్నది. దానిని జెప్పుటకునీకే నోరురానప్పుడు చేయుటకు నాకెట్లు మనసువచ్చునని సందేహించుచున్నాను.

కైక - (భరతుని సమీపించి కౌగలించుకొని) వెఱ్ఱివాఁడా. నాకు సందేహమేమున్నది? పసివాడవు గావున విశేషభారవహనమునకు జంకుదువేమో యని బుజ్జగించితిని. చిరకాలమంత్రియై నిపుణుఁడైన సుమంత్రుఁడన్నిటికి నుండగఁ నీకుభయమేమి?

భర - (తొందరతో తల్లియొద్దనుండి యిటువచ్చి) ఆఁ! ఆఁ! అదేమి?

కైక - ఏమున్నది! భూప్రజలు కోఁటికి సీమాలమునఁ దిరిగి ప్రభువును గల వారుగాఁ దలచి కుతూహలమున నున్నారు.

భర - (చెవులుమూసికొని) పాపము శాంతించునుగాక! పాపము శాంతించును గాక! జగదేకరక్షాదక్షుఁడైన రాముడో! సర్వప్రజానయనచకోర చంద్రుడైన రామ చంద్రుడో! సర్వప్రజానయనచకోరచంద్రుడైన రామచంద్రుడో!

కైక - ఆతనిని విసర్జించినిన్నే పట్టాభిషిక్తుని జేయుటకు మహారాజుమనోరథము.

భర - (చెవులుమూసికొని) ఎంతమాట వినుటకు బ్రతికియుంటిని! రామ రామ రామా! (ఏడ్చును) సర్వజంతుశాసనపటిష్ఠమగు పంచాననము గలుగ మహారణ్యాధి పత్యమును గుక్కకుఁగట్టుదురా? ఆ మహామహుని పాదుకలను మోయుటకంటె నా కర్హతలేదే! అయ్యయ్యో! ఆజానుబాహుఁడు, విశాలవక్షుఁడు; ఆకర్ణాంత నేత్రుడు, సమస్త సద్గుణసమలంకృతుఁడు; సర్వతంత్రస్వతంత్రుడు; మహాత్ముఁడైన రాముడుండ-

కైక - "ఉండ" ననుమాటయేల?

భర - (అమితమైన తొందరతో) ఆ! ఆ! రాముఁడే లేడా! నాకుప్రభుడే లేడా? నాపాలిటి భగవంతుడే లేడా? ఇక నే నేల బ్రదుకుదును?

(తల నేలగొట్టుకొనబోవును.)

కైక - (ఆపి విసుగుదలతో) రాము డిక్కడ నున్నాడా? వనములో నున్నాడు. ఆతని పురప్రవేశమునకు పెద్ద యుపరోధముండుట చేతనే నిన్నేలు మని నే నేడ్చితిని.

భర - వనమునుండి రాఘవుఁడింటికి వచ్చెనని నీవింతకుముందు చెప్పితివి కాదా?

కైక - నేను చెప్పలేదు.

భర - రాముని పురప్రవేశమున కభ్యంతర మున్నదా! ఏమి!

గీ. అఖిలజనులకు నాజ్ఞనీయంగఁ గలుగు
స్వచ్ఛతముఁడైన రామునికాజ్ఞ యేల?
సర్వపరిమాణకలన ప్రశస్తమైన
కాలమున కొండు పరిమాణలీల కలదె!

(గుండెలు కొట్టుకొని) రామునికి రాష్ట్రత్యాగ శిక్షయే? తప్పు చేయుటయే యెఱుఁగని రామునకు -

కైక - పదునాలుగు వత్సరములు.

భర - రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చుచు) మా నాయనగారే యిట్టిశిక్ష విధించినారా?

కైక - అందులకు మఱెవఁడు సమర్థుఁడు? అతని కాశిక్షతోపాటు నీకు రాష్ట్ర పాలన బహుమానము.

భర - హరిహరీ! హరిహరీ! మాతండ్రి యేమి? ప్రాణాధికుఁడైన రాముని విడుచుటేమి? నేను నమ్మను। కోపస్వభావవు, సపత్నీ కాంతాసూయాదిలచిత్తవు నీవే యావృద్ధ రాజేంద్రునిఁ బ్రోత్సాహపఱచి యింత కొంపతీసి యుందువు. నిజము చెప్పు, నిజముచెప్పు. రామా! రామా! (నెత్తిగొట్టుకొని యేడ్చుచు)

కైక - రాజ్యమో రాజ్యమో యని యేడువక రామా! రామా యని యేడ్చెద వేమి?

భర - ఓదుర్మార్గురాలా! ఓకోపస్వభావురాలా! ఈ దిక్కుమాలిన రాష్ట్రమును నా నెత్తిఁ గట్టనెంచి, యానవనీతతుల్యాంతఃకరణుని ఆసుందరాకారుని, ఆకృపాసముద్రుని, ఆసుగుణరాశిని, సతీసోదరులతో వనమున కనుపుమని నాతండ్రికి దుర్బోధన మొనర్చితివా? హా వక్రహృదయా! ఎంత ద్రోహ మొనర్చితివి?

కైక - వయఃప్రాదుర్భావ సంపన్నుఁడైన రాజపుత్రున కుండదగిన రాజ్యవాంఛ నీకుండదని యెఱుఁగక రాముని పాదములు గొలుచుటతప్ప అంతకంటె నితరోద్యోగ మక్కఱలేదను బానిసపందవు నీవని యెఱుఁగక, నన్ను రాజమాతను జేసి నా సవతులను కటాక్షవీక్షణముచే నాదరించు మహాధికారము నాకొసఁగఁజాలని యాఁడుపుట్టువనని యెఱుఁగక, నేను నీతండ్రిని ప్రోత్సాహపఱచి తత్పూర్వదత్తములగు రెండు వరములను - రామవనవాసము మొదటిదిగ, నీపట్టాభిషేకము రెండవదిగ - వాంఛించి గ్రహించితిని. నీవు రాష్ట్రమును సంపాదించుకొనలేవు సరేకదా, నేనార్జించియిచ్చిన దీనిఁగొనలేవు గూడనా?

భర - ఛీ ఛీ లోభాత్మురాలా! ఛీ ఛీ క్రూరురాలా! యీ రాజ్యమును నే నపేక్షించితినని నీతో నెన్నఁడైనఁ జెప్పితివా? ఆహా పరాత్పరుడా! అట్టి నీచోద్దేశగంధము లేశమైన నాహృదయమున స్వప్నమందైనఁ బ్రవేశించెనా? ఓదురాశాపాతకినీ నాకిందేని రాజ్యవాంఛ నీ కేల? అయ్యో అయ్యో సర్వజ్యేష్ఠుడై సమంజసగుణనికురుంబుఁడైన దాశరథి యేలవలయునుగాని...(ఏడ్చును)

కైక - రాముఁడు జ్ఞానసంపన్నుఁడు. అందువలన రాజ్యార్హుఁడు కాఁడు. నీవుఁదెలిసికొనుము. నీక్షేమము కొఱకే చెప్పుచున్నానువినుము. తర్వాత జ్యేష్ఠుఁడవు నీవే

భర - అసదగ్భ్రపలాపిని జాత్యంధతాదులు రాజ్యార్హతకుఁ బ్రతిబంధమని యపూర్వ ధర్మశాస్త్ర నిర్ణయోపన్యాసమును జేయుచుంటివా? ఇట్టి ద్రోహవాక్యము లాడిన నీనాలుక యెందులకు ఖండఖండములై రాలిపోలేదో యని నే నేడ్చుచున్నాను.

కైక - తరువాత సావకాశముగ నేడువవచ్చును ఇప్పుడీమాటను వినుము. పితృకర్మను నీవిప్పుడు చేయనున్నావా? శ్రాద్ధక్రియ లే పుత్రుఁ డొనర్చునో యాతడే తండ్రి సొత్తున కధికారి - తెలిసినదా?

భర - (చెవులుమూసికొని) నోరుఁ గట్టిపెట్టుకొనుము. నేను నీమాటలను వినను. (గుండెలుకొట్టుకొని) అయ్యో అయ్యో అట్టి మహాదారుణ వాంఛలను వెల్లడించి రఘువంశమునకు నాయకమణి యైనవానిని ద్రోసి యడవిలోఁ బాఱవైచి పెనిమిటిని జంపి, లోకులచేతను గన్నకొడుకుచేత నవియివి యనరానిత్తిట్లు తినుచు.

నింకను సిగ్గులేక యిటులు ప్రేలుచు:—నీ వింక బ్రదికియుంటివిగాని...ఛీ! రఘువంశ నాశని! ఛీ! నర రూప బ్రహ్మరాక్షసీ! ఛీ! మహాపాతకినీ! నీ మొగము చూడదగునా? (తల త్రిప్పుకొనుచు) తీక్ష్ణస్వభావుడైన సౌమిత్రి కత్తి కెఱగాకుండ నీవింక నెటులు బ్రదికితివో తెలియకున్నది.

కైక – ఆతఁడు నన్నుఁ జంపువాఁడా? నేనే చచ్చుటకు సిద్ధముగ నున్నాను. ఇఁక నొక్కమాట చెప్పెదను వినుము. నీవు సింహాసనమెక్కి భోగిలబడవలయునని చేసినపనిఁ జేయలేదు రామచంద్రునిపై ననురాగము లోపముచేతఁ జేయలేదు. కౌసల్యపై నాకుఁగల వైరమును దీర్చుకొనుటకే చేసితిని. అందులకే చేసితిని. ముమ్మాటికిఁ జెప్పుచున్నాను. ఇందువలనఁ గావలసినంత నింద నాకుఁ గలిగినది. ఇట్టిస్థితిలో నీవు రాజ్యమునే నంగీకరింపనియెడల నాయపకీర్తికిఁ బదునాలుగు భువనములు చాలవు. కాన, గన్నకొడుకువైనందులకు రాజ్యము నంగీకరించి, నాయప్రతిష్ఠఁ బాపి, నా మర్యాద కాపాడుము. లేదా చచ్చుటకు సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

భర – నాకు రాజ్యమక్కఱలేదు; అక్కఱలేదు అక్కఱలేదు. సరేకదా! జటావల్కలములం ధరించి మునివేషధారినై రామనామసంస్మరణముఁ జేయుచు నడవికిఁ బోయి యా శ్రీరామచంద్రుని పాదముల నెత్తిపైఁ బెట్టుకొని, యిటకుఁ దీసికొనివచ్చి సింహాసనముపైఁ బెట్టుదును. ఇదియే నా సంకల్పము.

కైక – అటులయిన నేనగ్ని ప్రవిష్టనై చావవలసినదేనా?

భర – అటులయిననుసరే, గొంతుక కురిఁబోసికొని చచ్చినసరే! ధనపు సంచులం వైనఁ బడవేయించుకొని వఱిగి చచ్చినసరే.

కైక – (ముందుకు నడచి) ఇంతవాఁడవైన పుత్త్రుఁడవు నీ వుండఁగ జంపుకొనుటలోఁగల శ్రమము నన్ను నీవు పొందనిచ్చుట న్యాయమా? నీవే చంపుము

కానీ – చంపవేమి? చంపవేమి?

(నేపథ్యమున) అమ్మా నీయెడల నేను చేసిన మహోపకారమునకు "చంపవేమి: చంపవేమి" యని నన్ను వెంటాడించుచున్న యీతని కిట్లు ప్రోత్సాహపఱచువా?

కైక – (అటు చూచి తనలో) అదేమి? అయ్యో! మంధర భయాక్రాంతమై పర్వెత్తుకొని వచ్చుచున్నది.

భర – "చంపవేమి? చంపవేమి" యని మీఁదిమీఁదికి వచ్చుచున్నావు నిన్ను జంపవలసినదే. లోకోత్పాతకారిణి వగునిను జంపిన పుణ్యమేగాని పాపము లేదు. కాని, యటులచేసినయెడల రామునకు నాపై నేమికోపము వచ్చునోయని యింతగా సందేహించుచుంటిని. నీవలన బాధపడుచున్న రాముఁడే నీకిప్పుడు ప్రాణరక్షకుఁ డయ్యెను.

(నేపథ్యమున) ఛీ! తుచ్ఛురాలా! ఇంతచేసిన నిన్ను ననేక సహస్ర ఖండములుగ గోసెదను,

కైక - (తనలో) అమ్మరొయ్యో! "నిన్నును" అనుచున్నాడు. ఈకోపస్వభావుడు నన్నుగూడ ఖండించునేమో? భరతునికివలె శత్రుఘ్ననికిమాత్రము రామభీతి యుండకపోవునా? కాన, భయము లేదనుకొందును.

భర - అదుగో! తమ్ముడు శత్రుఘ్నుడు మంథరను వెంటాడించి వచ్చుచున్నాడు. ఇదియంతయు మందరాదుర్బోధనము వలనగలిగినదని తెలియుచున్నది.

(మంథర ముందు పర్వెత్తగ శత్రుఘుడు ప్రవేశము)

శత్రు—గీ. ఖైరవైతన్మహాకోపద్రవమున కాది
కారణంబైన యీవక్రగాత్రి నిదిగొ
కండకండలుగాఁ గోసి కావు కావు
మనెడు కాకులఁ కెఱబెట్టుదును మహాత్మ!

భర - ఆహా! తెల్లవారినదికాబోలు! లక్ష్మణానుజా! కావు కావు మని కాకులే యఱచుచుండ మనము కావకుండుట న్యాయమా?

మంథ—భరతరాజేంద్ర! శరణము జొచ్చితిని. నీతమ్ముని వారింపుము.

భర—పలుగాకీ! జగదేక వంద్యు డగురామభద్రుడుండ "రాజేంద్ర" యని నన్ను బిలంతువా?

శత్రు—తప్పుజేసిన దీని నుపేక్షించుట తగవుకాదు. కావున జంపుటకు సెలవిండు. (మంథరజుట్టు బట్టుకొనబోవును.)

మంథ—అమ్మరొయ్యో! తల్లీ! నీవైన రక్షించుము, (కైకచాటునకు బోవును)

భర - అనుజా! సెలవిచ్చుటకు నీవెంతసమర్థుడవో నేనునంతే సమర్థుడను. మనయన్నగారినిగూర్చి ద్రోహ మొనర్చిన దీనిని శిక్షించునెడల నాకృపామయునికి మనపై గోపమువచ్చునేమో? మనకాతండ్రిలేడు. తండ్రితరువాత తండ్రియైన జ్యేష్ఠభ్రాత యిచ్చటలేడు. మనకు దండ్రిగారైనను, అన్నగారైనను, దల్లియైన, కౌసల్యాదేవియే! దీనినిగూర్చి యామె యనుజ్ఞ యెటులో యటు లాచరింపుము.

కై - (అపవారించి) కులటా! "భరతుడు రాజ్యమంగీకరింపడు సుమా" యని నే నెన్నివిధముల జెప్పిన వినక నన్నీతంత్రమున దింపి నాగొంతుగోసితివి. ఛీ పో.

మంథ - (అపవారించి పోవుచు) ఇంతవిశ్వాసవతివైన నీగొంతు గోసిన పాపమే ముక్కుదిరి (పోబోవును)

శత్రు - నేను రాకుండనీ వెచ్చటకుబోయెదవు ? కౌసల్యాదేవియొద్ద కీడ్చుకొని పోయెదను. రా. (ఇద్దఱును పోవుదురు.)

(నేపథ్యమున) శత్రుఘ్నుడా భరతు డెచ్చట నున్నాడు?

(తిరిగి నేపథ్యమున)

పసిప్పభగవానుడా! కనుటచేతనే తల్లి యని పిలువదగిన కైకేయియొద్ద నున్నాడు. మీరు దయచేయవచ్చును.

భర—మహానుభావా గురువర్యా

[వసిష్ఠుడు ప్రవేశించును.]

గీ. కనినతండ్రిని నామూలమునను జంపి
యడవి కగ్రజు ననుఁగూర్చి వెడలఁగొట్టి
బ్రదికియుండియుఁ జచ్చిన పడఁతియెదుటఁ
జచ్చియు బ్రదికియుంటిని సంయమీంద్ర!

వసి - కాలగతి కెవ రేమిచేయగలరు? విచారింపకుము.

భర - నాకను అందులకుసంతాపములేదు కాని, యొకందులకుమాత్రమున్నది.

వసి - ఎందులకు?

భర—గీ. ఈకుటిల చేయుకుట్రలలో నేనుఁగూడ
నుంటి నని రాముచిత్తమం దుండునేమొ!
యనుచు నేడ్చెద నదె సత్యమైన నిటనె
యిపుడె యీ జీవములు త్యజియించువాఁడ.

అపుడు మీరొక మహోపకారము సేయవలయును

గీ. నాదుతండ్రిశవముతోడ నాకళేబ
రమునుఁ దమ్మునిచేత భస్మము నొనర్ప
బంచి, భరతుఁడు శ్రీరామపాదదాసుఁ
డంచు వనికేగి వచియింపు మతనియెదుట.

(ఏడ్చుచుఁ గాళ్ళపైఁ బడును.)

వసి - వత్సా రామానుజా లెమ్ము. రామభద్రునకు నీపై నెంత మాత్రము కాలుష్యము లేదు. జముకము.

(నేపథ్యమున) జముకు, మంథరా జముకు. నేను వచ్చుచుంటిని. శత్రుఘ్నఁడా ఆఁగు

భర - (తనలో)మాఅమ్మ కౌసల్య చిరంజీవితోడను మంథరతోడనిక్కడకే వచ్చుచున్నది. అయ్యయ్యో ఆమె మొగ మెటుల చూడగలను.

కైక - (తనలో) నేను దీనిని జూడకుండ లోనికిఁ బోయెదను?

(నిష్క్రమించును.)

(కౌసల్య, శత్రుఘ్నుఁడు, మంథర, ప్రవేశించుచున్నారు.)

కౌస - శత్రుఘ్నా మాప్రారబ్ధమంతేయు నిటు లుండ మధ్యమున నిది యేమి చేసెను? దాని నేమియు బాధింపకలదు. విడిచిపెట్టుము.

శత్రు - అమ్మా సరే మంథరా అయినదేదోయైనది. నీవు శిక్షకూఁడఁ దప్పినది. నీవు రామభద్రునియెడల నంతద్రోహ మేమి కారణమునఁ జేసితివో చెప్పుము.

మంథ - శుభమును మాచి సహించుట నా స్వభావము కాకపోవుటచేత పటులు చేసితిని. పట్టాభిషేకము ముందుగ భరతునికి స్థిరపరచిన నిటు లభ్యంతరపెట్టుదాననే.

భర - ఛీ. దురాత్మురాలా. నీ గొంతుక కోయదగినదే పో. పో.

(త్రోసివేయును.)

మంథ - (పోవుచు) నాది కాదు. నన్నింతవంకర జేసినందులకు దేవునిది.

(పోవును.)

భర - అమ్మా నమస్కారము.

కౌస - కైకేయిపుత్రా. నిన్నిప్పుడు నే నేమని దీవింపవలసియున్నది? ఇక్ష్వాకు సింహాసనమునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడవు గమ్మని మీ యమ్మయే దీవించెను. నీదారికడ్డు కలుగు నేమోయని నా కొడుకును పట్టడవులకుఁ ద్రోసి నీ నిర్విఘ్న రాజ్యప్రాప్తికి మీయమ్మయే దీవించినది. నీవుగాని నీ తల్లిగాని మావంటివారియెడ నిరాదరణమును గనబఱిచినయెడల నది మీకు నీతి కాదని చెప్పి మందలించుటకుఁ బైన వృద్ధరాజేంద్రుఁ డైనలేకుండ నాతనిని లఘుమార్గమునఁ బరలోకమునకనిపి నీ యభీష్ట పరిపాలన నిరంకుశత్వమునకై మీయమ్మయే దీవించినది. నీవు

భర - (గుండెలుకొట్టుకొని) ఎంతెంతమాటలు వినుటకు బ్రతికియుంటిని. హా! హృదయమా! ఇంకను పగులకుంటివా? హా! రామా! రామా! రామా! రామా!

(మూర్ఛిల్లును.)

శత్రు - (విసరి) అగ్రజా! లెమ్ము.

భర - (లేచి కౌసల్యకాళ్ళపైబడి) అమ్మా! అమ్మా దోషగంధశూన్యుడనైన నన్నేల దూషింతువు నేను చంటిపిల్లవాడనై యుండగ నీవు కరములలోఁ బెట్టి నన్నాడించినపుడు నేనెంత పాపరహితుడనో యిప్పుడుకూడ నంతే యనుకొనుము. రాఘవునియెడల నాకు గలభక్తి నీ వెఱుఁగవా? తండ్రిగా రెఱుగరా? ఈ మహానుభావు డెఱుఁగడా? జను లెఱుగరా? నామహాదోష మేదనగ - కైకేయి గర్భమున బుట్టుటయే—

గీ. రామవనవాసమునకు శిరఃప్రకంప
నమును జేసిన ఖలుఁడు చండాలుఁ డగుత!
గురుమహాద్రోహి యగు గాత! నరకలోక
శాశ్వతావాస శిక్షార్తి సహితుఁ డగుత!

గీ. అట్టిద్రోహి స్వపుత్రమాంసాశి యగుతఁ
ప్రబలతనుదీర్ఘరోగదుర్భర మహార్తి
భరితుఁ డగుగాత! నోటను పురుగులు పడి
సకలదైన్యంబు భరియించి చచ్చుఁగాత!

ఇంకను—

వసి—హరిహరి! చాలుచాలు. వత్సా! నీనిర్దోషత యెవ్వ రెఱుఁగనిది? కౌసలాత్మజా! నిష్కల్మషహృదయుఁడైన భరతు ననుగ్రహింపుము.

కౌస—పుత్రులారా! ఇటురండు. నాయనలారా! మనము శ్రీరామచంద్రుని జూచు టెన్నఁడు? (ఏడ్చును)

భర—అమ్మా! నా సంకల్పము నీవు వినలేదు కాబోలు! నేనిప్పుడు జడలు నారలు ధరించి తాపసవేషమూని, వనములకేగి శ్రీరామచంద్రుని పాదముల సేవించి, యిచ్చటికిఁ దీసికొనివచ్చి, సింహాసనముపై నధిష్ఠింపఁ జేయుదును.

కౌస—పుణ్యాత్ముఁడవైన నాతండ్రీ! మమ్ముఁగూడ నీతోడఁ దీసికొనిపోయి కృతార్థులను జేసెదవా?

భర—అమ్మా! చతురంగ సేనాసమేతులమై యందఱమును పోయి యామహాత్ముని సమస్తవైభవములతో నిటకుఁ దీసికొని వత్తము.

వసి—సరే కాని తెల్లవాఱినది. ఈరోజున దశరథునకు దహనాది పైతృక క్రియలు జరుగవలసియున్నవి. కాన నీవుపోయి స్నానాదికృత్యము లాచరింపవలయును.

భర—భగవానుఁడా! రామచంద్రుఁడు రాజైయున్నాఁడు కదా! ఇంతకాల మీవిధుల నాఁపినవారికి గొన్నిదినములుమాత్ర మాఁపఁగూడదా! జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడు పరమమిత్త్రుఁడైన యామహానుభావుఁడే యీకృత్యముల నాచరించుట కర్హుఁడు కదా! దయచేసి నామనవి నంగీకరింపుఁడు.

వసి—వత్సా! ఇఁక నాఁపుట కవకాశము లేదు.

కౌస—ఇన్నిదినము లాపుటచేతనే నిందకుఁ బాత్రులైయుంటిమి. ఇంకఁ నాపఁగూడదు తండ్రీ!

భర—మీయిష్టానుసారమే యాచరింతును. నల్వురము చేయదగిన యీయుత్తరక్రియలు మా యిద్దఱిచేతులతోడనే కడతేరవలసినదా? హా! ఎంత ప్రారబ్ధము తటస్థించెను?

వసి—విచారింపకు లే. అందఱము లోనికేఁబోయి తగు ప్రయత్నములో నుందుము రండు.

భర—సరే, ఈకృత్యము తీఱినదప మనమందరము వనవాసియైన రాముని జూచుటకుఁ బోవుట నిశ్చయమే కదా!

వసి—అభ్యంతర మేమి?

భర—రామభద్రుఁడిప్పు డడవిలో నేయాశ్రమసమీపమునందున్నట్లు వార్త వచ్చినది?

వసి—గుహానివాసమును, భరద్వాజాశ్రమమును దాఁటి, చిత్రకూటమునకు బయలుదేఱఁదలఁచిరని సుమంత్రుఁడు చెప్పినాఁడు.

భర—మనము భరద్వాజులవారివలన నాజాడలనుగ్రహించి చిత్రకూటమునకుఁ బోయి యచ్చట రామభద్రుని జూతము. సరే. ఇప్పటికి లోనికిరండు.

(నిష్క్రమించుదురు)

ఇది షష్ఠాంకము

శ్రీ

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

సప్తమాంకము

ప్రవేశము:—చిత్రకూటపర్వతసమీపారణ్యభాగము.

(ప్రవేశము:—రాముడు - సీత)

రామ - ఇక్కడ! తమ్ముఁడా! ఇటురా

లక్ష్మ—(ప్రవేశించి) అగ్రజా! మహాప్రమాదము సంభవింపనైయున్నది, సీతాదేవి నెచటనైన భద్రపఱచవలయును. పర్ణశాలలోనియగ్ని జల్లార్పవలయును. మనమిద్దఱము కవచితాంగులమై ధనుష్పాణులమై, యామహాసైన్యము పర్వతాగ్రి మెక్కి మార్కొనవలయును. తొందరపడుడు. ఇదిగో యీసాలవృక్షశాఖపై మీధను వున్నది. తీసికొనుఁడు. (రామునికీఁబోవును) సందేహించుచుంటిరేల? మన కన్నిటికంటె జానకీరక్షణమే ప్రధానము గావున మీరు తత్సంరక్షణార్థ మామెయొద్దనే యుండుడు. నేనొక్కఁడనుబోయి—

రామ—(నవ్వుచు) పోయి యేమి చేసెదవు?

లక్ష్మ—గీ. అధికదుర్నిరీక్ష్యోగ్రహర్యక్ష మేణ
వితతపైఁబడి యేమి కావించు నీగ
నేంధనాళిపైఁబడి యగ్ని యేమి సేయు
నదియె సేనపై కుటికి యే నాచరింతు.

రామ—ఆసేన యెవ్వరిదో బాగుగఁ గనిపెట్టితివికద!

లక్ష్మ—గీ. గ్రుడ్లు మిఱుమిట్లు గొలుపఁగఁ గోవిదార
కేతు వీక్షించినాఁడను; కేకయాత్మ
జాత్మజుఁడు దుష్టబుద్ధి సౌహార్దహీనుఁ
డుద్ధతుఁడు క్రూరుఁడిట వచ్చుచున్నవాఁడు.

గీ. న్యాయహీనత మాతృచండాలురాలి
మూలమునఁ గన్న ప్రాభవమును మఱింత
బలపఱచు కొంటకై వనవాసయుతుల
మసల మ్రింగవచ్చెను దుష్టజనుఁడు నేఁడు.

సీతా—వత్సా సౌమిత్రీ! శ్రీరామభక్తుడైన భరతు నటు లనెదవేల?
లక్ష్మ—(చేతులుజోడించుకొని) అమ్మా! క్షమింపుము. అగ్రజా సెలవిమ్ము.
రామ—తొందర యేమియులేదు. అనవసరమగు కోపముం జల్లార్చుకొనుము.
లక్ష్మ—అగ్రజా! రామభద్రా!

గీ. ఇంక సహింపను సహియింప నిపుడె వానిఁ
జిత్రవధమును జేసి దుశ్చేష్టురాలి
కైకతలఁ ద్రెంపి యసిలతాగ్రమునఁ బెట్టి
మెఱపు మెఱచిన క్లైను గ్రమ్మెతెద నయ్య.

గీ. పక్షిపతి శ్రీమహావిష్ణువు పరమదైవ
ముల వహించిన గతిని మిమ్ములను మూఁపు
పైఁ గదించి నీవెక్కంగవలసినట్టి
సింహపీఠంబుచేరువఁ జేర్తు వేగ.

రామ—లక్ష్మణా! భరతుఁ డిచ్చటకువచ్చుట నిశ్చయమేకద!
లక్ష్మ—వచ్చుటయేకాదు. చచ్చుటకూడను.
రామ—(ఊస్సురనుచు) కఠినోక్తులేల? భరతునిఁ గైకేయిని హింసించి నేఁ జేయవలసిన దేమి?

లక్ష్మ—మీరు జగదానందకరముగ రాజ్య మేలవలయును.

రామ - రాముఁడు ప్రతిజ్ఞాభంగపరాయణుఁడని నీయభిప్రాయమా! రాజ్యాశా భూయిష్ఠుఁడని నీ వనుకొనుచుంటివా? మాతా భ్రాతృశిరస్సోపానములమీదుగ సింహాసన మెక్కునంతటి క్రూరాత్ముఁడని తలంచుచుంటివా; మదీయ సోదరానంద సౌఖ్యములకే నేను సింహాసన ముపేక్షించితినని నీ వెఱుఁగవా? లక్ష్మణా! ఇంత వెఱ్ఱిపడితి వేమి? చిరంజీవియైన భరతుఁడే వచ్చుచుండ గాఢాలింగనమును జేసికొనవలయును గాని కత్తు లేల? కటారు లేల? కవచము లేల? ఈ కాఱుమాట లేల? అది గాక యాఁతడు మనలఁ జంపుటకే వచ్చుచున్నట్లు నీ కెవరు చెప్పిరి?

లక్ష్మ—క్షమింపుడు. ఈసేనల కలకలములేల? ఆ యాశ్వికులధావనములేల? గజపంక్తులచే నీముట్టడులేల? ఇదిగాక...

రామ—నీవు భ్రమించునంతసంకులము నాకేమియుఁ గానఁబడుటలేదు. పోకే భరతుఁడు రామశిరచ్ఛేదమునకే వచ్చియుండు ననుకొందము; అతనికేమి లాభము?

లక్ష్మ—(చెవులు మూసికొని) మహాత్మా! నేనిట్టి దారుణ వాక్యములు వినగలనా?

రామ—భరతుని జంపుదునన్న కఠినతరవాక్యములు నేను వినఁగలననియే నాచెవిని వైచితివా?

లక్ష్మ - రామచంద్రా! భరతుఁడు దుర్మార్గుఁడు. కావున నటులు పలికితిని

రామ - భరతుఁడు నన్నుఁ జంపుటకు వచ్చెనేమోయని నీవు సంశయపడుటచేత నతఁడు దుర్మార్గుఁడును భరతుని జిత్రవధము జేసెదననియును, కైకేయిశిరమును ఖడ్గాగ్రమునఁ బెట్టెదననియు నీవు నా యెదుట నిస్సంశయముగ, గంభీరోక్తిగబలుకుట చేత నీవు సన్మార్గుఁడవునా ? కాని నన్ను జంపుటచే నతని కేమిలాభమో నీవూహించి చెప్పుము.

లక్ష్మ - రాజ్యమందు మఱింత నిరంకుశము నిరభ్యంతరముగ స్థిరపడుటకై —

రామ - అనఁగ నేను వనమునుండి వచ్చి తన్ను రాజ్యహీనుని జేయకుండనని యేనా ?

లక్ష్మ - (చేతులు జోడించుకొని) చి—త్తము.

రామ - నాయందు విశేషానురాగముగలవాఁడై నన్నె పితృతుల్యునిగ నన్నె గురుసమునిగ భావించి సేవించు నమృతమయాంతఃకరణుఁడైన భరతునిపై నీకపోహ మున్నట్లే భరతునికి నాపై దపోహమున్నదని యెంచుచుంటివా ! భరతుఁడు నన్ను సత్యహీనునిగ భావించుచున్నాఁడా ? నన్నెలుబ్ధాగ్రేసరునిగ నూహించుచున్నాఁడా? మహనీయగుణోత్తరుఁడైన తనకంటె నాకే మట్టియొక్కువయని నిశ్చయించుకొనినాఁడా! సౌమిత్రీ ! రాజ్యముపై స్థిరపడుటకంటివి ! కొంచెమైన స్థిరపడినట్లు నీకెట్లు తెలిసినది ?

లక్ష్మ - పట్టాభిషిక్తుఁడు కాకుండనే యీ సైన్యముపై నింత యనర్గళాధికార మెటులు కలిగియుండును ?

రామ - తండ్రిగారిసైన్యముల నిచ్చుటచేతఁ దీసికొని రాఁగూడదా ?

లక్ష్మ - రాజ్యమునుగూడఁ దండ్రిగారటులే యొసంగకుందురా ?

రామ - ఇచ్చిన నాతఁడేల స్వీకరించును ?

లక్ష్మ - రాజ్యవాంఛచేత.

రామ - అట్టివాంఛ యాతని కుండెనని యేమాత్రమైన వెల్లడి చేసినట్లు నీవు వినియుంటివా ?

లక్ష్మ - అవసరము రానిదే యేల వెల్లడించును ?

రామ - అతని దుర్మార్గత నీ వింతవఱకుం దేవిషయమునైన వినియుంటివా?

లక్ష్మ - స్వప్రయోజనావసరము రాకముందు జనులెల్ల సన్మార్గులే. ఆవలంబించు నపుడు యోగ్యతాయోగ్యతలు తెలియవలసినది.

గీ. అర్థతయె లేక పైఁ బడినట్టి రాజ్య
మేల భరతుండు త్యజియించు ? నిద్ధరీతి
వశమయిన సార్వభౌమత వదలుకొనఁగ
నందఱును రాము లనుకొంటివా మహాత్మ !

రామ - అందఱును రాములు కాకపోవచ్చునుగాని మీరందఱు రామానుజులే కద ! నీకు నాయందింతభక్తియుండఁగ భరతునికిమాత్ర మన్యథాయుండునా ? అటు

లెన్నఁడుండదు. తాత గారిగృహమునుండి యయోధ్యకువచ్చి యంతయును విని తల్లిని నిందించి పట్టాభిషేక మెల్లక మనలఁ జూచుటకిటకు భరతుఁడు వచ్చుచున్నాఁడని నాయభిప్రాయము.

గీ. నీ వహంకారివి, యనహంభావు డతఁడు
మఱి స్వతంత్రుఁడ వో దీవు పరవశగుణ్యు
డతఁడు నాయెడ నీ కుండు గతు లిటులు ప్ర
బలుఁ, బరునియెడ భక్తి ప్రపత్తులు లటులు.

గీ. అట్టి పరమసాధుని, దయాయత్తచిత్తు
సరససద్గుణజాలుఁ బ్రజ్ఞానశీలు
భరతు నేమైనఁ జేసినఁ బలికిన, నవి
యెల్ల నాకొనర్చితివని యెంతు నేను.

గీ. భరతు నిందించి నను రాజ్యపదవిఁ గొమ్మ
టంచు నింకొకసారి నీ వాడు నెడల
భరతుతోఁ జెప్పి యారాజ్యపదము నీకు
నతనిచే గట్ట బెట్టింతు నయ్య! నిజము.

లక్ష్మ - మహాత్మా మీదాస్యము కంటే నాకు రాజ్య మెక్కువదికాదు.

రామ - నీకేకాదు భరతునికిఁగూడ నటులే

లక్ష్మ - అగ్రజా! అజ్ఞానకృత మగు నాపరిసంగమును క్షమింపవలయును.

రామ — గీ. కోప మెంతవచ్చిన బంధుకోటిఁ జంప
సాహసించుట తగవె? నీసాటివారు
కొంద ఱున్నఁ ద్రేతాయుగంబందె ప్రళయ
లీలఁ జేయఁజాలుదురు కాఁబోలు నయ్య

సీత - (అపవారించి) నాథా, సౌమిత్రి లజ్జాసంతప్తచిత్తుఁడైనట్లున్నది. వెంటనే బుజ్జగింపవలయును.

రామ - లక్ష్మణా, భరతునిపై నీకపోహము వదలెను. గాన నేనే భరతుఁడ నని యెంచి నమస్కారపూర్వకముగఁ గౌగలింపుము.

లక్ష్మ - క్షమింపుము. (నమస్కరించును.)

రామ - (లక్ష్మణుని గౌగలించి) భరతుఁ డే వేషముననున్నాఁడో నీవు చూచితివా?

లక్ష్మ - నేను భరతుని జూడలేదు

రామ - (విచ్చి) అలాగా మనలఁ జూచుటకును, దిరిగిపోవునప్పుడు పరమ సుకుమారియగు జానకిని వసికొనిపోవుటకును మన తండ్రిగారే వచ్చుచున్నారేమో?

సీత - అబ్బ, నేను మిమ్ము విడిచి వెళ్ళను.

లక్ష్మ - తండ్రిగారు వచ్చుచున్నట్లు నాకు తోచలేదు.

రామ - ఏల ?

లక్ష్మ - ఆయన శ్వేతచ్ఛత్రాదిచిహ్నములు బొత్తిగాఁ గనబడుటలేదు.

రామ - ఆఁ, కనబడలేదా ? తమ్ముఁడా, ఏమైనకీడు మూడియుండదుకదా, సీతా ? మా నాయనగారి జీవములనుగూర్చి నేను సందేహపడుచున్నాను. అప్పటికి భరతశత్రుఘ్నులైన వచ్చిరో చిరకాలసేవకుండైన సుమంత్రుడే సుతుడయ్యెనో ?

సీత - అట్టియుపద్రవము జరగియుండిన మనసు స్వస్థగాకుండునా ?

రామ - ఏమోకాని మనస్సు కలతనొందుచున్నది. మనముపోయి పర్ణశాల యొద్దనే భరతాదులను గలసికొందము రండు

గీ. అమ్మలను దమ్ములను జూతునంచు ముదము
గలుగ దేలొకో ? కడుపులోపలను బెద్ద
తాయిపడెఁ; నెట్టివార్త కర్ణములఁ బడునో ?
హేతుశూన్యార్తి యూరకే యొగదెపుడు.

తమ్ముఁడా ఇటురా, (సీతారామలక్ష్మణులు పోవుదురు)

భర - (వెంటనే ప్రవేశించి) అగ్రజా. యెక్కడ నుంటివయ్యా.

గీ. రామ, రాఘవ రఘువీర ! రామచంద్ర !
రామభద్ర ! శ్రీజానకీ ప్రాణనాథ
పుండరీకాక్ష ! లక్ష్మణపూర్వజ, యెట
నుంటివోయయ్య ! దర్శన మొసఁగ రాదె ?

గురూత్తమా! భరద్వాజులవారు సెలవిచ్చిన ప్రదేశ మిదియేనైయుండునా?

[వసిష్ఠుఁడు! సుమంత్రుఁడు జాబాలి ప్రవేశింతురు.]

వసి - అటులే తోఁచుచున్నది.

జాబా - తోచుటమాత్రమేకాదు, నిశ్చయముగ నిదిగో. అదె చిత్రకూట పర్వతము ! అదె భగవతియగు మందాకిని !

భర - సుమంత్రుఁడా ! బాగుగ పరిశీలింపుము. ఆకొండచరియయందలి సమప్రదేశమున నదియొక కుటీరముకాదా ?

సుమంత్రు - అది పర్ణశాలవలె కానిపించుచున్నది. సన్ననైన ధూమరేఖదానిపై గనఁబడుచున్నది. నిత్యాగ్నిహోత్రులై పవిత్రులైన యే మునీశ్వరుల కుటీరమో ?

జాబా - ఏ మునీశ్వరులో యన నేల ? మన మునిబాలకుల యాశ్రమమే యది. అటు పోవుదము రండు.

భర - సుమంత్రుఁడా ఎందులకైనను మంచిది. రామనివాసముచేఁ బవిత్రమైన యీ ప్రదేశమునకు మనగుఱ్ఱములుగాని గజములుగాని యితర సేనలుగాని సమ్మర్దము గలుగఁజేయకుండునట్లు నీవుపోయి సేనాధిపతి కాజ్ఞాపింపుము.

సుమ - సేనాపతీ వింటివా ? భరతుని యాజ్ఞ

[నేపథ్యమున] చిత్తము

భర - ఓ చిత్రకూటపర్వతమా !

గీ. భవ్య రేఖాకలిత రామభద్రుచరణ
పద్మసంస్పర్శనాధన్యతఁ బడసి తీవు
జననమేదైన, నున్కి యెచ్చటను నైనఁ
బుణ్యమునఁగాని కలదె సత్పురుష సేవ?

ఓ వనమృగములారా!

గీ. అట నిటను రాముకై దేవులాడు చిటకు
వచ్చినను, గానబడఁడసి వనరుచుంటి
వనికి రాముఁడే మిముఁ జూడ వచ్చినాఁడు
వసుధ మీభాగ్య మెన్న నెవ్వనికి వశము?

మునీంద్రులారా! రండు! సీతాలక్ష్మణసమేత శ్రీరామచంద్రా! ఎక్కడనుంటివి? ఆ పర్ణశాలయొద్దకుఁ బోవుదమురండు, సుమంత్రుఁడా! ఆశ్రమమునకు సమ్మర్దము గలుగుట యనుచితము కావు నీ విచ్చటనే యుండుము.

[భరతుఁడు, జాబాలి, వసిష్ఠుడు నిష్క్రమింతురు]

సుమం - (అటునిటు పరిక్రమించి) భరతాదులు పర్ణశాలకు బోయిరి. (అటు నిటుచూచి) అహా! కౌసల్యాదేవియొడిలో గూరుచుండి భరతశత్రుఘ్నులను కౌఁగి లించుకొని, శ్రీరామమూర్తి పితృమరణమునకై యెటులు విలపించున్నాఁడో! ఎంత కరుణముగ నున్నది? విచారపడవలదని జాబాలి వారని వారించుచున్నాఁడు. శ్రీరామ మూర్తి కన్నీరునింపఁగ సహింపలేక యాశ్రమమృగము లెట్లు డిల్లపడిచూచి బాష్ప ములు నించుచున్నవో!

గీ. నల్వు రగుభ్రాత లదుగో! స్నానం బొనర్చి
గురుసికరముల నూతఁగాఁ గొంచు నదిని
వెలుపడిరి, మత్స్యమూర్తిలో జలధినుండి
వెలికివచ్చు నాలుగు వేదములను బోలె.

అహా!

గీ. రామచంద్రుఁడు పితృదేవరాశి కంబ
కాంబుయుక్తముగాఁ దర్పణంబు లొసంగి,

పితృవరులా కెంగుదీపిష్టపిండ మెటుల
వదలుచున్నాఁడో? బాష్పసంభరితుఁ డగుచు

గీ. సర్వసాగర మేఖలానిర్వహణప
టిష్ఠుఁ డింద్రవైభవనిబిడ కృతుఁడగు
ప్రభుని క్రియలు సట్టడవిలోపలను జరుగ
నలసె; విధిబలిష్టత యెంతో తెలియ వశమె;

అదుగో! రామలక్ష్మణజాబాలివసిష్ఠభరతు లిటకే వచ్చుచున్నట్లున్నారు। సీతాది స్త్రీజనము శత్రుఘ్నపూర్వకముగఁ బర్ణశాలఁ బ్రవేశించినది.

(రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు, భరతుఁడు, వసిష్ఠుడు, జాబాలి ప్రవేశించుచున్నారు.)

వసి - వత్సా - రామచంద్రా। విచారింపకుము.

రామ - సుమంత్రుఁడా।

గీ. తండ్రిగారి ప్రాచీనసహితసఖుఁడైన
నిన్నుఁ జూచినతోనె నా నేత్రములకుఁ
దండ్రియే, కానఁబడినట్లు తలఁతు నేను
నిన్ను విడనాడిపోయెనే నీదుసఖుఁడు

సుమం - (తనలో) ఈమహామహుని పూర్వభాషిత్వగుణ మీసంతానమునైనఁ బరిచ్ఛిన్నము గాకయున్నది. (ప్రకాశముగ) వత్సా! దాశరధీ! పుత్రవంతులలో, నగ్రగణ్యుఁడైన మీతండ్రిగారి ఋణముఁదీర్చి కృతార్థుఁడవైతివి। మీ తండ్రి వెడలిపోయినట్లే నేనుగూడ శీఘ్రముగ మిమ్ముస్మరించుచుఁ బోవలయునని కోరుచున్నాను।

రామ-గీ-. షడ్రసాన్నానచూష్యభక్ష్యములఁ దినిన
పితను నింగుదీవిరచితపిండ మెందఁ
జేసినాఁడఁ గ్రూరుఁడ నేమి సేయువాఁడ
నంతకంటెను గతి గల్గదయ్యె! నాకు.

జాబా - వత్సా! అటులఁ విచారింపఁదగదు పితృదేవత లనువారనుభవించునది మన శ్రీష్ఠగాని యన్నము గాదు.

వసి - రామభద్రా! జాబాల్యాదిగ మీ కులగురువులు, మీ ముగ్గురు తల్లులు, ముగ్గురు సోదరులు, సుమంత్రుఁడు సమస్తసైన్యము వనవాసివైన నిన్ను సేవింపవచ్చిన యీ మహాజనులందరిని బట్టిచూడ నరణ్యమే యయోధ్యయయినది. మాకిందఱకిటు మీతో నుండుభాగ్య మొసంగవలయును, లేదేని పురమున మీరు మాతో నుండుభాగ్యమైన నొసంగవలయును.

జాబా – ఆ సంగతిని ప్రార్థించుటకే కదా పవిత్రుడైనభరతుఁ డిటకు విచ్చే, సెను. భరతుఁడా ! అన్నగారితో మనవి చేసికొనుము.

భర – (లేచి, చేతులు జోడించుకొని గద్గదస్వరముతో) అగ్రజా! రామచంద్రా ! (పైమాట జెప్పలేక కన్నీరు గ్రుక్కుకొనును.)

రామ – వత్సా ! భరతా ! లేవనక్కఱలేదు. తండ్రీ భయమేల ? కూర్చుండి చెప్పుము.

గీ. యుష్మదభిసంధి యిప్పటి కుంచుమాటల
వల్కలములు లేల ? జట లేల ? వనము లేల ?
సుఖవిసర్జన మేల ? యీ శోక మేల ?
మునిగతు లివేల ? చెప్పుము, ముందు తండ్రి

జా – (తనలో) యుష్మదభిసంధి యిప్పటికుంచుమనుచు" లని రాముఁడని నాఁడు, భరతయాత్ర నిష్ఫలమగునని తోఁచుచున్నది.

భర – అగ్రజా ! దాశరథీ !

గీ. నీకు వనవాసఖేదంబు, లోకమందుఁ
బట్టఁజాలని యపకీర్తి, ప్రభునిచావు,
భరతరాజ్య ప్రశంస, నావాలి మృత్యు
వైన తల్లిచేఁ గల్గెనయ్యా మహాత్మ !

గీ. ఆమె దుర్వాంఛ లేను నాయంతయైన
నెఱిఁగియుండిన, నూహించి యుఱకయున్న
స్వప్నమందైన విని యుపేక్ష యొనరించిన
నిలువునను భస్మమై పోవలయు నేను.

గీ. తాము వదలుటచేఁ బవిత్రత్వ మేది
యున్న గతిలేని రాష్ట్రమం దుండలేక
త్వచ్చరణపద్మ కైంకర్యతత్పరతను
వచ్చినాఁడను ; కృపను బ్రోవంగదయ్య !

గీ. ఈ జటలు చీర లేమని పృచ్ఛఁజేసి
నారు; మీకేది యుచితమో నాకు నదియె
తగును; గురువు లేదారి నరిగిరో పిల్ల
వార లా దారినే బోవవలయుఁ గాదె.

రామ— సెబాస్! తమ్ముడా! నీమాటలు నీ గుణ సమీచీనతను సూచించు చున్నవి. పెద్దలేర్పరిచిన క్రమము బాలుర కవశ్యకర్తవ్యమని సర్వజన సమంజసమైన నీతి నుపన్యసించితివి.

గీ. నాఁడు సభలోన మనతండ్రి, నాకరణ్య
వాసమును, నీకు రాజ్యవైభవమటంచుఁ
బలుకు మాటలను దలఁ దాల్చి, వచ్చినాఁడఁ
గొదువ నీవంతు చెల్లించుకొనుము నీవు.

గీ. మనకు బ్రదు కిచ్చు మనతండ్రి మానసమున
వాంఛలను దీర్పలేకున్న వారమైన
మన బ్రతుకు లేల? భువి నింక గనఁ దలంచు
వారు బిడ్డలకై యాసపడుదురయ్య?

భర - మహానుభావా! మునుపటఁ దమపట్టాభిషేకమని తండ్రిగారు స్థిరపరచి రట. నావంటి మందభాగ్యుడు గలిగినందువలన మాతృకుక్షి బుట్టిన ద్రోహచింతచేఁ బ్రోత్సాహ పెట్టఁబడి, సతీవకుష్ఠి కష్టకఠోరనై యీ యాజ్ఞాద్వంద్వము నాతడు చేసెనట.

రామ - అతఁడేమి చేయఁగలఁడు? మన పెద్దలు సత్యవాక్యమునకు బద్ధులమై యాతఁడుకూడ నలుగురిలో మీ తల్లి కసురయుద్ధములో నొసఁగిన వరద్వయమును నెఱవేర్చి, స్వవాక్యవిఘాతము రాకుండ సత్యరక్షణమును జేసికొనుభార మాతనియందుండెను గదా?

భర - అట్టిచో గురుసన్నిధానమున దండ్రిగారు చేసిన తమ పట్టాభిషేక నిర్ణయమును మాత్రము తప్పిపోవుట సత్యహాని కాదా?

రామ - అనుజా! నీ కొక్క సంగతి జెప్పెదను వినుము. నీ తల్లిగారిని వివాహమాడఁబోవునపుడు మనతండ్రిగారిచ్చిన కన్యాశుల్కవేదో నీవు వినియుంటివా?

భర - ఆనతీయ వేఁడెదను.

రామ - ఆమె గర్భమునఁ బుట్టుపుత్రునకీ రాజ్యము నిచ్చెదనని మీ మాతామహునితో మనతండ్రి వాగ్దానము చేసెను. అట్టిపూర్వరచితసత్యవాక్యవిరోధముగఁ దండ్రిగారు నాపట్టాభిషేకమును స్థిరపఱచినను దానిని నెఱవేర్పక పోయినను సత్యహాని లేదు.

భర— (చేతులు జోడించుకొని) మనతండ్రి నామాతామహునకు జేసిన వాగ్దానము నాటిదికాదు. ఇక్ష్వాకుచక్రవర్తినాఁటిది కాదు. మన వంశమూలపురుషుఁడైన సూర్యుని తరువాతనుండి వచ్చుచున్న యీయనూచానాచారమునకు విరుద్ధముగఁ జ్యేష్ఠపుత్రుఁడే పట్టాభిషేకార్హుఁడనని స్పష్టమైన సమాగత పూర్వాచారమునకు విరుద్ధముగ మనతండ్రిగారు మాతాతగారి కన్యకొఱకు, జన్మింపని కుమారుని

రాజ్యమును గూర్చి చేసిన యీ విపరీత వాగ్దానమేల చెల్లవయునని నన్ను క్షమించి దేవరవారు సెలవిచ్చెదరుగాక!

రామ — (చిరునగవుతో) వత్సా! భరతా! చెప్పెదను వినుము. ఆవాగ్దానము చెల్లుటయుం జెల్లకపోవుటయు నను బట్టవాడాలోచింపఁ బనిలేదు. నీపట్టాభిషేకమును నా వనవాసమును దత్పూర్వసత్ప్రతిముగ వచ్చినవి కావు. వానికి మీ తల్లిగారి వరద్వయమే కారణము నా పట్టాభిషేకమును మానినంత వలనఁ దండ్రిగారి కసత్యదోషము రాలేదని చెప్పుటకుఁగాను, నీవును నేనును బుట్టినప్పుడు కూడఁ జేయబడిన తండ్రిగారి యీ ప్రాచీన వాగ్దానమును గూర్చి ప్రశంసించితిని.

భర — జ్యేష్ఠానుక్రమాచారమునకు విరోధముగ మన తండ్రిగారు మాతల్లి కిట్టి యసందర్భవరముల నీయవచ్చునా? ఇచ్చిన నవి చెల్లవేర్ప దగునా?

రామ — నాయనా! మనకు శాసనమని యాచారమని రెండు. రెండును ముఖ్యములేగాని శాసనము ప్రసిద్ధమైనది. ఆచారము ప్రపంచయాత్రా సదుపాయము కొఱకు మనచే నిర్మింపఁబడినది. సత్యమాడవలయునను నది శాసనము. జ్యేష్ఠపుత్రి పట్టాభిషేక మాచారము. మన తండ్రిగారు తన సత్యమునే నిలుపుకొనఁదలచినచో బూర్వాచార వైరుధ్యము గలుగును. పూర్వాచారమునే యనుసరించినచో దైవరూపమగు సత్యమున కున్మూలనము గలుగును. అట్టిసంధియందు మహానిపుణుడైన మన తండ్రిగారు సత్యమునే పరిపాలించి పూర్వాచారమును పరిత్యజించి సత్యవంతులలో నగ్రగణ్యులనిపించుకొని కృతార్థులైరి.

గీ. చట్టమున కెవ్వ డాచారసరణి భేద
మగుచో యాచారమును ద్రోయు దగును తండ్రి
శ్రుతికి స్మృతి యెప్పుడు విరుద్ధమగునో
యప్పుడె స్మృతి నిరాకరణీయ మగును గాదె?

కావున గీ. సర్వవిధముల దండ్రిరాజ్యంబు నీదె
కానలో నీదు మునివేషకలన నేను
గానఁగాలేను నాయనా! దీని మాని
త్వరగఁ బట్టభద్రుఁడవు గావలయు నీవు.

భర — గీ. సర్వవిధములఁ దండ్రి రాజ్యంబు నాదె
యగుట దానిని రామచంద్రార్పణంబుఁ
జేసికొంటిని శ్రీరామ దాసుఁడ నగు
నితనితో బాటు జనులఁ బాలింపవయ్య!

(సాష్టాంగపడి యేడ్చును.)

వసి - శెబాస్ భరతుఁడా !

రామ - నాయనా ! లే, ఊరకుండుము, విచారింపకు.

(కన్నీళ్లు తుడిచి తన కన్నీరు తుడుచుకొనును.)

గీ. ఎఱిఁగియుండియు నిటు పల్కెదేల తండ్రి !
సత్యబద్ధుఁడనై కదా జనపదంబు
వదలి యడవిలో నుంటిఁ; గానలసినద్ది
సత్యపాలనమో ? జనశాసనంబో ?

గీ. నేను నాతండ్రి యాజ్ఞను నిందఁజేసి
యెటులు రాఁగల్గుదును రాజ్యమేలుటకును ?
విను, త్రిలోకరాజ్యము లభించినను గాని
తండ్రిమాటను నే జవదాఁటఁ జాల.

భర - మహాత్మా ! రామచంద్రా ! మీరు పితృశాసనవిరుద్ధముగ నయోధ్యకు రానక్కఱలేదు. కాని,

గీ. ఏనొసఁగు రాజ్యమును స్వీకరింపవలయు
నేను రాజనుమాట సహింపలేను
రాముఁడే రాజనకయున్న బ్రదుకలేను
వనిని మీరుండి పాలింపవచ్చునయ్య !

రామ - వత్సా !

గీ. రాజపదమున మనతండ్రి రామ భరత
గతవిభేదముఁ జేసె నీగాత్ర మటవిఁ
బెట్టి యధికారమును సింహపీఠిఁ బెట్టి
వఱల, నాయాచరణము సంకరముగాదె ?

భర - అట్టి సందేహ మున్న నటుల వలదు.

గీ. బరువు మోయంగవలసిన యిరువురు నరు
లెటులో మోయుంగఁ దగుఁ గాని యిర్వురందు
ముందువాఁడు వెనుక కేగి, ముందునకును
వెనుకవాఁ డేగి వహియింప భేద మేమి ?

ఆలాగే

గీ. కలిసి తండ్రియానతిఁ దీర్పవలయు మనము
వ్రతములను మార్చుకొనినను బాధ గలదె ?

ఏలుఁడీ మీర, లేఁ బదునాలుగేండ్లు
నడవి జరియించి పరమ ధన్యతను గాంతు.

వసి — సెబాస్! భరతుఁడా! ఎంత గురుభక్తియుక్తుఁడవు! ఎంత వైరాగ్య సంపన్నుఁడవు?

రాము — (ముక్కుపైఁ జేయివైచుకొని) వత్సా! భరతా! ఎంతవాఁడవు? తండ్రీ! ఇటురా. ఇటురా. (కౌఁగిలించుకొనుచు) (వచ్చుచు) బరువుమోయువారలలో ముందువాఁడు పెద్దవాఁడు, వెనుకవాఁడు చిన్నవాఁడుగా నుండవలయునని యాబరువున కధికారి యాజ్ఞాపించుచో నట్టిమార్పు చేయఁదగినదేకదా. ఆర్తిచేఁజెప్పినమాటయే చెప్పుచున్నావు. నాయనా! నాకు వనవాసము తప్పదు. నీకుఁ దండ్రిగారి యాజ్ఞాప్రకారమే కాకుండ, నాయాజ్ఞచేఁగూడ రాజ్యపాలనము తప్పదు. జ్యేష్ఠపుత్రుఁడనై రాజ్యార్హుఁడనైన నాకు రాజ్యము లేదని నీవు పరితపింప వలదు.

సీ. నిఖిలలోకోన్నతభూమి నీకు రాజ్యంబౌను
నాకు రాష్ట్రము కాననస్థలంబు
స్వచ్ఛాతపత్రచ్ఛాయ నేలుదు వీవు
మృదుతరుచ్ఛాయ నేలుదును నేను
నరసంఘ పరిపాలనయశంబు నీవంతు
నావంతు మృగపాలన ప్రతిష్ఠ
తమ్ముఁ శత్రుఘ్నుఁడు నీకుఁ దగు సహాయుండగు
[illegible]త్రితచేతను సుఖపడుదు నేను

గీ. తండ్రిమకుటంబు శిరమునఁ దాల్తు వీవు
తండ్రిమాటను నేను మూర్ధమునఁ దాల్తు
నీ మునీంద్రులు నిన్ను దీవించువారు
రా ఋషీశులు దీవింతు రయ్య నన్ను.

వసి — (తనలో) ఆహా! దివ్యమహర్షులు రామ భరత సంభాషణ శ్రవణ కుతూహలురై యాంతరిక్షమున నిలచియున్నారు. ఇది యెంతటి సుదినము!

భర — ఓ జాబాలి వసిష్ఠ మునీంద్రులారా! నేనింక నేమి, చేయఁగలను? మీరైన మాశిష్యున కుపదేశింపరా? దీనుఁడైన భరతుఁడు రామవిశ్లేషమును సహించి బ్రదుకలేఁడని యానతీయరాదా? ఓ దయామయులారా! ఊరకుందురా?

జాబా — (అపవారించి) వసిష్ఠా! నీవు ప్రసంగింపుము.

వసి — (అపవారించి) "జాబాలి వసిష్ఠులారా" యని భరతుఁడు మనల నుద్దేశించినాఁడు కావున ప్రథమమందు నీవే ప్రసంగింపక తప్పదు.

జాబా - (అపవారించి) ఏవో కొన్ని వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి మాటలఁ జెప్పెదను. (ప్రకాశముగా) శ్రీరామభద్రా! మహాధీమంతుఁడవైన నీవప్రాజ్ఞ పురుషునివలె నాచరించు చుంటివి!

గీ. తండ్రియానతిఁ బట్టి సత్యప్రపాల
నంబుకై, పరలోక సౌఖ్యంబు కొఱకు
వనిని వసియింతు నంటి వెవ్వండు తండ్రి?
సత్య మెక్కడ? పరలోక సరణియేది?

గీ. నరుఁ డొకఁడె పుట్టు; నొక్కండె యరుగు; నతని
కెవఁడు లేఁ డెవ్వనికి నెవ్వ డేమి కాఁడు
తల్లిదండ్రి కొడుకు కను బంధతతి యెల్ల
వస్తుతత్వజ్ఞతాభావభవఫలంబు.

గీ. కాన బంక్తిరథుఁడు తండ్రి కాఁడు నీకు
నతని సుతుఁడవు కావు నీ వతనిమాటఁ
బాటిసేయంగఁ దగ దయ; ప్రజ్ఞ లేని
వారు పలికెడు సత్యంబు వదలుమయ్య!

గీ. ఆత్మ యనునది మిథ్య; దేహంబె యాత్మ
భూతపరమాణు సంఘాసమునను నొక్క
వింత చైతన్యశక్తి యావిర్భవించె
కిణ్వనస్వాదుల మదశక్తినలె రామ!

గీ. ప్రబల భూతచతుష్టయ బంధురాను
బంధమే బంధమనఁజుమ్ము; ప్రాణమోక్ష
మే యగును మోక్ష సామ్రాజ్య; మింతకంటెఁ
బలుకులోఁ దక్క బర మనుపదము లేదు.

గీ. తనసుఖంబునె తాఁ జూచుకొనఁగవలయుఁ
బరులతో నంతకంటెను పనియె లేదు;
చందనాది సుఖంబులే స్వర్గ మగును;
జ్వరకృపాణాది బాధలే నరక మగును.

గీ. అందఱి యనుభూతిని నున్న యంశ మిదియె;
చెప్ప నొక్కఁడువలెనె? యోజింపవలెనె?

మనకుఁ బ్రత్యక్షమే నిదర్శనము, కాన
సర్వలోక సమ్మత మతసరణి యిదియె.

గీ. దేహసౌఖ్యమె సౌఖ్యము; దేహపీడ
పీడ; కావునఁ గానను వీడి నాదు
పలుకు మన్నించి, భరతు నాపదను బాపి
ప్రజలఁ బాలించి, సుఖయించి పఱిబలు మయ్య!

రామ — మునికులతిలకా! గురుశిష్యులిద్దఱకు సర్హమైన విచిత్రోపదేశమొనర్చిరి.

గీ. నేను దశరథసుతుఁడను గానొ? యతని
పలుకు వినరాదొ? యొసని కేవ్వండు కాఁడొ?
అట్టిచో మీ రెన రని మీరానతిచ్చు
ననవసరవాక్య మిప్పుడు నే వినఁగవలయు?

గీ. భరతుమాట నే మన్నింప భరతుఁ డెవ్వ
డే నెనండను? జను లెవ్వ రేల వారి
నేలవలెఁ దండ్రిమాట మన్నింప దగదు
నాదుపలుకును విను మన న్యాయమగునె?

గీ. మును లెఱుంగని వచనము ల్భువిని గలవె
కాని మీ రన్నమాటల కేను మాఱు
పలుక కుంటను మనసుండఁబట్టుకుండె:
గాన దయతోడ క్షమియింపు మహానివర్య!

గీ. మనల మనతల్లి గనుచుండ మనము చూడ
లేదు; చూడలే దని తల్లి గా దటంచు
ననుటలే; దెందుచేత? బ్రత్యక్ష మొకఁడెఁ
గాదు; శబ్దానుమానము ల్గలవు మనకు.

గీ. నాస్తికుండు ప్రత్యక్షమే యనుసరించి
వంధ్య తనతల్లియం చనవలసివచ్చు
నేమొ? ప్రత్యక్ష మొక్కఁడే యెపుడు పనికి
రాదు చార్వాకునంతటి ప్రాజ్ఞునకును.

గీ. భూత సన్నిపాతంబునఁ జేతనాఖ్య
శక్తి యుదయించె నంటి, రాశక్తిగలుగు

చుండఁ జూచినవాఁ డేడి ? యుండుటకును
సాధనం బేడ యయ్య వాచంయమీంద్ర !

గీ. కాన నేతద్వచన మనుమానమున నె
కలిగె ; సృష్టిక్షయాది సంకలిత దేహ
మాత్రమైనఁ బూర్వపుస్మృతు లలవడుటకు
నేమి యవకాశ మున్నదో యెంచరాదె ?

గీ. ఇంత యున్నను, మఱియుఁ దాసింత యున్న,
నవయవము లన్ని యూడిన, నల్ల "నేను"
మాఱ ; దది స్థిరము తనువు మరణ మొందు ;
నేను లే ననుమాట యెప్డైని గాదె ?

గీ. కానఁ బ్రత్యక్షమున కనుమాన శబ్ద
ములనుగూడఁ జేర్పక పోవఁ దలముగాదు
ప్రాణమోక్షమే మోక్ష సామ్రాజ్య పదవి
యనెడు వాక్యంబు పరిహాసాస్పదంబు.

గీ. శిశుహాసన రుచపానాదిచేష్ట లెటులు
కలిగెఁ ? బూర్వానుభూతి లేక యెటు కలుగు
రాగమును ద్వేషమును ? తనుప్రాప్తి లేక
యనుభవం బెట్లు ? కానఁ బ్రాక్తనువు నిజము.

గీ కారణము లేని విముఖత, కారణంబు
లేనిదయ, యొకని కొకని పైనఁ గలుగఁ
దఱచు చూచెద ; మది యిహ తనువిరచిత
కృత్యఫలము గాదు, పురాత్తకృత్యఫలము.

గీ. పూర్వజన్మంబు నిజ మౌట, ముందుజన్మ
మటులె జీవాత్మ కుండుట యద్భుతంబె
నిన్న యను పూర్వసంజ్ఞతో నున్న కాల
మునకు ఱే పెట్లు లుండక పోవునయ్య ?

గీ. జన్మవైషమ్యకరణదక్షం బగునది
కర్మ ; ముత్తమాధమకర్మకలన, నరునఁ,

బుణ్యపాప జన్మములుగా; మోక్ష మనఁగ
నీపునర్జన్మ రాహిత్యమే మునీంద్ర!

గీ. కృత్య జన్మాంతరంబు లంగీకరింప
బరము వాసిపోయెదె; సత్యపాలనంబు
కర్మములలోఁ దుత్తమకర్మమగుట
నేను శిరసావహింతు నా పదంబు వాని

గీ. నిజసుఖాప్తియె ముక్తిగా నీవె యున్న
బలులచే దాన్యముల బొందుదురె? జగము
కలహసాక్షిగ నేయుగాదె? సత్కర్మ
తతి నశించదె? ప్రేమయే ముక్తిగరాదె?

గీ. ఆత్మయున్నది సత్యము; అదియుఁ గాక
యున్న దనుకొని నడుప, లేనంటకేదు
లేక యున్నను, లేదని మీకె నడుప
సమితశక్తియగా నస్తికవాదమైన.

గీ. మనుపదేశంబు వినినందులకు నేను
జింత నొందను, నాతండ్రి చెలిమికాఁడ
నైన నీయొద్ద జగ్గంగ నయ్యె నింత
యనుచుఁ జింతింతు; క్షమియింపుమయ్య నన్ను.

జా–గీ. లేను లేదని నేఁ బల్క లేనివగునె?
లేదనెడు వృత్తిలోఁ బల్కలేదు; మఱియు
లేకపోవుట యెప్పుడు లేదు; కాని
లేదన గతంబు లేకపోదు; రామ!

రామ – వినఁదలచితిని?

జా–గీ. శిష్టరక్షణ దుష్టసంశిక్షణార్థ
మవతరించిన లోకోత్తరావతార
మనని యుప్పొంగి, మునీపీఠమహితపాల
నము నపేక్షించి యుంటి మిన్నాళ్ళవఱకు

గీ. అట్టిచో మానవలె జటాలిఁ జుట్టి, ముక్కు
మూసికొని, జాడ్యమున వనమునను గూరు
చుంట, ధర్మసంకటముగా నుండఁ గాదె ?
జగతి నీ వుద్ధరింపక జనుగు టెటులు ;

గీ. ఇట్టి యఖిలలోకాపద యెనసియుండఁ
దండ్రిపలుకంచు, వనమందుఁ దఱలిరా న
టంచుఁ బలుక న్యాయంబె ; లోకాళిఁ బ్రోవ
వలసినప్పుడు తండ్రిమాటలు ఘనంబె ?

గీ. భువనవిపులాత్రిముండట పుత్త్రుఁ డెవఁడు
దండ్రి యెవఁ డంచుఁ బలికితిఁ; దత్త్వదృష్టిఁ
దలఁప, బరమాత్మవౌ నీకు దండ్రి యెవ్వఁ ?
డేది నీ కాత్మ ? ఎరవు నీ కెక్కడయ్య ?

వసి—(తనలో) జాబాలి యెటులో దాఁటుకొనిపోయినాఁడు (ప్రకాశముగ) వత్సా! రామభద్రా! భరతుఁడు, జాబాలి చెప్పినదానికంటె నే నెక్కువ చెప్పఁజాలను నీ యభిప్రాయమును గూడఁ జెప్ప నక్కఱయు లేదు. కాని చెప్పక పోవుటకు మన సంగీకరింపకున్నది, దేహపరిత్యాగమును మాతాపితలు పూజ్యులో యనిరాకరణీయులలోఁ బ్రజ్ఞాపరిపాలనము గురుఁడుఁ గూడ నలుతే కాన, నా మాటఁ ద్రోసి వేయక భరతుని ముద్దుఁ జెల్లింపుము.

రామ—మహాత్మా! మీరు నాకుఁ బితృసములు. ఏమాత్రమును సందేహము లేదు. మీరు నాకు మఱేదైన నాజ్ఞాపింపుఁడు ప్రాణములు విడుచుచు నైనఁ జేయుదును. అంతేకాని మా తండ్రియాజ్ఞను నిరోధింపుమని మీ రాజ్ఞ యిడుట న్యాయమా? మీయాజ్ఞ నుల్లంఘింపుమని మా తల్లి యాజ్ఞయైనచో నా మీమాట నేను వినుదునా? వినక పోయినను దల్లి క్షమింపదా? అటులే మీరును.

భర—ఓ యార్యులారా! ఓ మహామునులారా! నాను మందభాగ్యముచేత, నా మహాపాపముచేత శ్రీరామచంద్రుఁడు నా ప్రార్థనలను మీ యాజ్ఞలను గైకొనఁడయ్యెను. మీ రేమి చేయఁగలరు? ఓ జనులారా! ఓ కోసలదేశ వాస్తవ్యులారా! రామ వనవాస దర్శన వాంఛగితులారా! మీ కొక్క మనవిఁ జేసికొందును వినుఁడు.

సీ. రామాభిషేకమో, రామాభిషేకమో
యన పలవించినయట్టి మీరు

కుత్తుక లొత్తదుంటఁ గోసెదు మాతల్లి;
రామచంద్రుని బాసి బ్రతుకఁగలరె
“మమ్మేలు మమ్మేలు మా” యంచుఁ బలుకుఁడి,
బాసిపాలుఁడీ; దైన్యభాషణముల
మోడ్పుకేలుల నెత్తి మ్రొక్కుఁడీ; పదముల
భక్తితోఁ జాగిలఁబడుఁడి; కడుపు
గీ. మంటదీఱ వగచుఁడు నొక్కమాఱు గొంతు
లెత్తి పిల్పుఁడు నెల్లుఁడీ; యొకపుడు
సరసవాక్తతికంటె నిప్పుటసాంఘ్రి
కార్తిగునుదయాపాత్రమై యలరుఁజుండి

[నేపథ్యమున] రామభద్రా! రామచంద్రా! మమ్ముఁ బాలించువా రెవరు? మిమ్ము విడిచి బ్రతుకఁగలమా? మ మ్మెవ్వరి కప్పగించుచున్నావు? రక్షించు రక్షించు.

రామ—జనులారా?

గీ. ఎవఁడు తనరాజ్యమును నాకు నీయఁ దలఁచి
వచ్చెనో? యెవఁడు వైరాగ్యవైభవుండో?
ఎవఁడు జనరంజనచణసమిద్ధగుణుఁడో?
యట్టి నా తమ్మునికి మిమ్ము నప్పగింతు.

భర—హరిహరీ! హరిహరీ ఎంత ప్రారబ్ధము తటస్థించెను! ఇంతేనా! జనులారా ఊరకుంటిరా? ఇక చెప్పువారెవ్వరులేరా? అందఱును రామసన్నిధిని మౌనులే యయిరా? నా పాప మింతేనా జగదవనకళాసాంద్రుఁడయిన శ్రీరామచంద్రు డుండ, నిర్భాగ్యుఁడైన భరతుఁడు సింహాసనమునఁ గూర్చుండవలసినదేనా? (ఏడ్చుచు) ఓ సుమంత్రుఁడా నీవేమైన మాయన్నగారికిఁ జెప్పరాదా?

సుమం—వత్సా! ఊఱడిల్లుము.

భర—ఊఱడిల్లుదును, సంపూర్ణముగ శాంతినొందుదును. ఆ కుశాస్తరణమును దెచ్చి యిక్కడ దయయుంచి పఱుపుము.

సుమం—అదేల?

భర—నేనే తెచ్చుకొందును, నీ కీశ్రమ యేల?

(తాను తెచ్చికొని పఱచుకొనును)

గీ. అశనమును మాని యుండఁ బానాశ విడచి
పంచపవమానచలనంబు బందుచేసి

విమలకుశశయ్యఁ బ్రాయోపవేశ మనెడు
వ్రతము నేనాచరింతు శ్రీరామచంద్ర !

నమస్కరించి కుశ: శయ్యపైఁ గూరుచుండును.)

రాము—(కన్నులనీరు గ్రుక్కుకొని) నాతండ్రీ! నేను నీ కేమి యపకార మొనర్చితినని నీవస్తువేది హరించితినని, నీవిట్టి ఘోరముగ వ్రతమును నాయెదుటఁ బూనఁ దలఁచితివి? తమ కిచ్చిన ఋణమును హరించిన పాపాత్ముల గృహములయెదుట బ్రాహ్మణులు చేయఁదగిన యీ ఘోరవ్రతము క్షత్రియులమైన మనకుఁ దగునా? తగదు. తప్పుపనిఁ జేసితివి కానఁ బ్రాయశ్చిత్తార్థమై కన్ను స్పృశించి పిదప జలమును స్పృశియింపుము.

భర—హా! ఈప్రయత్నముకూడ నిష్ఫలమా! (అట్లు చేయును)

[నేపద్యమున] భరతుఁడా! నీవు నీతండ్రి [illegible] యుత్తమలోకసుఖముకై చూచువాఁడవైనయెడల రామభద్రుని మాట వినక తప్పదు. రాముఁ డెల్లప్పుడిట్లే తండ్రియెడల సత్యవాక్య పరిపాలన దీక్షావంతుఁడై యుండవలయునని మాయభిప్రాయము. కైకేయి గుఱించి చేసిన సత్యవాక్యము నిర్వహించుకొనుటచే దశరథుఁడు స్వర్గసుఖ మందుచున్నాఁడు.

రామ - (చేతులు జోడించుకొని) మహాత్ములారా! నమస్కారము. మీ వాక్యములు శిరమున ధరింపఁబడినవి తమ్ముఁడా! మహాత్ముల యాజ్ఞ యెట్లున్నదో వింటివి కాదా? ఇఁక నిర్విచారముగఁ బరిపాలింపుము.

భర - (ఏడ్చుచు) ఇంతే! ఇంతే! [illegible] నే పోవలసినదా? మహాప్రభూ! నాకు రాజ్య[illegible], [illegible] రాజ్యమును నిరాకరించితిరో యపుడు దానికి [illegible] గాదు, నా రాజ్యమును శత్రుఘ్నున కిచ్చి [illegible] గడుపు కొందును. ఆ మాత్రమైనఁ గటాక్షింపుఁడు. ([illegible])

రామ - (భరతుని లేవనెత్తి [illegible] కౌఁగిలించుకొని) అట్లు కాదు తండ్రీ! చెప్పినమాట వినుము. [illegible] నిర్భరములైన మనము [illegible] మొనర్చిన, నాయన [illegible] సౌఖ్యమునకు భంగము కలుగును. అది యటుండనిమ్ము.

సీ. స్థిరమైననడవడి దరుల కందఱకును
వలయును, రాజ్యచాపల్యమునను
నేఁ దండ్రిమాటను నిరసించి లోకులు
పరిహసింపరు? రామువంటి కొడుకు,
భరతసౌమిత్రులవంటితమ్ములు, సీత
వంటిభార్యయు, లేరు వసుధ నంచు

ముందుయుగంబులఁ బురుషులు తలఁబూన
వలదె? యూరీతిని వారునడచు
గీ. కానవలదె? కష్టసుఖములు మనకు శాశ్వ
తములే! పదునాలుగేడులు దాటఁ దిరిగి
రానే? ధరను బాలింపనే? దాని నంత
వఱకు దనుక నీవు బాలింప వలదె? తండ్రి!

భర — మహానుభావా! మీరు సెల్వు బోధించుచున్నారు. కావునః మీ చిహ్నమేదైన నాకు దయచేసి, యెడల దానిని పురస్కృతమును జేసికొని నేను బాలింతును.

రాము — అలాగే! తండ్రీ! ఏ ముఖ్యమైన దానిని వాంఛింపుము.

భర — మీ చరణములతో మీ పాదుకలను స్పృశించుఁడు దానిని నేను గ్రహింతును.

రాము — (అట్లు చేయును.)

భర — (పాదుకలను దీసికొని శిరమున నద్దుకొని) మహాప్రసాదము మహానుభావా, ఈవిధముగానైన నీసుని కృతార్థుని జేసితిరి.

రాము — ఇంక నొక్క మాట.

సీ. నీవు పట్టాభిషిక్తుఁడవైన నీమతల్లి
వసిన నాఁగోడు ధారుణీతనయకోడు
ఒక్కవాగ్దత్త వనవాసంబు సలుపవలయుఁ
బ్రజలు నీ పుత్త్రులని యోచనలయు నయ్య!

నీవు పురమునకుఁ బొమ్ము; ఇఁక నేను పోయెదను.

భర — రామా, రామా, రామా, (ఏడ్చుచు) ఈ పదునాలుగేండ్లెంత దీర్ఘమో యంత దీర్ఘమైన యీ స్థితి నా కొఁగనవలయును.

రాము — (కౌఁగిలించుకొని) ఈ కౌగిలి యెంతదీర్ఘమో యీ చతుర్దశవత్సరపరిమితికూడ నంతదీర్ఘముగ నే యుండును కాఁబోలు. మునీంద్రులారా, నమస్కారము, నాకు సెలవిండు. లక్ష్మణా, నేను బర్ణశాలకుఁ బోయి మనతల్లుల నాశ్వాసించి, వారిని భరతశిబిరమునకు శత్రుఘ్నునిచేఁ బంపెదను, నీవు మునీంద్రులయొద్దను భరతునొద్దను సెలవుఁదీసికొని, పిమ్మట మందాకినీతీరమునఁ గలిసికొనుము. ఇప్పుడె ముందరి యాశ్రమమునకుఁ బోవలయును.

భర — అగ్రజా, ఈ పదునాలుగేండ్లు గడచిన మఱుక్షణమున మీరు రాకుండిన నే నగ్నిప్రవేశ మొనర్తును. నిశ్చయము నిశ్చయము.

రామ — రాకపోవుట యెట్టిదనా?

(రాముఁడు నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ — (బట్ట మెడఁజుట్టుకొని భరతునికి సాష్టాంగపడి) అగ్రజా, రాజ్యలోభమున రామచంద్రునికి ద్రోహ మొనర్చుటకు నీవు వచ్చుచుంటివని నీయెడల బహు ఘోరమైన యపోహ మొందితిని. క్షమింపుము.

భర — తమ్ముడా, లెమ్ము. అది నీదోషముగాదు. మా తల్లిదోషము. నీవొక్కఁడవె నన్యన్యథా యెంచితి ననుకొంటివా? గుహుఁడో! భరద్వాజుడో! వీరు ప్రత్యక్షముగ నడిగినారు, యేడ్చి, యేడ్చి నా నిర్దోషతను వారియొద్ద వెల్లడించుకొంటిని.

లక్ష్మ - అగ్రజా; గుహుఁడు పరమభక్తుఁడు సీతారాము లిద్దఱు గుహానివాస ప్రాంతమున నిద్రించుచుండ నేను వారిరక్షణమునకై మేలుకొని వారిచుట్టు ఖడ్గపాణినై తిరుగుచుంటిని. నేను జానకీరాములకేమి యుపకార మొనరింతునోయని గుహుఁడు నాపైఁ గాపుఁ గాయుచుండెడివాఁట.

వసి - లక్ష్మణా, నీవంతయే వింటివి; గుహునిపై సందేహముతో నాతనిభటులాతనిపై గాపుండిరఁట,

భర - లోకోత్తరుఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తియందలి భక్తియందఱు వశులు చేయించినది. అందఱు నేను ద్రోహినని సంశయించినవారే! నాదిన ములమహిమట్టిది.

వసి - నీ చిత్రకూట యాత్రచేతను, నీశరణాగతిచేతను, శ్రీపాదుకాగ్రహణముచేతను నీవు శ్రీరామతుల్యుడవని లోకమునకు వెల్లడియైనది కాదా?

లక్ష్మ - అన్నగారు నాకొఱకు వేచియుందురేమో! నాకు సెలవిండు. మునీంద్రులారా! నమస్కారము. అగ్రజా, నమస్కారము (పోవును.)

వసి - భరతా! మనమిఁక నయోధ్యకుఁ బోవుదము రమ్ము.

భర - రాముఁడులేని నయోధ్య నేఁ బ్రవేశింతునా ?

వసి - ఈ పాదుకల నెక్కడ నభిషేకింతువు?

భర- నంద్రిగ్రామములో

వసి - సరి అక్కడకైనఁ బోవుదము రా,

భర - మునీంద్రా, నాకొక్క యాలోచనము తోఁచుచున్నది. రామునకి మాతండ్రి పట్టాభిషేకము సేయఁదలఁచి సర్వప్రయత్నములఁజేసి తుదకుఁ జేయలేక పోయెను. చిత్రకూట మెక్కడ? నందిగ్రామ మెక్కడ? ఎన్ని యరణ్యములోద పోవలయునుగదా ఈలోపున నేను దేహవ్యాధిచే మరణింపఁగూడదా? సర్పదష్టుఁడనై మృతినొందఁగూడదా? దేహము లశాశ్వతములుగదా, ఈ పాదుకాభిషేక వైభవమైన నాకన్నులఁ బడదేమో; కావున, నీస్థలముననే యిప్పుడే వీని నభిషేకింపవలయు ను,

వసి - అనేకవస్తు సంఘములం కావలయునే। ఇచ్చట నెట్లగును?

భర - అక్కఱలేదు లఘుమార్గముగ నభిషేకింపుము. తరువాత నందిగ్రామమున విద్యుక్తముగ సమస్తవైభవసమన్వితముగఁ జేసికొనవచ్చును.

వసి - ఎందులకీ తొందర? ఇక్కడ సింహాసనమైన లేదే.

భర - అటులన నేల (నమస్కరించి) నేనే సింహాసనమును నా శిరముపై శ్రీపాదుకల నుంచుకొంటిని అభిషేకింపుఁడు.

వసి - (కమండలూదకమున నభిషేకించి) ఓ సాకేతపురవాసులారా! మీ పుణ్యవశమున భరతుఁడు శ్రీపాదుకాద్వయమును సంగ్రహించుకొనివచ్చినాఁడు. మీకీ పాదుకాద్వయమే ప్రభువు. రాజ్యవ్యవహారములన్నియు నీపాదుకలకు నివేదించిభరతుఁడు తత్పురస్కారముగఁ బరిపాలించును.

[నేపథ్యమున] జయము - జయము - శ్రీపాదుకలకు జయము.

వసి - భరతుఁడా! లెమ్ము శ్రీపాదుకాపట్టాభిషేకమైనది నీవు ధన్యాత్ముడవైతివి. ఇఁక నీవు కోరదగిన దేది?

భర - మీదయచే నింతవఱకుఁ గృతార్థుడనైతిని. ఇఁక నందిగ్రామమునకు బోవుట తప్ప వేఱుకోరిక లేదు. ఐన నిట్టుల కోరెదను.

గీ. ధరణి యీతిబాధలు లేక తనరుఁగాక !
ప్రజల యన్యోన్యవైరము ల్వాయుఁగాక !
కవిత రాజపోషణమునఁ గ్రాలుఁగాక !
నీతిపాలనమున రాజు నెగడుఁగాక ?

వసి - తథాస్తు. తథాస్తు.

(అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది సప్తమాంకముతో సర్వమును సంపూర్ణము.
